

legkiválóbb módon egészítik ki, és Socin tollából eredő évi jelentései egy eddig sajnosan fájlalt hiányt pótolnak a Palesztinát érdeklő irodalom terén. A Siloah-felirat fölfedezése és értelmezése, mely e társulat erőlködésének köszönhető, rövid történetében forduló pontot jelez. A társulat, miután a felfedezés első benyomása alatt Schicket bizta volt meg a szükséges munkálatok végezésével, titkárát és folyóirata szerkesztőjét, Guthe lipesei professort küldötte ki Jeruzsálembe azon feladattal, hogy a Siloah-tó környékén ásásokat eszközöljön. Ez ásások később az eredeti tervnél nagyobb kiterjedést öltöttek, minthogy Guthe az ásásokat a Siloah közvetlen környékén túl Jeruzsálem teljes déli részére terjesztette ki, és e munkálatai által, melyek számos topographiai és tárgyi fölfedezésekkel jártak (számos régi edényeket, feliratokkal ellátott tárgyakat is talált) Warren eredményeit nagyban kiegészítette. Különösen a falakra használt kövek alakja, sajátságai és összeillesztésük módja, valamint Jeruzsálem déli falának iránya is egészen új világításba helyeztetek e kutatások által, melyeket hogy bővebben részletezzek, nem lehet itten szándékom.*)

*) A társulat folyóiratában az V. és VI. kötet nagy részét töltik ki, külön könyvben is megjelentek: H. Guthe, *Ausgrabungen bei Jerusalem*, im Auftrage des d. Vereines etc. ausgeführt und beschrieben . . . (II táblával) Lipse, 1884.

A HOMEROSI DEMETER-HYMNUSRÓL.

Dr ÁBEL JENŐ,

I. TAGTÓL.

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1886.

A homerosi Demeter-hymnusról.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1885. nov. 3-án tartott ülésén.)

Úgy mint a Homerosnak tulajdonított költeményekről általában, úgy a homerosi hymnusokról is ujabban mindenféle irányban szétágazott a kutatás a nélkül hogy mindeddig megtették volna a kísérletet eredményei összefoglalására. Míg egy részről a speciális munkák egész özönével állunk szemben, melyek mindegyike a maga utain jár, addig másrésztől nagy hiányban vagyunk az olyan összefoglaló munkának, mely a szerfelett szétágazó speciális kutatás eredményeit szigorú kritikájával megróstatná és menten minden egyoldalúságtól megállapítaná, hogy a legkülönfélébb tekinteteket is kellő figyelemre méltatva mit lehet a kutatás tárgyát képező műről kisebb-nagyobb valószínűséggel állítani. Ezen utoljára Bernhardy által constatált hiányt akartam ezen értekezésemben a Homerosnak tulajdonított Demeter-hymnust illetőleg pótolni.

I. A Demeter-hymnus tárgya és kritikájának története.

Kéves mythust ismerünk, melyeket az istentiszteletben, a költészetben, a bölcseszetben és a képzőművészetekben oly sokféleképen dolgoztak fel, mint a Persephone elrablásáról és szerencés visszatéréséről szóló mythust. Még mikor a görög nép őshazájából elszakadván, vándorlásai közben még csak Kisázsziába érkezett, hol hosszabb időre letelepedett, keletkezett minden valószínűség szerint ¹⁾ azon mythus, mely a földnek elhalását télen és újra feléle-

¹⁾ Ez Förster Richard feltevése, Raub und Rückkehr der Persephone, Stuttgart 1874 p. 4. Másképpen Lehrs (*Populäre Aufsätze*, második kiadás p.

dését tavasszal akarta symbolikusan kifejezni. Kore, Zeusnak a termékenyítő esős égnek, és Demeternek a termékeny földnek leánya, a föld mélyébe rejtett vető mag (germen, v. ö. *Ceres*), mely az évnek harmadrészén át — Görögországban csak négy hónapig nem látszik ki a föld alól a vetemény — látatlanul az alvilág és a termékenység istenénél Plutonnál időz, az évnek többi részét pedig ismét anyjánál a földön tölti. Kore az idő folyamában azután a mythus nagy változáson ment keresztül. Azon hasonlatosság következtében, mely a növény és az ember élete közt észrevehető, már jóval Homeros előtt más szerepet is kapott, Persephonévé, a világosság gyilkosává, az elhunyt lelkek királynéjává lett az alvilágban. Mindkét szerepben már a legrégebb időben úgy az istentiszteletben, mint a költészetben előfordul. Az istentisztelet sokkal bensőbbben fogta fel ezen mythus, sokkal behatóbban foglalkozott vele, mint a legtöbb más mythussal. Nemcsak hogy Görögország minden vidékén találkozunk Demeter és Kore tiszteletével, hanem alig van a mythusnak vonása, melyet az ezen istennők tiszteletére rendezett ünnepélyeken színi előadásokban nem reprodukáltak volna. Másrészt a költészet is nagyon korán hozzájárult e mythus feldolgozásához. Legelőször is Attikában, hol Demeter tisztelete már ősrégi időkben meghonosult és a költészet korán talált buzgó és vallásos érzelmű művelőkre. Az attikai költői iskola legelső termékei is a Persephone elrablásáról szóló mythussal foglalkoztak. A mythikus Eumolposról, az eleusisi mysteriumok megalapítójáról tudjuk ¹⁾, hogy Demeterre vallásos költeményeket írt és hogy többek között megénekelte azt is, hogy miként jött Demeter bolyongásai közben Keleos házába és miként avatta be leányait a mysteriumokba. A szintén mythikus Musaiosnak is tulajdonítanak (v. ö. Paus. I. 2. 27.) Demeter tiszteletére írt himnust (*ὕμνος εἰς Δήμητραν*), és Pausanias a Musaiosnak tulajdonított költemények közül csak ezt tartja valódinak; erről azonban épen oly kevéssé tudjuk, mint az Eumolposnak tulajdonított költeményekről, mely időben keletkeztek, nem-e talán későbbben, mint azok, melyekről mindjárt szó

275 s. k.). Flach (*Geschichte der griechischen Lyrik*. Tübingen 1884 p. 35) Kreta szigetén koreai a Demeter-cultus hazáját.

¹⁾ Suidas s. v. *Εὐμόλπος*: ὃς ἔγραψε τελετὰς Δήμητρος καὶ τῆν εἰς Κελεῖον ἀφιξὴν καὶ τῆν τῶν μυστηρίων παράδοσιν τῆν ταῖς θυγατέρας αὐτοῦ γενομένην.

lesz, a Pamphos és Homeros neve alatt ismeretes himnuszok. Pamphos, Athen legrégebb himnusköltője, kit a hagyomány Homerosnál régebbnek mond ¹⁾, Demeterre is írt egy himnust, melyről Pausaniasnál olvasunk egyet-mást, és melyre később még vissza kell hogy térjünk.

A Homerosnak tulajdonított himnusról is sokáig csak Pausaniasból volt tudomása a tudós világnak; a homerosi himnuszok gyűjteményének régebb kiadásában Demeterre csak egy három soros himnuszféle költemény van, melyet természetesen nem lehetett azonosítani a Pausaniasnál említett terjedelmes himnussal. 1777-ben terjedt el annak híre, hogy a nagyobb Demeter-himnusz, melyből az eddigi Homeroskiadásokban csak egy pár töredék volt olvasható, nem veszett el, hanem megvan, még pedig egy moszkvai codexben. Szerencsés felfedezője Matthæi Keresztély Frigyes volt, Ernesti tanítványa, ki 1772 óta a moszkvai egyetemen mint a görög nyelv tanára volt alkalmazva ²⁾. 1777. október 14-én tudósította

¹⁾ Paus. VII. 21. 3: *Ἡρόδοτος δὲ ἔς Ἀθηναίους τοὺς ἀρχαιοτάτους βίβλους ἐποίησεν* (és hasonlóan IX. 29. 3); — Paus. VIII. 37. 6: *ὅτις δὲ ἐστὶν ὄνομα Περσεφόνης, καὶ τὸ ὄνομα καὶ ἐπὶ πρότερον Ἡρόδοτος ἐποίησεν*. Eberhard János (*De Pampho et Musæo*. Monasterii 1864 p. 8) Kr. előtt a XI. és XII. század közé helyezi!

²⁾ A felfedezés részleteiről Matthæinek Ruhnkenel folytatott levelezéséből értesülünk, melynek egy részét (tizenhárom levelet) a leydoni egyetemi könyvtár őrzi (ms. XXIII. Ra. 28. fasc. 24. fol. in quarto), és a melyből bő kivonatokat Hignard közölt, *Des hymnes homériques* 1864. p. 291—300 (Appendice contenant des lettres inédites de Matthæi à Ruhnken). — Boutkowskij Sándor *Dictionnaire Numismatique* (első kötet Lipcse 1881) című munkájának azon helyén, hol a Zosimos testvérekről, görög származású híres moszkvai kereskedők, gyűjtők és mecénásokról (1815—1835) szól (col. 287. 288.), a következő adatokat közli a codex történetéről: «C'est aussi grâce à leur encouragement et à leurs conseils que le Professeur de Philologie grecque à l'Université de Moscou, M. Matthæi en fouillant les Archives de la Bibliothèque Synodale de Moscou, découvrit l'hymne à Cérès d'Homère, dont il a enrichi le monde littéraire. En ce qui concerne cet hymne, je crois utile d'ajouter encore que le Feu Prince Michel Obolensky (Directeur des Archives du Min. des Affaires Etr. de Moscou), avec lequel j'ai eu l'honneur de travailler pendant de longues années au déchiffrement des manuscrits, me certifia qu'il avait retrouvé un indice, d'après lequel il résulte que le manuscrit de l'hymne à Cérès d'Homère faisait partie des livres et manuscrits que la czarine Sophie avait apportés jadis de son voyage de Rome, et que ces livres formaient déjà à

Ruhnken, a leydeni egyetem tudós tanárát arról, hogy egy moszkvai codexben, mint Ruhnken gyanította a sz. zsinat könyvtárában, a már ismeretes homerosi hymnusokon kívül megtalálta a Pausaniasnál idézett hymnust is és egy Bacchosra írt hymnus töredékét. Minthogy pedig úgy tudja, hogy Ruhnken már is kiintette magát a homerosi hymnusok egyes romlott helyeinek javításában, megküldi neki az Apollonra írt hymnus collatióját és mutatványt a még kiadatlan hymnusból, hát ha kedvet kap Ruhnken újra foglalkozni a homerosi hymnusokkal és azokat az újonnan felfedezett darabokkal bővítve és a moszkvai codex segítségével kijavítva jegyzetes kiadásban újra kiadni? Képzélhetni, mily örömmel fogadta Ruhnken e felfedezés hírért. Nem sokára rá megkapta a várva várt másolatokat is.

Eleinte, a mint azt Matthæi is szerette volna, az volt szándéka, hogy a Demeterre írt hymnust a többiekkel együtt egy kötetben adja ki, de minthogy a homerosi hymnusoknak összes kiadása nagyon sok időbe került volna, elhatározta magát, hogy külön adja ki e hymnust, annál is inkább, mert maga Matthæi is türelmetlenül várta már szerencsés felfedezésének közzétételét, melynek híre különben már egész Európában elterjedt volt. Az angol nagykövet az orosz czár udvaránál hiába iparkodott apja számára Matthæitől az új hymnusnak egy másolatát megszerezni, csak Stolberg Keresztély gróf, ki a homerosi hymnusokat németre fordította, volt oly szerencsés, hogy kapott egy másolatot, de csakis azon feltétel alatt,

cette époque une bibliothèque considérable, de sorte que le czar Jean le Terrible chargé en 1565 le Pasteur de Dorpat Wettermann d'en faire un registre spécial, et de lui rendre compte de toutes les raretés que cette bibliothèque renfermait. Vajjon hitelesek-e ezen adatok? Én Matthæi egészen eltérő állításainak több hitelt adok, bár nagyon is figyelemreméltó körülménynek tartom, hogy codexünk első fele, mely az *Ilias* elejét tartalmazza a 8-ik könyv 434-ik verséig (a mi codexünk a 8-ik ének 435-ik versével kezdődik) az «Archivum actorum Imperii cum regnis exteris seu Collegium Imperiale»-ben őriztetik, melynek igazgatója volt később Obolensky (l. Heyne *Ilias*át I p. XIII és III p. XC, továbbá La Roche-t, *Die Homerische Textkritik im Alterthum*, Lipsa 1866 p. 470). Az a Kartatschew kitől Matthæi codexünket vette, collegiorum assessor volt, hogy milyen collegium assessor, nem tudom. Vajjon nem ő orozta-e el codexünket a levéltárból? Vagy a levéltár vette meg később tőle codexünknek első felét?

hogy senkivel se közölje és csak fordításához használhassa¹⁾. Végre 1780-ban megjelent Leydenben az új hymnusnak Ruhnken által sajtó alá rendezett első kiadása, az editio princeps, melynek számára Ruhnken collegáitól, Valckenærtól, Wytttenbachtól és Fonteintól is kapott egyes emendatiókat. Csakhogy ezen kiadásban nem sokáig gyönyörködhettek a tudósok. Matthæi másolata, melyből Ruhnken a hymnust kiadta, nem volt correct; két helyen, hol Ruhnken helyesen érezte, hogy egy vagy több vers hiányzik, a 198-ik és a 394-ik (most 413-ik) vers után egyes versek kimaradtak, az előbbi helyen húsz, az utóbbin egy vers, kétségkívül Matthæi hibája következtében, a mint Ruhnken második kiadásából p. XIV. XV értesülünk: «Clarissimo Matthæi, Hymnum describenti... accidit hac festinatione, ut post v. 198 viginti versus, post v. 413 unus oculatissimi hominis aciem fallerent²⁾». A hibát Voss János Henrik, az ismeretes német műfordító és költő constatálta azon másolatból, melyet Stolberg gróf Matthæitől még a Ruhnken kiadásának megjelenése előtt kapott; mindjárt beküldötte tehát Ruhnkennek a hiányzó verseket saját emendatióival együtt, mire Ruhnken gyorsan elhatározta magát, hogy az első kiadást visszavonja (ezen editio princeps példányai felette ritkák is), és az egészet újból

¹⁾ «Scripsit quoque brevi post ad me Comes a Stolberg, qui variis carminibus inclamuit. Is homericos hymnos versibus Teutonicis interpretatus est. Nunc unum hoc curat, ut apographum inediti hymni etiam habeat. Huic his diebus mittam, hac tamen conditione ut apographo meo non nisi ad versionem utatur, nec cuiquam eius usurpandi copiam faciat. Res agitur cum viro nobilissimo qui idem sine summa turpitudine fallere nequit», írja Matthæi Ruhnkennek 1779 oct. 31-ikén. Érdekes evvel összehasonlítani Voss szavait (kiadásának előszavában p. VIII): «Gleich nach der moskanischen Entdeckung hatte der Graf Christian Stolberg mir eine Abschrift der Hymne verschafft».

²⁾ Egészen alaptalan tehát a mit Hignard mond p. 24: «L'impression à peine terminée, on s'aperçut qu'il y manquait vingt et un vers omis par mégarde, soit dans la copie faite par Matthæi, soit dans le travail de l'éditeur. De là grand désespoir. Pour réparer la faute sans en faire connaître la source (les deux amis ayant voulu, à ce qu'il semble, en partager la responsabilité au lieu de s'accuser l'un l'autre), Ruhnken se hâta de retirer l'édition livrée au public» stb. Használóan szól a 298-ik lapon is: «On s'étonne, de ne trouver dans cette lettre [1780, sept. 20-ikéről] aucune allusion à l'omission de vingt et un vers qui déparait l'édition de 1780. Il est probable que Matthæi a remercié Ruhnken aussitôt après avoir reçu le

kiadja. Ki is adta 1782-ben Voss javításaival és latin fordításával együtt, hozzáadván még *Epistolae criticae* című jeles ifjúkori művének újabb javított lenyomatát is. A mi azonban a becses kézirat provenienciáját illeti, ezen második editio princeps is csak ismétli az elsőnek azon hibás adatát, hogy Moszkvában «in Bibliotheca S. Synodi» őriztetik, ámbar Matthæi mindjárt azon levelében (1780. szept. 20-ról), melyben a neki megküldött első kiadást megköszönte, figyelmeztette amaz adat hibás voltára; pontosabban azonban nem akart e tárgyról írni, mert még mindig nem mondott le azon reményről, hogy megtalálja legalább a Bacchosra írt hymnus elejét, és mert attól tartott, hogy mások, ha megtudják, hogy hol őrzik e kéziratot, megelőzik és e kincs még talán kárba is vész az irodalom nagy kárára¹⁾. Csak nagy későn, Ruhnken ismételt sürgetésére, nyilatkozott világosabban 1783 febr. 8-ikáról való következő levelében: «... Singula quæ propter illum hymnum a sene quodam versuto et avaro perpessus sum, longum est enarrare ac ridiculum mihi quæ valde tædiosum. Illum hymnum ergo, ut breviter expediam, non ut tu opinaris, ex bibliotheca aliqua, sed ex stabulo, ubi per plures annos cum libris pluribus tam scriptis quam typis expressis, inter pullos et porcos latuerat, protraxi. Tandem quoque illum senex iste, post varias tergiversationes, ludos et frustrationes, quibus me de die in diem duxerat, ut reliquos libros prius emerem, quum iam ad obiurgationes et convicia descendissem, mihi vendidit. Fuit ille homo, nomine Kartatschew, collegiorum assessor ac cognatus nostri professoris eloquentiæ. Codicem vero illum cum aliis multis ac præstantissimis libris græcis et latinis hæreditate acceperat a socero suo, qui quondam hic fuerat Protopresbyter. Credo illum codicem cum reliquis vel e Græcia, vel ex monte Atho huc translatum esse. Rossi certe non solum in illo monte suum S. Pantelemonis monasterium habent, sed

livre et sans l'avoir entièrement parcouru. Nous ne trouvons aucune lettre relative à cet incident, ni à l'édition de 1782. On est tenté de croire, que Ruhnken les a anéanties pour la raison que nous avons indiquée; il voulait sans doute effacer toutes les traces qui pourraient faire connaître à la postérité l'auteur responsable d'une faute aussi grave.

¹⁾ «Nam ille codex, unde Hymnum in Cererem exscripsi, nec in Bibliotheca S. Synodi servatur, nec, præter fragmentum Iliados et Hymnos ullum alium librum complectitur... Nec vero temere egi, dum illum

monasterium Iberorum quod ibi est, hic quoque Mosquæ monasterium habet S. Nicolai, quod vicissim per Archimandritas inde missos curatur. Superioribus temporibus varii etiam monachi a patriarcha Hierosolymitano, Dositheo huc legati sunt, in his Chrysanthus ipse, qui ipsi successor fuit, per quos multi libri Græci in Rossiam venerunt. Res incerta est. Nota in codice nulla reperitur, cum a principio et ante hymnos sit mutilus. Verum tamen vel sic ambo nos omni suspicione fraudis liberamur. Hunc codicem antea decreveram Tibi, quam primum eum emissem, dono offerre. Nunc vero invitus illum retinere cogor, postquam tu in præfatione scripsisti, servari illum in bibliothecis Mosquensibus publicis, ut, si forte malevoli fidem meam suspectam velint reddere, monstrare possim. Si certus essem me hic mansurum esse, dudum dedicassem Bibliothecæ Sanctissimæ Synodi. Nunc cum adhuc dubius sim, annon melius sit reverti me in Germaniam, Heynio præsertim studiose id agente ut revocer, cogito eum interim retinere²⁾. A becses kézirat azonban nem maradt Oroszországban; Matthæi a rá következő évben visszatért Németországba, hol egy ideig a wittenbergi egyetemen tanárkodott (meghalt Moszkvában 1811. szeptember 14-én), és alkalmasint ez idő tájban vette meg Ruhnken a kéziratot a leydeni egyetemi könyvtár számára huszonöt aranyért³⁾.

codicem, qui casu ad me pervenit, adhuc latere volui. Est enim spes aliqua fore ut reliqui Hymni, si non omnes, at certe ille in Bacchum reperiat. Si ergo homines malevolos et cupidos ante tempus attentos et cautos reddidero, timendum erit ne id tum magno litterarum damno fecisse me poniteat» írja Matthæi (Hignardnál p. 297, 298.).

²⁾ E levelet Hignard közli p. 298, 299. Rövid kivonata megvan Ruhnkennek a kézirat élen olvasható sajátkező értesítésében, melyet 1861-ben Cobet (Mnemosyne X p. 509). 1864-ben Hignard p. 292, 293, és még előbb már 1852-ben Matthæi eredeti leveléből vett bővítésekkel Geel közölt *Catalogus librorum manuscriptorum qui inde ab anno 1741 bibliothecæ Lugduno-Batavæ accesserunt*. Azért ám még 1860-ban is azt írja róla Faumeister (kiadásában p. 95) hogy: «scriptus Moscovæ e tenebris bibliothecæ S. Synodi a Christ. Frîc. Matthæi anno 1780, qui eum postea Lugdunum avexit, ubi nunc in bibliotheca universitatis asservatur». Ugyanazt a lilát olvassuk Gemssnél is: *De Hymno in Cererem Homericò. Pars Prior de Hymni Compositione. Berolini 1872 p. 9.*

³⁾ V. ö. mit mond Ruhnken idézett feljegyzésében: «Cum sic mihi constaret Matthæum esse Codicis possessorem, verendumque esset ne

Ennyit a kézirat viszontagságos történetéből, most térjünk át a homerosi Demeter-hymnus tüzetesebb ismertetésére.

Miután a költő az első sorokban kifejezte azon szándékát, hogy Demeterről és leányáról Persephoneról fog énekelni, kit Pluton Zeus beleegyezésével, de Demeter tudta és akarata nélkül elrabolt, elmondja (v. 3—39), hogy egykor amint épen Persephone Okeanos leányaival a nysai síkságon (Kariában) játszott és virágot, első sorban gyönyörű nárciszt szedett, melylyel a föld Zeus tanácsára a rétre kicsalta, előugrik a föld hasadékból Pluton és arany kocsiján magával ragadja a leányt, ki hiába sikoltozik és hívja segítségül atyját Zeust. Kiáltását senki sem hallja, csak Hekate, Persaios leánya, és Helios, a ki mindent lát és hall. Végre mikor már a hegyek és a tenger is visszhangoznak kiáltásától, meghallja édes anyja, kit azonnal szörnyű fájdalom száll meg. Gyorsan mint a madár végig rohan a szárazföldön és a vizeken, de senki, sem isten, sem ember, sem madár nem mondotta meg neki, hol van leánya. Kilencz nappal és éjjel bolyongott így Demeter égő fáklyával kezében, míg végre Hekatéval találkozik, ki azt tanácsolja neki, kérdezze meg a mindent látó és mindent halló Heliost (v. 39—74). Ez meg is mondja neki, hogy Pluton rabolta el leányát, még pedig Zeus beleegyezésével (74—87), mi fölött Demeter annyira elkeseredik, hogy odahagyja az Olympost és az istenek gyülekezetét és bejárja a földet. Végre öreg asszony alakjában eljut Keleos városa Eleusis közelébe, és bujában a Parthenios patak partjára ül az árnyékos olajfa alá (88—104). Épen akkor jöttek oda vizet meríteni Keleos leányai is, Kallidike, Kleisidike, Demo és Kallithoe, a legidősebb közöttük. Megkérdezik, hogy kiesoda és honnan való, mire az istennő elmondja, hogy Deónak (?) hívják, Krétából való, hogy rablók Thorikosba vitték, de hogy ott éjnek idején szerencsésen megmenekült tőlük, egyszersmind kéri őket, mondják meg, hogy hová hozta őt a véletlen és nem kaphatna-e a városban alkalmazást mint dajka vagy háztartó (105—145). Erre Kallidike, Keleos leányai között a legszebb, iparkodik őt vigasztalni; elmondja, kik uralkodnak Eleusis fölött — Triptolemos, Diokles, Polyxeinos,

unicum antiquitatis monumentum mutato post Matthiae mortem domino, periret, istud viginti quinque ducatis Bibliothecae publicae comparavi, ut ibi stabilem et sempiternam sedem haberet.

Eumolpos, Dolichos és Keleos — és azon meggyőződésének ad kifejezést, hogy ezeknek nejei mind örülnének, ha oly derék nő elszegődnék hozzájuk; hogyha azonban nem restelli, várjon egy kissé, majd elmennek anyjukhoz Metaneirához és megkérdezik, nem akarná-e kis testvérük mellé dajkának felfogadni (146—169). Demeter rá áll. Kis vártatva visszajönnek a leányok és elvezetik anyjukhoz. Amint átlép a küszöbön esodálatos fény tölti el a házat, feje pedig a mennyezetet érinti. Megdöbbenve felkel a királyné és átengedi neki saját ülését, de Demeter vonakodik elfogadni. Végre a szolgáló Iambe szeket állít elébe, mire Demeter leül, de eltakarja arcát és nem szól senkihez, míg végre Iambe tréfás beszédeivel fölvidítja annyira, hogy kykeont adat magának, a bort azonban visszautasítja (170—212). Most Metaneira felfogadja kis fia Demophon mellé szárazdajkának. A gyermek pompásan gyarapodik, bár sem ételt, sem anya tejét nem kap; a helyett Demeter nappal ambroziával kengeti, éjjel pedig a tűzbe tartja, és ily módon halhatatlanná tette volna, ha egy éjjel Metaneira rajta nem kapja és ijedtsegében fel nem sikolt. Demeter ezen megharagszik, földre teszi a gyermeket és szemére veti Metaneirának meggondolatlanságát, melynek következtében fia elveszíti a halhatatlanságot. Azért azonban mégis, minthogy Demeter nevelte, nagy tiszteletben fog részesülni és Eleusis lakosai a tiszteletére rendezett ünnepélyeken örök időken át békét fognak tartani. Végre meghagyja Demeter, hogy a Kallichoros partján templomot és oltárt emeljenek neki. Erre visszanyeri isteni alakját és eltűnik, míg Metaneira majdnem elájul és nem is gondol a földön hoverő és hangosan síró kis fiára, kit végre nőverei fölvesznek és ápolnak (213—291).

Másnap reggel elmondják Keleosnak a történeteket; Keleos gyűlésre hívja egybe a népet, és meghagyja, hogy emeljenek Demeternek templomot és oltárt. Csodálatos gyorsan elkészülnek az épülettel; mire Demeter oda ül templomába és visszatartja a termést a föld alatt, minek következtében nagy baj éri úgy az isteneket, mint az embereket (292—313). — Végre megsokalja Zeus a roppant nyomorúságot; elküldi Irist Demeterért, de hijába; azután rendre a többi isteneket küldi, de ezeknek sem sikerül Demetert kibekíteni, ki megfogadja, hogy nem tér előbb vissza az Olymposra és nem ad az embereknek termést, mielőtt viszont nem látja leányát. Most Zeus Hermest küldi Plutonhoz azon megha-

gyással, hogy hozza vissza Persephonét anyjához. Pluton engedelmeskedik, de mielőtt kocsiján Eleusisbe vezeti, ételébe egy fél granátalmát tesz, hogy Persephone ismét visszakivánczozék hozzá.

E szer meg is tette kötelességét. Mindjárt első találkozásukkor avval a kérdéssel fogadja Demeter leányát, hogy csak nem evett Plutonnál semmit? mert ha evett, az évnek harmadrészét az alvilágban kell töltenie, de ha nem, mindig anyja mellett maradhat. Egész nap beszélgetett az anya leányával, kitől megtudta az elrablás részleteit is (406—434). Végre Zeus Rheát küldi hozzájuk avval az üzenettel, hogy béküljön ki már Demeter, és Zeus beleegyezik abba, hogy leánya az év két harmadát anyjánál és csak egy harmadát férjével töltse. Rhea szíves örömet eljár e küldetésben és Demeter hajt szavára, a föld pedig ismét terem virágot és gabonát. Erre az istennő elmegy és megtanítja Triptolemost, Dioklest, Eumolpost és Keleost a szent szertartásokra, melyeket nem szabad sem megsérteni, sem kitudni akarni, sem kifecsegni. Boldog az ember, a ki látta, a ki pedig nincs beavatva, annak soha sem lesz oly jó dolga még a másvilágon sem. Miután így az istennő mindenre megtanította őket, leányával felmegy az Olymposra a többi istenek közé, hol Zeus oldala mellett laknak; boldog az az ember, kire nyájasan tekintenek, mert nagy gazdagságot küldenek házába (489-ig). — A hymnus végén a szokásos clausula van, melyben a költő kéri Demetert, Eleusis, Paros és Antron urnőjét és leányát Persephonét, hogy adjanak neki az ének fejében kellemes életet.

A tartalomnak ezen száraz elbeszéléséből is kitűnik, hogy hymnusunkat semmi tekintetben sem sorozhatjuk a sikerültebbek közé. Már első kiadója, Ruhnken észrevette, hogy Homerosnak már azon egy oknál fogva sem tulajdoníthatjuk, mert hiányzanak benne Homeros költészetének lényeges tulajdonságai: «nervi, spiritus, sanguis.» Mily semmit sem mondók, úgy kiált fel helyesen, Irisnek és Rheának követségei Demeterhez! Nem kevésbé igaz van Matthiae Ágostnak¹⁾, mikor kifogásolja Persephone beszédét (406—

¹⁾ *Animadversiones in Hymnos Homericos cum Prolegomenis de cuiusque consilio, partibus, aetate.* Lipsiae 1800. — Hosszasan, de csak ritkán szerencsésen czáfolgatja Matthiae ezen hymnusra vonatkozó fejtegetéseit *Probst Armin: De Hymno Homerico in Cererem.* Köln 1850. p. 8—10.

432), melyben első helyen ugyan, de különben csak futólag van érintve az, ami felől anyja oly aggodalmas izgatottsággal találkozásuk első percében kérdezősködött, hogy t. i. Pluton házában evett-e valamit (ami persze magától értendő), még pedig a granátalmából, a házasság symbolumából (ami a fő dolog). Feltűnő az a rögtöni átmenet is elrablása leírására, mely amúgy is fölösleges, bármit mondjon ezen állítás ellen Baumeister (p. 276), ki ezen elbeszélés igazolására az Ilias első könyvére hivatkozik, melyben a költő elmondhatja Achilleussal anyjának czivódása egész történetét Agamemnonnal, pedig ugyanazt már előbb saját szavaival körülményesen leírta volt; elfelejti azonban Baumeister, hogy az Ilias egész további cselekvése, Thetisnek útja az Olymposra, Zeus ígérete, hogy boszút fog állani Agamemnonon és a többi görögökön stb. mind közvetlenül Achilleus ezen recapituláló elbeszélésének kifolyása, míg a mi hymnusunkban semmi jelentősége sincs, ha csak az nem, hogy még fényesebb világításban tünteti fel a költő ügyetlenségét, ki az elrablás történetét két helyen némileg eltérő részletekkel adja elő, még pedig a második helyen több pontra nézve bővebben, ami épen nem felel meg a görög epikusoknak az ismétléseknél követett oeconomiájának. Úgyes Matthiae azon megjegyzése is, hogy Persephone, ki avval végzi elbeszélését, hogy «Pluton arany kocsiján a föld alá vitt, ugyancsak akaratom ellenére, én pedig hangosan kiáltottam», azt a benyomást teszi az olvasóra, hogy mintegy mentegetőzni és védeni akarja magát azon szemrehányás ellen, hogy vajmi könnyen hagyta magát elrabolni. Matthiae következő megjegyzéseit is aligha nem többé kevésbbé helyeselni fogja a *modern* olvasó: A 313-ik vers után talán nélkülözzük Zeus tanakodását, mely avval az elhatározással végződött, hogy követeket küld Demeterért. Feltűnő, hogy a mese legfontosabb mozzanatával, hogy Persephone evett a granátalmából, oly röviden, három sorban, bánik el a költő, nem is érinti, hogy miképen jut a granátalma ahhoz a hatalomhoz, hogy visszatéríti Persephonét az alvilágba, elfelejti Homeros módja szerint legalább röviden kifejtteni, hogy Pluton, kit úgy tüntet fel, mintha nem is nagyon banná, hogy Persephone visszatér anyjához, mint szánja rá magát oly sikeres csel alkalmazására; végre a hymnus vége felé egészen megfeledekzik a granátalmáról és úgy adja elő a dolgot, mintha Zeus pusztá jószántából engedné meg, hogy Per-

sephone az év nagy részét anyjánál töltse, pedig, amint az Demeter beszédéből (393—403) is kitűnik, a sors határozata volt az, melynek Zeus ép úgy alá volt vetve, mint a többi istenek. De még ha Matthiae utóbbi megjegyzése ellen talán sikerrel lehetne is hivatkozni a felfogás azon ingadozására és bizonytalanságára, mely Zeusnak a sorshoz való viszonyáról a görög vallásban mindvégig uralkodott, azt el kell ismernünk, hogy költőnknek általában nem sikerült a mythusi anyagba lelket önteni, és egyes mozzanatait helyesen indokolni, és hogy különben egyszerű, itt-ott szerfelett egyszerű előadása túlzásoktól sem ment, milyen az eget, földet és a tengert illatával eltöltő nárczisz, a vén asszony alakjában Keleos egész házáat isteni fényvel eltöltő Demeter, a hihetetlen rövid idő alatt felépülő templom stb. stb. ¹⁾

Ezek után világos, hogy nem helyeselhetjük Francke Kuno²⁾ felfogását, ki Ovidius, Claudianus és Nonnos bombastikus, illetőleg nem eléggé egyszerű leírásával szemben helyesen kiemeli ugyan költőnknek (*Homeros eléggé elegans, bár némelykor gyöngye utánzójának*), vagy talán helyesebben mondva korának egyedüli és csak az eleusisi monda egyéb feldolgozóival szemben érvényesülő előnyét, az egyszerűséget, de másrésztől azon túlzásba esik, hogy a költemény compositióját minden tekintetben kifogástalannak akarja feltüntetni és ki akarja mutatni, hogy megfelel a költői művek három fő kellékének: nem ígér többet, mint a mennyit tényleg teljesít, nem ad többet, mint a mennyit a dolog maga megkövetel és megtartja a helyes sorrendet. Csakhogy mind e három kellék teljesítése

¹⁾ Kedvezőbben ítél Bergk (*Gr. Literaturgeschichte* I. p. 769): „Das Gedicht macht keinen entschieden alterthümlichen Eindruck, ist aber auch fern von der Glätte und dem leichten tändelnden Ton der jüngeren Poesie, wozu gerade dieser Stoff in einzelnen Theilen leicht verleiten konnte. Der Verfasser erweist sich im ganzen als ein geschickter epischer Erzähler; die Darstellung ist einfach, naturgemäß und lebendig, nur hier und da zeigt sich ein gewisses Ermatten. Nicht nur mit Ernst und Würde, wie es dieser Abschnitt der heiligen Geschichte erheischt, sondern auch mit gemüthlichem Antheil und Wärme behandelt der Dichter seinen Gegenstand; waren doch der Schmerz und Zorn einer Mutter über den Verlust des geliebten Kindes, das Glück der Wiedervereinigung, die zärtliche Inneigkeit der Tochter wohl geeignet, den Ausdruck der Sympathie hervorzurufen.“

²⁾ *De hymni in Cererem Homericæ compositione, dictione, actate.* Kiel 1881.

nem tesz valakit nagy költővé; és Francke nagyon is könnyen veszi még semmit mondó schematicus felosztását is. Azt mondja, hogy az első kelléknek annyiban felel meg a költő, hogy a hymnus elején Demeter és Persephone dicsőítését tűzte ki feladatául, és csakugyan mivel dicsőíthette volna jobban, mint avval, hogy elbeszélte Persephone történetét, mely oly fényes világításban tűnteti fel mindkét istennő természetét, egymáshoz való ragaszkodását, hogy lehetetlen azon esodálkoznunk, hogy az eleusisi mondakörnek éppen ezen részét kedvelték leginkább az egész ókoron végig?

A második kelléknek is sokkal jobban megfelel, Francke szerint, mint akár Ovidius, akár Claudianus, akár Nonnos; mindent, a mi nem szolgál az istennők dicséretére, vagy nem világítja meg az eseményeket, ügyesen mellőz, és az egész hymnuson végig oly mértékletességet tanusít, hogy még csak Demetert sem lépteti fel újra keservesen panaszkodva a fölött, hogy leányának újból le kell szállani a Hadesbe, kétségkívül azért, mert haszontalan dolognak tartja a végzet ellen zúgolódní. Végre, a mi a harmadik helyen említett kellékkel illeti, Francke szerint úgy rendezte be a dologot, hogy a mese főmozzanatait a hymnus közepére tette, a többit pedig, a mi csak a fő események díszítésére vagy magyarázására szolgál, a hymnus elején és végén helyezte el. Francke ugyanis azt hiszi, hogy a mese középpontját azon versek képezik, melyekben elmondja a költő, hogy Demeter ismét visszanyerte isteni alakját és meghagyta, hogy neki templomot emeljenek, és meg van győződve, hogy mindez kevesebbet mutatna, ha nem előzné meg Demeter fájdalmának és bolyongásának leírása, és nem követnék az istenek követségei és az elégtetelt szolgáltatás. Ezek alapján Francke (p. 4.) bizonyos chorikus költemények compositiójának sémáját a következő módon alkalmazza hymnusunkra:

v. 1—3 <i>Ἠρώεσσα;</i>	v. 4—95 <i>Ἄστυά</i> Demeter bolyongása	v. 95—232 <i>Καταρπονὸς</i> Demeter Keleos házánál
	v. 233—283 <i>Ἠρωιδίος</i> Demeter visszanyeri isteni alakját és templomot emeltet magának	
v. 284—440 <i>Μετακαταρπονὸς</i> Persephone visszaadatik anyjának	v. 441—485 <i>Σπυρτίη</i> Demetert és Persephonét visszahívják az Olynposra.	v. 486—495 <i>Καλλίεσσα;</i>

másrésztől pedig olyan művészek compositiójával hasonlítja össze szerkezetét, kik templomok esücsán az isteneknek vagy hősöknek

tetteit oly módon ábrázolják, hogy a főalakokat hatalmas nagyságban a közepre helyezik, míg a mellékalakok mindkét sarokban kénytelenek meghúzódni.

Minthogy azonban, mint látni fogjuk, a hymnus meséjének középpontját nem az eleusisi templom építése képezi, magától összedől a Francke által oly mesterségesen és mesterkölten felépített compositio, mely amúgy is azon sarkalatos hibában szenved, hogy a görög epikus költészet keretén kívül álló elvre van alapítva, melyet lyrai természetű hymnusok szerkezetének fejtegetésénél szabad volna ugyan alkalmazni, de soha az olyan epikus jellegű hymnusoknál, mint a milyenek a nagyobb homerosi hymnusok. Ki lehet továbbá mutatni, hogy ugyanazon szerkezettel bírtak a mondának azon feldolgozásai is, melyek vagy nem lehettek tekintettel a mi hymnusunkra, mint a Pamphosnak tulajdonított régibb ¹⁾ hymnus, vagy tudtunkkal legalább tényleg nem voltak rá tekintettel, mint az Orpheus neve alatt járó költemény. A *πρόλογος* és az *ἐπίλογος* nem hiányozhatott ezen feldolgozásokban sem — az Orpheusfélenek eleje: *μῆνιν ἄειδε θεὰ, Δημήτερος ἀγλαοκάρπου*, ránk is maradt, — Demeter bolyongása és tartózkodása Keleos házában (az orphikus költeményben Dysaulés házában) mindkettőben megvolt, Demeternek istennővé való visszaváltozása alkalmasint Pamphos hymnusában is előfordult, minthogy ebben öreg asszony alakjában jelenik meg Keleos házában, Persephone visszatérése pedig az orphikus költeménynek szintén tárgyát képezte. És mint-hogy ezen mozzanatok már a dolog természeténél fogva mindezen feldolgozásokban csak egy és ugyanazon sorrendben következhetek egymásra, világos, hogy a mondai elemek természetes csoportosulását nem lehet hymnusunk szerzőjének javára betudni.

Hymnusunknak az előbbiekben eléggé feltüntetett hiányai okozhatták, hogy felfedezésétől kezdve a legkiméletlenebb kritikának volt kitéve.

Ignarra, nápolyi tanár, ugyanaz, a ki «felfödözte», hogy

¹⁾ Flach szerint (*Geschichte der griechischen Lyrik*. Tübingen 1884 p. 56) a Pamphos hymnusa utánozta a homerosi hymnust, melyet Attika legrégebbi irodalmi emlékének mond.

Quintus Smyrneusnak, a «Posthomerica» szerzőjének neve eredetileg Alkibiades volt, abból indult ki, hogy Pausanias (IX. 31) annak bebizonyítására, hogy a nárcisz virág már a Thespiéből való Narkissos előtt létezett, Homeros helyett Pamphosra hivatkozott, pedig Homerosra hivatkozható voltna, ha a Demeter-hymnust ugyanazon alakban ismerte volna, melyben most bírjuk, — és ennek alapján az egész hymnust egy tudós grammatikus művének tartotta, ki az ő korában már elveszett homerosi Demeter-hymnust az által akarta pótolni, hogy maga irt Demeterre egy hymnust, melybe ügyesen beleszötte a Pausaniastól az eredeti hymnusból idézett töredékeket is. De ez ellen már Igen felhozta, hogy Pausanias nem azért hivatkozott Pamphosra, mert a homerosi hymnusban a nárcisz nem volt említve, hanem csak azért, mert Pamphost Homerosnál sokkal régibbnek tartotta és neki a lehető legrégebb tanúra kellett hivatkoznia, hogy kimutassa, hogy már a Thespiébéli Narkissos előtt is ismerték a nárcisz virágot ezen néven. Ami azonfelül Hermann megjegyzését illeti (p. XCVII), hogy Homerosra nem is hivatkozhatott Pausanias, mivel Homeros Narkissosnál fiatalabbnak tartotta, ki úgy látszik, hogy Teiresias idejében élt, helyesen jegyzi meg Baumeister (p. 275), hogy nem sikerült megtudnia, minek alapján határozta meg Hermann Narkissos korát, — bár magában véve valószínűnek tarthatjuk, hogy Narkissos korát Homeros elé kell tennünk.

Nagyobb apparatussal, de nem nagyobb eredménnyel Matthiae állított fel az Ignarrához hasonló hypothesis-t. A főszólyt azon körülményre fekteti, hogy az a homerosi Demeter-hymnus, melyet Pausanias (a Chr. utáni második században) olvasott, több tekintetben eltért a mi hymnusunktól, más tekintetben azonban szóról szóra megegyezett vele. — Minthogy a kérdés, hogy miképpen kell magyaráznunk a Pausanias idézetei és a hymnusunk ránk maradt szövege közt kétségkívül fenforgó eltéréseket, különben is érdekes, és az eltérések esakis a Demeter-hymnusra nézve constatálhatók, czélszerű lesz előbb ezen kérdéssel tisztába jönni, hogy azután annál könnyebben ítélhessünk Matthiae hypothesisé valószínűsége fölött. — Pausanias négy helyen idézi a homerosi hymnusokat. Az Apollon-hymnusra vonatkozik X. 37, 4: «Ὅμηρος μέντοι Κρίσαν ἐν τῇ Ἰλιάδι ἄριστος καὶ ὄραν τῷ εἰς Ἀπόλλωνα ἑυόμασι τῷ ἐξ ἀρχῆς καλεῖ τὴν πόλιν, mely hely azért nevezetes, mivel azt látszik bizonyítani, hogy Pausanias

úgy mint előtte már Didymos is, az Apollonra irt két hymnust már egy hymnussá összetákolva olvasta; ellenkező esetben világosan kitette volna, hogy a hely, melyre ezélez (hymn. in Ap. Pyth. 91), az Apollonra irt hymnusok melyikében található; azon feltevés, hogy Pausanias nem ismerte a delosi Apollonra irt másik hymnust, melyet Thukydidés is idéz, épen nem valószínű. Mint-hogy pedig a két hymnus összeolvadása csak úgy magyarázható, ha feltesszük, hogy közvetlenül egymás után, egy gyűjteményben (abban, a mely ránk maradt) állottak, valószínű az is, hogy Pausanias az általa Homeros neve alatt idézett hymnusokat a ránk maradt gyűjteményből ismerte ¹⁾. Meg nem ezáfolható ezen következtetésünk Pausaniasnak egy másik helyéből (IX. 30, 6), hol így nyilatkozik az orpheusi hymnusokról: *κόσμη μὲν δὲ τῶν ἑπῶν δευτερεσία φέρουσι τὰ μετὰ γε Ὀμήρου τοὺς ὕμνους, τμηκὲς δὲ ἐκ τοῦ θαύτου καὶ ἐς πλεον ἐπεικῶν ἔχουσιν*; be nem látható ugyanis, miért kellene Guttmannal (*De Hymn. Hom. Hist. Crit.* 1869. p. 32) feltenni, hogy Pausanias ezen itéletet valamely régibb íróból merítette. Épen oly kevéssé lehet feltevésünk ellen arra hivatkozni, hogy Pausanias (VII. 20) annak bebizonyítására, hogy Apollon a nyájaknak barátja volt, Alkaiosnak egy hymnusára és az *Ilias*ra (XXI. 446—448) hivatkozik, és nem a Hermes-hymnusra, mely pedig mindkettőnél sokkal több bizonyító erővel bírt volna. Mert ha nem is akarjuk Voss-szal (*Mythologische Briefe* I. p. 103, 2-ik kiadása) és Hignard-dal feltenni, hogy Pausanias kőszakarva mellőzte e hymnust, mint sokkal későbbi korból való koholmányt — az iro-

¹⁾ Wilamowitz-Moellendorf, a ki (*Aus Kydathen*, Berlin 1880 p. 125) nem tartja valószínűnek, hogy a Demeter-hymnusnak előtünk fekvő recensiója Eleusishan keletkezett, ezen kételyt a következőképpen indokolja: «Pausanias hat eine einigermaßen abweichende Recension des Hymnos gehabt, und grade er benutzte bekanntlich nicht eine Sammlung homerischer Hymnen, sondern eine, in welcher vieler Dichter Pamphos, Orpheus, Musaios, Homeros Namen vertreten waren, und die Herkunft dieser Sammlung wird durch den mehrfach genannten Hymnos für die Lykamiden als attisch erwiesen». Hát az Apollon-hymnust, melynek semmi köze Athénhez, szintén ezen attikai hymnuszgyűjteményből ismerte Pausanias? És ha ezt a mi gyűjteményünkől ismerte, akkor nincs okunk tagadni, hogy a Demeter-hymnust is onnan ismerte; mert hogy hymnusunknak ránk maradt recensiója nem különbözik attól, a melyet Pausanias idézett, alant fogjuk valószínűvé tenni.

dalomtörténeti critica nem erős oldala Pausaniasnak, a ki az Apollonra és Demeterre irt hymnusokat is Homeros műveinek tartotta — miért nem mellőzhette a Hermesre irt hymnust azért, mert akkor épen nem jutott eszébe, vagy azért, mert jobbnak tartotta az egész világ által ismert *Ilias*ra, mint a kétségtől sokkal kevésbé elterjedt hymnusokra hivatkozni?

A Demeter-hymnust a következő helyeken idézi Pausanias: II. 14, 2: *ἔστι γὰρ καὶ Ὀμήρῳ πεποιημένα ἐς Δήμητραν, ἐν δὲ αὐτοῖς καταλέγων τοὺς διασχεθέντας ὑπὸ τῆς θεοῦ τὴν τελευτὴν Δυσσάβην οὐδένα οἶδεν Ἐλευσίνιον ἔχει δὲ οὕτω τὰ ἔπη*.

Δείξεν Τριπτολέμῳ τε Διοκλεῖ τε πληξίππῳ
 Εὐμόλπου τε βίῃ Κελεῖθ' ἡγήτορι λαῶν
 ὄρημοσύνην ἱερῶν καὶ ἐπέφραδεν ὄργια πάσιν.

E sorok a hymnusban is megvannak (v. 474—476) esekely eltéréssel: *ὄρημοσύνην* helyett hibásan *χρημοσύνην* θ' és *πάσιν* h. *καλά* áll a moszkvai codexben, de a *καλά* olvasás nyilván attól ered, a ki a 476-ik vers után a 154-ik vers alapján a *Τριπτολέμῳ τε Πολυδείνῳ*, *ἐπὶ τοῖς δὲ Διοκλεῖ* verset interpolálta, mely verset Pausanias nem ismerte. Guttmann, a ki azt vitatja (p. 31), hogy Pausanias idézeteit nem a hymnusok gyűjteményéből vette — bár ezt talán ismerte — hanem valamely ismeretlen írónak attikai régiségekről szóló művéből, természetesen ezen helyet illetőleg is ezen véleményen van; ha magából a hymnusból vette volna, ugymond p. 33, *ὕμνος*-nak vagy *ὕμνοι*-nak nevezte volna az általa idézett költeményt. Mit lehet adni az ilyen érvelésre, mutatja a következő passus, hol Pausanias csakugyan *ὕμνος*-nak nevezi költeményünket, a nélkül természetesen, hogy Guttmann ebből bármily következtetést vonna (IV. 30, 3): *πρῶτος δὲ, ὧν οἶδα, ἐποίησατο ἐν τοῖς ἔπαισι Ὀμήρου Τόχης μνήμην. ἐποίησατο δὲ ἐν ὕμνῳ τῷ ἐς τὴν Δήμητραν, ἄλλας τε τῶν Ὀκεανοῦ θυγατέρας καταριθμούμενος ὡς ἑμὸς Κόρη τῇ Δήμητρῳ παίζουσαν, καὶ Τόχην ὡς Ὀκεανοῦ καὶ ταύτην παιδα οὖσαν καὶ οὕτως ἔχει τὰ ἔπη*.

ἡμεῖς μὲν μάλα πάσαι ἂν ἱερῶν λαμπῶνα
 Λευκίππῃ Φανῶ τε καὶ Ἠλέκτρῃ καὶ Ἰάνθῃ
 Μηλόβροσις τε Τόχῃ τε καὶ Ὠωρόῃ καλοκαίπις.

Hymnusunkban e versek Okeanos leányai hosszú felsorolásának (v. 417—424) élén állanak, egygyel megtoldva: *καὶ Μελίτῃ Ἰάχῃ τε Ῥόδειά τε Καλλιόβῃ τε*, mely a 418-ik vers után van közbetoldva.

A kiadók helyes véleménye szerint e vers Pausaniasnál vagy Pausaniasnak vagy a másolóknak tévedéséből hiányzik, vagy talán azért, mert Pausanias nem tartotta szükségesnek azt a sok fölösleges nevet idézni, hanem sietett, hogy minél előbb ahhoz a vershez érjen, melyben Tyche említve volt. Csak Hermann tartotta a 419-ik verset interpoláltnak. Véleményét Guttman (p. 34) azért nem tartja elfogadhatónak, mert a másutt elő nem forduló Ἰάχη nevet nem lehet byzantin grammatikus (miért épen byzantin grammatikus?) találmányának nézni; valódinak meg azért nem tartja a verset, mivel a benne említet Melίτη máskülönb (Hes. Theog. 246, II. Σ 42) nem Okeanos, hanem Nereus leányai között szerepel, itt pedig az ötödik vers szerint (παίζουσαν κοῦρησι τὸν Ὀκεανὸς βαθυκόλπους) csak Okeanos leányainak van helyük. Mi azonban nem fogunk azon megütközni¹⁾, hogy a költő Melitét Okeanos leányának mondja — hiszen Rhodope, Leukippé, Phaino és Iache sem fordul elő másutt Okeanos leányai között — és ennél fogva Guttman azon feltevését sem fogjuk helyesíthetni, hogy Pausanias ezen verseket valamely régibb íróból merítette, kinek példányában az állítólag nem valódi vers vagy még nem volt betoldva vagy pedig valamely grammatikustól a Melite neve miatt már ismét ki volt küszöbölve. — I 38, 3: Ὀμήρω δὲ ἐς μὲν τὸ γένος ἐστὶν οὐδὲν αὐτοῦ (t. i. Εὐρόλοπος) πεπονημένον, ἐπωνομάζει δὲ ἀγήγορα ἐν τοῖς ἔπειν τὸν Εὐμόλοπον. Pausanias nyilván hymnusunk 154—155-ik versére szól, melyek a ránk maradt egyedüli kézirat szerint következőképen hangzanak:

ἢ δὲ Πολοδείνου καὶ ἀμόμονος Εὐρόλοπος
καὶ Δολίχου καὶ πατρὸς ἀγήγορος ἡμετέροιο.

Itt Ruhnken, Voss és Franke²⁾, kiket én is követtem kiadásomban, a jelzőket feleserélték és καὶ ἀγήγορος Εὐρόλοπος-t és πατρὸς ἀμόμο-

¹⁾ Vajjon nem azért hozta be ide az eleusisi költő Melitét, hogy emléket állítson ama másik Melitének, ki Hesiodos szerint Myrmex eleusisi herosnak leánya volt? L. Wilamowitz-Moellendorf, *Aus Kydathen*, p. 146 s. köv. — V. ö. még Flander *De interpol. Hymn. Cereris* 1879 p. 10: Quidni memoria lapsus Melίτην Oceanitidibus adnumerari potuerit credere? Si versus legeretur apud Pausaniam, nomo hereret. Quam ob rem Frankio assentior, qui in vetustis hymnorum exemplis alio atque nunc loco, fortasse post v. 420 positum fuisse ideoque a Pausania allatum non esse v. 419 ducit.

²⁾ A homerosi hymnusoknak 1823-ban közzétett kiadásában.

νος ἡμετέροιο-t irtak — res haud improbanda in condicione eius quo uno utimur codicis, mondja Baumeister p. 300 — mely eljárást annál inkább helyeselnünk kell, mert a πατρὸς ἀμόμονος kifejezés Homerosnál, költőnk mintaképénél, Od. γ 29 a vers ugyanazon helyén előfordul. Másképpen Guttman p. 35. Ruhnken emendatióját el nem fogadja, de azt sem hiszi, hogy Pausanias emlékező tehetsége cserben hagyta és hogy Keleos epitheton ornatát tévedésből vitte át Eumolposra, a mi a versek közelsége mellett máskülönb nem is volna oly lehetetlen; inkább azt állítja, hogy Pausanias itt is valamely régibb íróból merített, a kinek példányában a 154 és 155-ik »interpolált» versek helyett más versek állottak, a melyekben azután tényleg ἀγήγορα-nak volt mondva Eumolpos. Ama verseket pedig azért tartja Guttman interpoláltnak, mivel v. 153—155 Eleusisnek hat fejedelméről beszélnek Keleos leányai, v. 474—476 pedig azt mondja a költő, hogy Demeter elment Triptolemos, Diokles, Eumolpos és Keleos fejedelmekhez és megtanította őket a mysteriumokra, tehát csak négy fejedelméről szól és az előbbi helyen említettek közül kettőt, Dolichost és Polyxeinost mellőz: «Itaque versus 153—155 non ab eodem, qui versus 474—476 composuit, profectos sed potius versus genuinos olim ad nomina Polyxeni et Dolichi inserenda retractatos esse credo, quod etiam constructione inusitata et languida serie epithetorum semper eodem versus loco positorum confirmatur», mondja Guttman p. 35, részben Matthiae nyomán, ki szerint (p. 377): «in enumeratione principum Eleusiniorum inest nescio quid languidi atque inficeti, praesertim quum ex sex illis, qui memorantur, quatuor infra v. 479 sq. recurrant, reliquorum vero, Polyxeni ac Dolichi, nulla apud alios mentio reperiatur. Itaque vix dubito, quin tres hi versus a Grammatico quodam, eruditionem suam ostentare cupiente, adiecti sint.» De úgy hiszem épen azon tény, hogy Polyxeinos és Dolichos — az utóbbit alighanem hibásan azonosítják a Stephanus Byzantinusnál (s. v.) és Eustathiosnál (ad II. B 625) említett Dulichiossal, Triptolemos fiával — más íróknál elő nem fordulnak — Diokles is csak egyszer fordul elő Plutarchosnál (Thes. 5) — bizonyítja, hogy e versek valódiak; hogy pedig a 474—475-ik versben Polyxeinos és Dolichos nincsen említve, az kétségkívül abban leli magyarázatát, hogy Eleusis régi fejedelmei közül a monda

épen csak Triptolemost, Dioklest, Eumolpost és Keleoszt hozta az eleusisi mysteriumokkal kapcsolatba.

Végére hagytuk a legnehezebb helyet. A fönt idézett szavak után (I. 38,3) így folytatja Pausanias: τὰ δὲ ἱερὰ τῶν θεῶν Εὐμόλπος καὶ αἱ θυγατέρες ἑρῶσιν αἱ Κελεοῦ· καλοῦσι δὲ σφάς Πάμφως τε κατὰ ταῦτά καὶ Ὀμηρος Διογενεῖαν καὶ Παμμερόπην καὶ τρίτην Σαισάραν. Hymnusunk a 108—110-ik versben idézi Keleos leányait névszerint:

τέσσαρες, ὥστε θεαί, κουρήμιον ἄνθος ἔχουσαι,
Καλλιδικῆ καὶ Κλεισιδικῆ Δημῶ τ' ἑρῆεσσα
Καλλιθῆθ' θ', ἣ τῶν προγενεστέτῃ ἦεν ἀπασῶν,

kik közül az első a 146-ik versben ismét előfordul:

Καλλιδικῆ, Κελεοῖο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστη.

Diogeneiának, Pammeropének és Saisarának a homerosi Demeter-hymnusban semmi nyoma. Már pedig Pausanias szerint így hitták Keleos leányait nemcsak Pamphosnál, hanem Homerosnál is, és hogy Homeros tényleg Keleosnak csak három leányát ismerte, nem pedig négyet, Franke a 285—290-ik versből akarta kimutatni, hol azt olvassuk, hogy akkor, mikor Demeter ismét magára öltötte isteni alakját, Metaneira pedig elájult, előrohantak Demophoon nővérei; az egyik felvette a fiút a földről, a másik tüzet rakott, a harmadik anyjukért ment, és a negyedik? arról nem emlékezik meg a költő. — Hogyan magyarázzuk már most ezen eltérést egyrészt Pausanias és a hymnus közt, másrészt a hymnus egyes részei közt? Ruhnken azt hitte, hogy a Pausanias említette nevek a hymnus vége felé, hol arról van szó, hogy kiknek adta át Demeter a mysteriumokat, a másolók hanyagsága következtében kiestek, bár feltűnik neki is, hogy ezen feltevés szerint Keleos hét leánya közül nem azokat jutalmazta meg az istennő, a kik szívesen fogadták és anyjuk házához vezették, hanem azokat, kiknek semmi érdemük sem volt személye körül. Ezen nehézségen Voss akart segíteni. Abból kiindulva, hogy a hagyomány szerint Saisara, kiről Eleusis Saisariának is neveztetett, Krokonnak, Triptolemos fiának felesége volt, felteszi, hogy a másik kettő, Diogeneia és Pammerope is férjnél volt már, míg a többi négy még a szülői háznál tartózkodott és a háztartás körül volt elfoglalva. Az utóbbiak zsenge koruknál fogva nem voltak alkalmasak arra, hogy a mysteriumokra felügyeljenek, azért Demeter a szent szertartások fölötti felügyeletet álta-

lában (δρημοσύνην ἱερῶν) Triptolemosra, Dioklesre, Eumolposra és Keleosra, a titkos orgiákat (ὄργια) pedig Keleos három idősebb leányára bízta, kiknek még Triptolemost, Polyxeinost és Dioklest adta társul. E szerint Voss így rekonstruálja a 474-s köv. verseket:

ἣ δὲ κισότα θεμιστοπόλοιο βασιλεῦσαι
δειξέην Τριπτολέμῳ τε Διοκλεῖ τε πλησίππῳ
Εὐμόλπου τε βίῃ Κελεῶ θ' ἡγήτορι λαῶν,
δρημοσύνην ἱερῶν καὶ ἐπέφραδεν ὄργια παισὶν
πρεσβυτέρης Κελεοῖο, περιέρρον· Διογενεῖῃ
Παμμερόπῃ τ' ἑρατῇ καὶ Σαισάρᾳ ἔτοχα καλή
Τριπτολέμῳ τε Πολυξείνῳ, ἐπὶ τοῖς δὲ Διοκλεῖ.

Felfogását azonban a későbbi kiadók egyike sem helyeselte és méltán. Hermann (p. CIV) itt is az interpolatorgarázdálkodását látta, aki a leányok neveit a sajátjából tette a Pausaniasnál említett nevek helyébe, melyek előtt az eredetiben τρεῖς ὥσαιτε θεαὶ κουρήμιον ἄνθος ἔχουσαι állott, míg az egyik névhez az eredetiben is oda volt téve, hogy ἣ τῶν προγενεστέτῃ ἦεν ἀπασῶν. Ezen felfogás szerint természetesen a 146-ik versben is Saisara vagy Pammerope nevét kell tenni az interpolator Kallidikéje helyébe. Hermann, mint rendszeren, úgy itt is követte Franke, avval az eltéréssel, hogy a 108—109-ik verset nem valamely interpolatornak, hanem a másolónak tulajdonította, ki az előtte fekvő példányban olvashatatlan sorokat saját gyártmányával helyettesítette; a 146-ik vers Franke szerint eredetileg úgy hangzott, hogy Παμμερόπῃ Κελεοῖο θυγατρῶν εἶδος ἀρίστη. Guttman (p. 35) azt hitte, hogy itt is régibb íróból merítette Pausanias adatát, a kiadásainkban olvasható verseket azonban mindamellet Pausaniasnál régibbeknek tartja. Wegener (Philologus 35, 244) a 285-ik s köv. versekből azt következtette, hogy azon két hymnus egyikében, melyeknek összetákolásából keletkezett véleménye szerint a Demeter-hymnus mostani alakja, nem Metaneira, hanem egyik leánya (a sokat keresett negyedik leány) leste meg Demetert a mint a kis Demophoont a tűz fölé tartotta. Mily gyenge alapon nyugszik ezen következtetés, majd ki fog tenni abból, a mit később Wegener egész hypothesiséről mondani fogunk. És hogy végre saját véleményünket is elmondjuk, nem habozunk Prellerrel (p. 68), Baumeisterrel (p. 294), Hignarddal és Flanderrel (p. 9) feltenni, hogy Pausanias — mint sok egyéb dologban — úgy itt is tévedett és helyesen mondja Baumeister, hogy «id quod

nobis singulis diebus usu venit, illi semel accidisse mirum non est¹⁾. Hignard másik gyanítása, hogy Pausanias idézett helyén Ὀμηρος valamely más névből van elrontva, már azért sem valószínű, mert VIII. 37, 6 is együtt említi Pausanias Homerost és Pamphost: ἰδία δὲ ἔστιν ὄνομα Περσεφόνη, καθὰ Ὀμηρος καὶ ἔτι πρότερον Πάμφωις ἐποίησαν. Ezen feltevésünk mellett, mely szerint a Kallidike, Kleisidike, Demo és Kallithoe nevek az eredetiek, véleményem szerint azon feltűnő hasonlatosság is szól, mely hymnusunk 110-ik verse (Καλλιδοῆ θ', ἣ τῶν προγενεστᾶτη ἦεν ἀπασέων) és Hesiodos Theogoniájának 79-ik verse között (Καλλιδοῆ θ', ἣ δὲ προγενεστᾶτη ἔστιν ἀπασέων) fennforog, és mely annál többet nyom a latban, mert — mint látni fogjuk — hymnusunk költője különben is szorgalmasan utánozta Hesiodost. Épen ezért félszeg eljárás a Försteré is, ki (p. 33) a szövegben az eltérést Pausanias állítása és hymnusunk között Pausanias tévedésének tulajdonítja, a jegyzetben pedig mégis azt mondja, hogy a 109-ik és 110-ik vers neki is több mint egy okból gyanusnak látszik, és a 110-ik versről azt

¹⁾ Baumeister magyarázatát Gemss is elfogadja (p. 28); azután így folytatja: «at negligit vir doctissimus et omnes qui adhuc huc de re disseruerunt, id quod a Pausania narratur, non posse in hymno in Cerere homerico inventum esse. Si enim illam narrationem (L. 38, 3) attente legimus, nos non fugit fabulam illam antiquam de bello Eleusinio enarrari, quod Eumolpo duce gestum ita finitum est, ut Eleusini sub ditionem Atheniensium venirent, suos autem sacros ritus tenerent, Quorum curam, Eumolpus filisque Celei susceperunt. In hymno autem homerico illi nondum hoc munus tam sublime tributum, quod ex recentiore fabula ei eiusque stirpi tributum, sed regulas modo est inter alios pares (154 et 474) qui ne primo quidem loco commemoratur. Quod vero secundum descriptionem Pausania ille rex solus cum Celei filiabus sacra facit, haec narratio ex postera fabula Atheniensium manavit, quae contra vetustam cum in aliis rebus tum etiam in hac re pugnat. Et ex posteriore quidem fabula illa nomina his puellis data sunt, quae etiam Pamphus recepit. Quod autem Pausanias ab utroque poeta haec nomina afferri tradit, id ex eo manat, quod omnino Pamphum antiquiorem esse Homero iudicat, ita ut hic ex illius norma carmina composuisse ei videatur». Gemss okoskodását azonban nem fogadhatjuk el, mert Pausaniasnak megjegyzése Keleos leányainak nevére vonatkozólag hivatkozhatott Pamphosra és Homerosra, és nem is akarta azt mondani, hogy a mythusnak általa elmondott variansa Pamphosból és Homerosból van véve.

hiszi, hogy Hesiodosból van interpolálva. Azon évrre, melyre Förster is hivatkozik, hogy t. i. a 285-ik és köv. versekben a mi költőnk is Keleosnak csak három leányát ismeri, már Hignard megfelelt (p. 48): «Quelle dépense inutile d'imagination et d'esprit! Comme s'il fallait exiger d'un poëte cette exactitude méticuleuse!»¹⁾

Mintán ily módon meggyőződünk arról, hogy Pausanias alighanem ugyanazon alakban ismerte a Demeterre írt hymnust, mint a milyenben ránk maradt, nézzük már most, hogy mit következtet Matthiae nagyrészt Pausanias idézett helyeiből hymnusunk eredeti szerkezetére nézve.

Matthiae tehát azt állítja, hogy a Pausanias idézte Demeter-hymnus a miénkkel azonos nem lehetett, mert Pausanias olyasmi idéz az ő hymnusából (Keleos leányainak neveit), a mi a miénkkel ellenkezik, de merőben különbözőnek sem tarthatja a két hymnust, mert Pausanias hat olyan verset említi az ő hymnusából, melyek a miénkben is megvannak. Minthogy pedig ez a hat vers egynek kivételével (154-ik v.), melynek azonosságához azonban még szó fér, mind a hymnus második részéből (a 305-ik versről kezdve), való, mely sokkal felületesebben van kidolgozva mint az első rész és ennél fogva nyilván más költő műve, biztosnak tartja, hogy Pausanias hymnusunk első részét (a 304-ik versig) nem ismerte; bizonyítja ezt az is, hogy a nárcisz virágot illetőleg és a hymnusunk első részében elmondott mythusra vonatkozólag csak Pamphost idézi, holott az általa nagyra becsült Homerost is idézhette volna. Pausanias tehát a hymnus első részét (a 304-ik versig) nem ismerte, de második részét sem ismerte oly alakban, a milyenben

Másképen Flander *De interpolationibus Hymni Cereris qui fertur Homeri* (Parchin 1879) p. 9: «Frankius tres tantum puellas poëtam novisse recte monuit. Försterus enim versum 110 huc translatum esse ex Hesiodi Theog. v. 79 non sine causa suspicatus est. Nam quis est quin intelligat poëtam, si hunc versum ipse fecisset, in v. 176, non Καλλιδοῆν de qua antea nihil dixisset Cereri respondentem facturum fuisse, sed Καλλιδοῆν, quam his verbis ἣ τῶν προγενεστᾶτη ἦεν ἀπασέων ornavisset. Itaque nominis Καλλιδοῆν initio cum verbo Καλλιδοῆν consonanti impulsu Hesiodi versum illum: Καλλιδοῆ θ', ἣ δὲ προγενεστᾶτη ἔστιν ἀπασέων leviter, ut facere faceret, substitutum interposuisse et v. 108 commento suo accommodasse interpolatorem duco. Versus autem 109 et 110 idem hodie quoque legi mihi videntur, qui a poeta facti sunt».

most birjuk. Ezen rész szakadozottsága, hézagossága, az a sietség, melylyel a költő egyik tárgyról a másikra tér át és elmulasztja az eseményeket indokolni, bizonyítja, hogy Pausanias kora után a Pausanias idézte homerosi költemény töredékeiből és más költők verseiből tákolgatott össze. Magából Pausaniasból azonban nem írta ki a Pausaniasnál is előforduló verseket, mert ha ismerte volna Pausanias, Diogeneiát, Pammeropét és Saisarát is bevitte volna a hymnusba, illetőleg annak második részébe, melyből most az eredeti költemény jó nagy részével együtt hiányzanak. — Igy Matthiae, ki nek okoskodása természetesen semmisnek bizonyul, ha elfogadjuk azon magyarázatot, melyet Keleos leányai elnevezését illetőleg Pausaniasnál és hymnusunkban fentebb valószínűvé tenni iparkodunk. Az argumentum e silentiōra pedig, melyre azonkívül Matthiae hivatkozott és melyet Guttman elég fontosnak tart (p. 35), hogy t. i. Pausanias nem mondja meg, hogy Homeros szerint nem a «virágforráshoz» (ῥοῖαί τε ἕρπον) ült Demeter, úgy mint Pamphosnál, elég Hermann szavait idézni (p. XCVII, XCVIII): «Hoc non magni momenti esse puto. Potuit enim Pausanias Homerum eodem modo praeterire, ut illos praeteriit, qui ad fontem Callichorum consedis Cererem tradiderant.»

Matthiae és Ilgen¹⁾ példája még a legujabb időben is követőre akad Buecheler Frigyesben. Véleményét, melynek kiadása előszavában (1869) adott kifejezést, elég röviden felemlíteni; megezáfolni az olyan hypothesis, melyet szerzője nem tartott érdemesnek érvekkel támogatni, alighanem fölösleges. Buecheler tekintettel a moszkvai codex felírására: ὕμνος (nem ὕμνος) εἰς Δήμητραν és a többi (de nem valamennyi!) nagyobb hymnusok compositiójára azt hiszi, hogy hymnusunk eredetileg egy nagyobb költeményből állott, melyhez később kisebb költeményeket toldottak hozzá, illetőleg szűrtak közbe (uni enim poemati maiori minora inserta esse atque adiuncta arbitror). E szerint hymnusunkat a következő huszonhárom darabra szabdalja: 1—23, 24—37, 38—58, 59—97, 98—191, 192—197, 198—205, 206—211, 212—226, 227—232,

¹⁾ «Qui ante Pausaniae statem — id quod oratione colore Homericō splendente prodatur — fragmentis hic illic collectis ex imitatione Pamphi et Homerī et fortasse Musae totum opus consarcinatum esse existimat» mondja róla Geuss, *De Hymno in Cererem Homericō* 1872 p. 15.

233—264, 265—267, 268—283, 284—291, 292—315, 316—403, 404—413, 414—433, 434—447, 448—476, 477—482, 483—489, 490—495.

Ezen felaprítást azonban nem azon szándékkal vitte véghez, hogy ez által ama nagyobb és kisebb költemények eredeti alakját helyreállítsa — Buecheler meggyőződése szerint még a Pausanias korabeli szöveget sem fogjuk soha ismerni — «at cum desperando minus quam audendo proficiatur apertaue facilius quam tecta volnera eurentur narrationis ac sententiarum diversitates aut hiatus interrupto versuum tenore . . . significavi» (p. 34). Azonkívül huszonöt olyan verset küszöbölt ki, melyekről meg van győződve, hogy nem ugyanazon költőtől valók, kitől a közvetlenül előttük és utánuk állók (18, 35—36, 46, 72—73, 82—83 fele, 99, 240—241, 246, 252, 254, 344—345, 362, 367—369, 413, 424, 448, 455—456). Ezekre nézve azonban nem tartja elégnek, hogy interpolált voltukat kimutassa az ember, hanem azt is szükségesnek tartja, hogy meg mondja, mily időben készültek. Mindenesetre szép követelés, de hogy mily kevésbé teljesíthető, bizonyítja azon körülmény, hogy a commentarius criticusban beéri Buecheler avval, hogy ráfogja az egyes versekre, hogy nem oda valók, a hol állanak, a bevezetésben pedig mindössze a következő rövidke fejtegetéssel vel eleget tehetni követelésének: «versus 35 et 36 . . . non dubium est quin antiquitas traditi pervenerint in collectionem Alexandrinam. contra versus 413 et 448 tanta sunt sensus locutionisve pravitate insignes, ut non multo ante decimum a Christo saeculum compositos a Byzantino credam impleturo spatium quod in codicis charta interiectum fuerit vacuum, atque hi sunt intervalli longissimi quod ab origine hymnorum Mosquensis auctoritatem disiungit, termini prope extremi: interea et eum qui primus poemata haec collegit, novasse complura existimo et pauca quaedam hominem recentem ab Orphicae poesi, fortasse eundem qui uno Orphicos Homericosque hymnos volumine inclusit.» Nem mondhatni, hogy az ilyen hallucinációk nagyot lendítenek a szövegkritikai módszeren!

Kevésbé erőszakosan bánt el Preller¹⁾ hymnusunkkal, bár

¹⁾ *Demeter und Persephone. ein Cyclus mythologischer Untersuchungen.* Hamburg 1837.

nála is találunk elég alaptalan hypothesist. A költemény keletkezéséről oly feltevést kockáztat, mely szerinte legalkalmasabb arra, hogy a különböző nehézségeket elhárítsa, mely azonban nézetünk szerint még nagyobb nehézségeket idéz elő. Szerinte hymnusunk minden tekintetben annyira vonatkozik az eleusisi cultusra és legendájára, hogy ennyiben *attikainak* nevezhetjük. Ámde az attikaiak legrégebbi hymnusait Pamphos írta, kinek Demeter-hymnusa a Pausaniasnál ránkmaradt töredékek szerint nagyon hasonlított a Homeros neve alatt ismereteshoz.

Pausanias Pamphos hymnusát nem ismerte már eredeti alakjában ¹⁾, a miért is valószínű, hogy csak az attikai hymnusok azon gyűjteményéből ismerte, mely hihetőleg (v. ö. Preller p. 63) a Krisztus előtti második században keletkezett. Ezen gyűjteményben már most Pamphos eredeti hymnusának azon alakja, melyet Pausanias olvasott, Pamphos neve alatt volt felvéve, míg egy másik változata Homeros neve alatt a homerosi hymnusok gyűjteményébe került. Így Preller. De ki fogja elhinni, hogy egy hymnusból idő folytán két egymástól annyira különböző költemény lehetett, mint a Pamphosé és Homerosé, melyek között még ma is constatáljuk azt a különbséget, hogy az előbbi szerint Demeter mikor Keleos leányaival, Diogeneiával, Pammeropéval és Saisarával találkozott az Eleusisből Megarába vezető út mellett fekvő virágos kútnál (*φρέαρ άνθιον*) ült, míg az utóbbi szerint ezen kút a *φρέαρ παρθένιον* vagy *καλλιχροον* magában Eleusisben volt és Keleos leányai a Kallidike, Kleisidike, Demo és Kallithoe nevet viselték. Azt sem képzelhetjük el, hogy Pausanias elhallgatta volna

a Pamphos és Homeros hymnusa között fennforgó feltűnő hasonlatosságot, vagy talán olyan gyökeres volt amaz átdolgozás, hogy a régi eredetiből a két újabb változatok egyikében alig egy-két sor maradt meg változatlanul?

Hozzájárul végre, hogy az egyedüli hely, melyre alapítja Preller azon állítását, hogy Pausanias a Pamphos hymnusát nem ismerte eredeti alakjában, ily következtetésre egyáltalában nem szolgáltat okot.

De nemesak azon hymnus szenvedett nagyobb változásokat, melyet Pausanias Pamphos neve alatt idéz, hanem a homerosi Demeter-hymnus is, melyben Preller szerint a 21—37, 190—211, 273—274, 473—482-ik versek későbbi interpolatiók. Gemss is interpolálnak tartja a 22—37, 190—211, 424, 440, 477-ik verseket (a 424 és 477-ik verset helyesen) úgy hogy a fődologban ő is Preller nézetét osztja¹⁾. A 22—37-ik versek Preller szerint azért nem valódiak, mert telve vannak ismétlésekkel, a mi későbbi tordalékok legbiztosabb jele és mert nyilván azon szándékból tordáltak be, hogy Zeust kimentsek azért, hogy megengedte, hogy leányát elrabolják és hogy Hekatet szerepeltessék, kit Preller egyáltalában ki akar küszöbölni a költeményből. Minthogy azonban az okokat, melyeket Preller (és már előtte Matthiae) ezen athetesis indokolására felhozott, mások már megezáolták, csak Gemssnek újabban felhozott érveire reflektálok és ezek közül is csak az egy főérvre, mert abban, hogy a 31—32-ik vers a 17—18-ik vershez és a 27-ik vers a 21-ikhez hasonlít, én ép oly kevéssé látok okot a gyanúsításra mint Baumeister, azt pedig, hogy Hekatet és Heliost ezen helyen csak azért tordotta be az interpolator, hogy ne csodálkozzék az olvasó azon, hogy később (v. 52) csak a két istentől tudta meg Demeter leánya elrablásának részleteit, könnyű ugyan állítani, de nehéz bebizonyítani. Gemss főérve tehát az, hogy az általa gyanúsított versekben úgy van a dolog előadva, mintha Pluton nem azon a hasadékon vitte volna le Persephonét az alvilágba, melyen maga feljött, hanem előbb szárazon és vizen messze földön végig hajtott volna vele, míg végre elért az alvilág bejárásához; pedig hymnusunk többi helyein eltérőleg az orphikus költészet felfogásától az

¹⁾ V. ö. Peller i. m. p. 385: «Paus. IX. 31. §. 6 (Pamphos) κόρη τῆς Δήμητρος εχεν ἄρπασθῆναι καί ἔπειτα ἀπὸ τῆς συλλήγουσάν τῆ ἀρπασθῆναι ὅτι οὐκ ἔστι ἀπαρτίστου, ἀλλὰ κερκίτου. — Darf man aus dieser Stelle folgern, dass der angebliche Hymnos des Pamphos selber sagte: «Nicht das Veilchen, sondern der Narkissos war die verhängnissvolle Blume», oder sind die Worte οὐκ ἔστι ἀπαρτίστου ein Zusatz des Pausanias? Ist jenes der Fall, so ist hier die deutlichste Indication einer späteren Entstehung oder Umgestaltung des Gedichtes, denn die sicilianische Mythe, so alt sie in Sicilien selbst seyn mag, ist doch in der Poesie, namentlich der attischen, erst ziemlich spät berücksichtigt worden». De mely régi költőnek szabad imputálnunk, hogy költeményeiben valamely monda eltérő vonásainak kritikájával foglalkozott?

¹⁾ Gustavus Gemss, *De Hymno in Cerem Homericis*. Pars Prior de Hymni Compositione. Berlin 1872.

előbbi előadás van szem előtt tartva. Minthogy azonban hymnusunknak Gemss által idézett többi helyei is (16—17, 80—81) még a 430—431-ik verset sem kivéve (*γὰρ δ' ἔνερθε χάρησεν τῆ δ' ἔκδορ' ἀναξ κρατερὸς Πολυδέρμων βῆ δὲ φέρων ὑπὸ γαίην ἐν ἄρμασι χρυσαίοισι*) sem az egyik, sem a másik felfogás mellett nem bizonyítanak, nem mondhatjuk Gemssal, hogy a 22—37-ik vers az orphikus költészet szellemében készült interpolatio. — Ép oly kevéssé lehet azt állítani a többi versekre nézve, melyeket Gemss gyanusít. A 190—211-ik versben Iambe játszsza a főszerepét, ki Orpheusnál elő sem fordul, a kétségkívül interpolált 24-ik vers Παλλὰς τ' ἔγχεράχῃ καὶ Ἄρτεμις ἰσχυάρα, mely Persephone játszótársai között Pallast és Artemist is felsorolja, egy siciliai mondából is lehet véve; hogy nem az orphikus költészetből való, a mellett az a körülmény tanuskodik, hogy Aphrodite, ki Orpheusnál szintén ott szerepel Persephone játszótársai között, ninesen beleinterpolálva szövegünkbe. A 400-ik vers, mely szerint Hekate ἐκ τοῦ οἴ (Demeter) πρόπολος καὶ ὀπάων ἔπλετ' ἀνασσα, azért nem lehet az orphikus költészetből véve, mert ebben Hekate Demeternek leánya, nem pedig kísérlője. Végre pedig a 477-ik versben említett személyek közül (Τριποτόλεμος τε Πολυδέμων, ἐπὶ τοῖς δὲ Διοκλεῖ) csak Triptolemos fordul elő Orpheusnál, és a vers különben sem hordja magán semmilyen specialis költészet ismertető jelét.

A Preller által statuált interpolatiók között legfontosabb a 190—211-ik versig terjedő rész. Preller több oknál fogva tartja e verseket interpoláltaknak: azért, mert nyilván az a céljuk, hogy megmagyarázzák, miért itt az eleusisi mysteriumok alkalmával kykeont és Preller az ilyen etiologikus részleteket egyáltalában kiküszöbölti hymnusunkból; azért, mert a költő az eleusisi mysteriumok keletkezését később ismét elmondja ott hol Eleusis népe Demeternek parancsára templomot emel; azért, mert a későbbi monda szerint Iambe a Kallichoros forrás mellett fekvő «szomorúság kővén» (πέτρα ἀγέλαστος) ülve találta Demetert, mely helyre ezen interpolatio szerzője is utal, midőn azt mondja Demeterről, hogy ἀλλ' ἀγέλαστος ἄπαστος ἐδητύος ἢ δὲ ποτήτος ἦστο, míg a hymnus szerzője szerint Demetert a Parthenios forrás mellől hívták Metaneira házába. «Auch fehlen nicht die anderen Merkmale der Interpolation, Wiederholungen und eine matte schleppende Sprache, welche gegen die Lebendigkeit und epische Auswahl der Diction in den anderen Theilen die-

ses Gedichtes stark absteht» (p. 96). Ellenben ama versek kiküszöbölése által nemcsak hogy nem lesz megzavarva az elbeszélés fonala, hanem ellenkezőleg nyer a költemény, a mennyiben csak akkor van helyén Metaneira beszédében (v. 212) a χάρει megszólítás, melyet a szöveg mostani alakjában, minden nyelvszokás és ratio ellenére, Demeter és Metaneira közötti beszélgetés előz meg (v. 191 εἴτε δὲ οἱ κλισμοῖο καὶ ἐδριάσθαι ἄνογεν és v. 206—207 τῆ δὲ δέπας Μετάνειρα δίδου μελιγδέος οἴνου πλίσασ' ἢ δ' ἀνένυσσ' ὃ γὰρ θεριστὸν οἱ ἐρασσε πίνειν οἴνον ἐρυθρόν, ἄνωγε δ' ἄρ' ἄλφι καὶ ὕδωρ δοῦναι) és a mennyiben megszűnik az a visszáság, hogy Demeter, ki öreg asszony alakjában lép fel, eselédnek akar beállani és csak nagy későn (v. 275) leplezi le magát, megfedkeznek szerepéről és oly pompával jelenik meg Metaneira előtt, hogy ezt «tisztelet és halvány félelem szállja meg».

A mi végre az interpolatio korát illeti, Preller utal arra, hogy az Iambe személye egyáltalában nem régi és hogy különösen az attikai Iambe későbbi írónál, Nikandrosnál és Apollodorosnál, fordul elő legelőször — hogy Sophoklesnek Ἰάμβη című darabjának helyes czime alkalmasint Νιόβη vagy Ἰοβάτης — és hogy az eleusisi mysteriumoknál dívó inceselkedések (s gúnyos, pajzán beszédek neve nem is ἔαμβος, hanem στήγια vagy γερουρισμοί. Minthogy pedig az iambus feltalálását a parosi Archilochosnak tulajdonítják, valószínűnek tartja, hogy eredetileg csak a parosi Demeter-ünnepélyeken dívó gúnyos verseket neveztek ἔαμβος-oknak, melyeket aztán Archilochos jobban kiművelt és költői műfajjá emelt, és főleg hogy Archilochosnak a parosi Demeterre írott hymnuszától került át Iambe személye Homerosnak az eleusisi Demeterre írott hymnusába. Az utóbbi természetesen nem egyéb pusztá feltevésnél, melyet nem is lehet czáfolni, bár figyelemre méltó, hogy az újabb kutatások szerint a iambus sokkal régebb Archilochosnál¹⁾, de a többi érvek sem állják ki a szigorú kritikát. Célzásokat az eleusisi mysteriumoknál dívó szertartásokra a költeményben különben is találunk eleget, a Kallichoros a Partheniossal azonos (v. ö. Færster p. 12), a dictió itt nem rosszabb, mint a költemény többi részeiben, Iambe személyét pedig az írók, kik róla mege mlékeznek, mind Eleusist e helyezik Metaneira házába,

¹⁾ V. ö. Flach, *Geschichte der griechischen Lyrik* 1884. I. p. 219 s. köv.

és nem Parosba, kivéve azokat, kik a parosi költők által kiművelt iambusi versmérték kedvéért egy parosi rabszolganőt mondják e mérték feltalálójának. A többi nehezségek is könnyen elenyésznek, ha az elbeszélés menetére nagyobb figyelemmel vagyunk. Midőn Demeter tiszteletes aggnő alakjában belép Metaneira házába, ez annyira elesodálkozik tiszteletre méltó megjelenésén (ὄψις γὰρ θεοεικέλης ἔσσι, mondja Demeternek Kallidike is v. 159) és az isteni fényen, mely környezi, hogy ámulat és ijedtség fogja el. A nélkül, hogy megkérdezné, hogy kicsoda, megkínálja saját székével, Demeter csak nagy nehezen fogad el szerényebb ülést és sokáig hallgatva ott ül, míg végre sikerül Iambének őt felvidítani, mire Metaneira megkínálja előbb borral és azután Demeter kívánságára kykeonnal. Csak most nyílik alkalma Metaneirának, — ki időközben ámulatából egészen magához tört és azon meggyőződésre jutott, hogy az ily mély fájdalomtól eltelt asszony mégis csak halandó lehet, — hogy avval kezdje a beszédét a min mindjárt Demeter beléptekor kezdette volna, ha megrémülése és Demeter sajátosságos magaviselete egészen ki nem hozták volna sodrúkból a jelenlevőket; üdvözli tehát: χαίρε, γόνα: stb. Így fogván fel a situációt nem is szorultunk azon példákra, melyekkel Baumester be akarta bizonyítani, hogy «neque usus salutationis χαίρε v. 212 eo fine restringitur, ut nullum antea verbum factum sit; ipsum enim Homerum ea uti videmus iis locis ubi re aliqua graviore peracta quasi quaedam gratulatio adiungitur» (p. 302) és a melyekről Gemss (p. 32, 33) különben is kimutatta, hogy más természetűek. Végre azt is fel lehet hozni Preller hypothesise ellen, hogy a kérdéses versek kiküszöbölése által nem nyerünk sokat. Megmarad ugyanis az a vers, melyben elmondja a költő, hogy Demeter fejével a mennyezetig ért és hogy isteni fényvel töltötte be az ajtókat. Nemde ebben nyilatkozik az, hogy «dea ipsa naturam suam detegit» (Gemss p. 33), mi főokot szolgáltatott e versek kiküszöbölésére? És nem feltűnő-e, hogy Preller szövege szerint Demeter ezen rendkívüli megjelenése semmi hatással sincs a jelenlevőkre, hogy szóba sem jön többé? — Végül még csak Gemss főargumentumát, mely részben a Prellerével egyezik, kell hogy felhozzam; teszem pedig az eredeti szövegben, hogy annál jobban kitűnjék okoskodásának gyöngye volta: «Accedit quod cavillationes illae, quae versibus 202 et ceteris attinguntur, ad thesmophoria

pertinent. Apollodorus enim (I 5, 1, § 3) tradit morem inter festos dies iocandi et ludendi ex illis facetiis ortum esse, quibus Iamba deam moestam hilararet. At ne quis dicat primitus quidem solennibus deae mysticae has facetias proprias fuisse, postea vero, cum ambae commiscerentur, etiam ad legiferam translatae esse: huic conamini nomen quod est Iambe ipsum repugnat. Notus enim est mos ille Graecorum, ut omnium rerum origo ad unum hominem quasi ad auctorem referatur. Idem quoque de Iamba valet: nam ad eam iamborum generis origo revocatur, ita ut hoc versuum genus ab illa nomen dixisse dicatur. Et re vera qui temporibus posterioribus de arte metrica agunt, ii iambicis versibus nomen esse ob ancillam quandam Iamben, quae iis prima usa sit, tradunt. Cum vero hi versus ab Archilocho, ne dicam inventi, sed potius exculi et in lucem editi sint, Parum insulam illius versuum generis patriam fuisse elucet, ubi hic poeta vixit. Quod autem hac in insula Ceres legifera, non mystica colebatur, certe ad deam legiferam illae cavillationes pertinuerunt, unde postea ad deam mysticam translatae sunt. Hoc igitur modo factum est, ut postquam Atheniensium opiniones, qui ut omnes Iones deam legiferam, sociam frugiferae, colebant, cum iis quae ab initio Eleusine exstabant, confusa sunt, Iambe deae mysticae adiungeretur: quod non prius quam Eleusiniurum urbs ditioni Atheniensium subacta erat, factum esse potest. Cum vero nulla in hymno vestigia inveniantur, quibus Eleusina urbem iam ab Atheniensibus subactam esse appareat, haec Iambae mentio posteriore tempore quam quo hymnus natus est, interposita esse videtur» (Gemss p. 31, 32). Ezen okoskodás több nagy hibában szenved. Az sem bizonyos, nem-e volt az ἰαμβός eredetileg csak gúnyolódás vagy gúnyos költemény és nem-e csak később használták ama versnem jelölésére, mely legalkalmasabbnak mutatkozott az ilyen gúnyos költeményekre. Ezen esetben természetesen az ἰαμβός versnem nevéből nem lehet azt a következtetést vonni, hogy a mythikus Iambe eredetileg Parosra való, hol legelőször kezelték művésziileg az iambust. De még ha mindjárt eleinte iambusnak is nevezték ama versnemet és csak azt nevezték így, még ez esetben sem szabad azt következtetni, hogy e versnem és az, a kitől nevét nyerte, onnan való, a honnan első művészi kezelője. Szóval a mythosi hagyomány határozott állításával szemben, hogy Iambe az eleusisi Metaneira

szolgája volt, nem szabad felszeg irodalomtörténeti combinatiók alapján azt állítani, hogy eredetileg Parosra való, honnan előbb Athenbe s végre miután Eleusis Athen hatalmába került Eleusisbe jutott, és minthogy hymnusunk még Eleusis bukása előtt iratott, Iambe-ról szóló episodja későbbi toldalék. Gemss hypothesisének ezen utóbbi része épen megfoghatatlan; miért ne jöhetett volna Iambe személye Demeter θεομορφος tiszteletével együtt ép úgy Eleusisbe, mint Athenbe?

Az Iambe episod későbbi keletkezését tehát nem sikerült bebizonyítani sem Prellernek, sem Gemssnek ¹⁾.

Többi interpolatióival sem volt szerencsésebb Preller, kinek még csak Gemss tetszését sem sikerült megnyernie. Hogy miért akarja Preller Hekatét egyáltalában kiküszöbölni a költeményből, ezt Gemss sem érti, p. 23 ²⁾. A 273. és 274-ik verset Demeter beszédjében (ὄργια δ' αὐτῆ ἐγὼν ὑποθήσομαι, ὡς ἂν ἔπειτα εὐχαρίως ἔρδοντες ἐμὸν νόον ἀλάσκησθε) Preller kiveti, mivel ἔπειτα leánya visszaérkezésére vonatkozik, «Demeter konnte aber damals noch gar nicht wissen, dass sie die Kore jemals wiedersehen würde. Hätte sie dieses gewusst, so ist ihr Schmerz unwahr» (p. 102). De hogy ἔπειτα a templom felépítésére vonatkozik, helyesen jegyezte meg Flander (p. 6) és Francke Cuno (p. 7), Gemss pedig joggal csodálkozik azon, hogy miért nem érinthette volna a költő az orgiák elrendelését, mikor Preller is eredetieknek tartja azon verseket, melyekben a költő a templom építésének történetét mondja el?

Végre a 474—82-ik verset is ki akarta Preller küszöbölni. Okaival nem érdemes foglalkozni. Preller még csak azt sem vette észre, hogy az összefüggés egészen megszakad, ha a kérdéses verseket kivetjük. Ezt Gemss is elismeri.

Láttuk tehát, hogy Prellernek és Gemssnek nem sikerült kimutatni, hogy hymnusunk mostani alakjában több nagyobb vagy kisebb terjedelmű interpolatio van, melyeknek kimutatása

¹⁾ Bergk (*Griechische Literaturgeschichte* I. p. 770) szintén későbbi toldaléknak tartja az Iambe-episodot (v. 195—205): «Nur die Erzählung von der Iambe v. 195—205 dürfte Zusatz von anderer Hand sein», de nem indokolja ezen gyanítását.

²⁾ V. ö. Bergk i. h.: «Die Erwähnungen der Hekate, v. 24 ff. 53 ff. 438 ff., obwohl sie auffällig sind und die letzte Stelle sich leicht ausscheiden lässt, schützen sich gegenseitig».

nagyon fontos a hymnus szerkezetének megítélésénél. Még csak az van hátra, hogy röviden felemlítsük, meddig tart Preller szerint hymnusunk történetében azon korszak, melybe az általa statuált későbbi közbetoldások helyezhetők. Erre Persephone elrablásának localisatiója látszik neki alkalmat nyújtani. Hymnusunk 17-ik versében azt olvassuk ugyanis, hogy a nysai síkságban (Νόσιον ἄρ. πεδίων) rabolta el Pluton Persephonét. Ezen síkságot a legtöbb kiadóval a kariai Nysa mellé helyezi Preller, hol Plutonnak és Persephonénak még később is nevezetes cultusa volt és melynek környéke egészen ráillik a hymnus leírására; Strabo szerint (XIV p. 650) van ott egy λευκόν, εἰς ὃν ἐξοδεύουσι πανηγυριούντες Νυσαίης τε καὶ οἱ κόκλις πάντας, továbbá Plutonnak és Persephonénak szentelt barlang is (Strabo XIV p. 649). Persephone elrablása és Demeter bolyongása ezen kariai Nysa város számos örmén ábrázolva is van. Minthogy azonban ezen Nysa Stephanos Byzantinus szerint (s. v. *Ἀντιόχεια*) Nysától Seleukos fiának Antiochosnak feleségétől kapta nevét, valészínű «dass noch in der Zeit nach dem Antiochus an diesem Hymnus geändert wurde, an dieser Stelle vielleicht unter den Ptolomäern, welche jene Gegenden Vorderasiens von den Seleuciden erobert hatten, und sich wahrscheinlich, so wie auch das damalige Eleusis zu dem Dogma, dass dort Kore entführt sei, bekannten», minek következtében hymnusunk mostani alakja az Antiochos és Apollodoros közötti időben keletkezett; az utóbbi, mint látni fogjuk, hymnusunkat már mostani alakjában ismerte.

Ezen hypothesisist Förster ezáfolta meg, bár különben ő is a kariai Nysával azonosítja hymnusunk Nysáját (p. 269, 270): «Először is az egész idézet — mert ilyennek ismerte fel Meineke, ha nem is kell mindjárt Arrianosra gondolni — ellentmond Stephanos egyéb adatainak. Ha a mi helyünkön Pythopolis, mint a későbbi Antiocheia, világosan meg van különböztetve Nysától, úgy ez nem egyezik meg Stephanos azon állításával (s. v. *Πυθόπολις*), hogy Pythopolist később Nysának nevezték. De az idézetet tényleges tartalma is nagyon gyanússá teszi. Hogy *Ἀντιόχος ὁ Σελεύκου* alatt a nagy Antiochos-t kell érteni, kitűnik Stephanosból s. v. *Λαοδικαία*. Ott azonban Laodikeia helyesen Antiochos feleségének van mondva, nem nővérenek, mint a mi helyünkön. Polybiosnál VIII 23 Antiochos nővérét, nem úgy mint itt anyját hívják An-

tiochisnek. Továbbá Nysának hívják ugyan Athenaiósnál (XIII 578 A) Seleukos kedvesét, de seholy sem Antiochos feleséget. Végre azt mondja Stephanos s. v. Ἰσθαβρα, hogy a kariai Nysának régibb neve Athymbra volt, és ezen adatot lényegében megerősíti, de egyszersmind helyre is igazítja, Strabon azon állítása (XIV p. 650), hogy Nysa három város egyesüléséből keletkezett, melyek lakadæmoni alapítók után, Athymbros, Athymbrados és Hydrelos után neveztettek el, kik közül az elsőt tisztelték e város ἀρχηγέτης-é gyanánt. Az Athymbros és Nysa közötti ezen viszony mellett Methodios tanuskodik az *Etymologicum Magnum*ban 45, 18. Tehát ezen oldalról is meg van czáfolva Stephanos téves adata Nysáról. Részünkről csak azt tehetjük föl, hogy a Nysa nevet kiszorította egy más név, melyet Antiochos adott neki (pl. Stratonikeia Steph. Byz. szerint s. v.) úgy a mint a Pythopolis nevét valószínűleg az Antiochia név szorította ki. A mellett, hogy a Nysa név Antiochosnál régibb, Strabonon kívül az a körülmény is bizonyít, hogy Nysa a legközönségesebb nevek egyike, mely majdnem mindenütt előfordul, hol görögök laknak, és így eredetileg alkalmasint nomen appellativum, épen úgy mint Argos és Larissa¹⁾. — Végül felemlíthetjük, hogy Preller szerint az eredeti költeményt a nagy panathenæák versenyén szavalták el és sokáig nem is jegyezték fel írásba; ennek tulajdonítja azt, hogy oly nagymérvű változásokon mehetett át (p. 73). Ezen feltevés ellen azonban joggal kivatkozik Francke Cuno (p. 7), ki különben nem nagy sze-

¹⁾ Gyengébb a Bergk czáfolata (*Griechische Literaturgeschichte* I p. 770): «Entschieden unrichtig ist die Vermuthung, als wenn dieses Gedicht noch in der alexandrinischen Periode Erweiterungen und durchgreifende Umänderungen erfahren habe; es gründet sich dieses lediglich auf die irrige [?] Ansicht, dass unter dem Νύσα πείδιον v. 17 das karische Nysa, eine Gründung des syrischen Königs Antiochus (was übrigens sehr unsicher ist, denn Nysa war offenbar der ältere Name des Ortes, der dann mit Ἀντιόχεια vertauscht wurde) zu verstehen sei. Allein Nysa (ΝΥΜΙΑ) und das nysische Feld ist ursprünglich eine mythische Localität, das Reich der Nacht, welches der Dichter mit Recht an den Oceanus in den fernen Westen verlegt. Wenn Nysa vor allem im Sagenkreise des Dionysus hervortritt, so ist doch jeder Gedanke an willkürliche Vermischungen verschiedenartiger Vorstellungen fern zu halten. Nysa ist dem Διόνυσος (d. h. dem Zeus Ὠλύμπιος) ebenso werth, wie es das geeignetste Local war, aus dem der Gott der Unterwelt emporsteigt, um die Persephone zu rauben».

rencsével czáfolgatja Preller hypothesisait (p. 5—7) arra, hogy Triptolemos és Bacchos hymnusunkban semmiféle szerepet nem játszanak, pedig első sorban kétségkívül ezeknek szorítottak volna helyet a hymnusban az attikai interpolatorok.

Preller (és Gemss) hypothesisei fölött tehát a napirendre térhetünk.

Most a Hermann nézetét kell röviden felemlítenünk. Mint egyebükt, úgy itt is azt hiszi, hogy hymnusunk régenten legalább két eltérő recensióban forgott közkezen, melyek közül a moszkvai codex itt is a fiatalabbat őrizte meg számunkra. A 47, 211, és 492-ik versben gyanús előtte a πέτρα (πολοπόνεια) Διὸς kifejezés, mely Homerosnál még nem fordul elő; azért a 47-ik versben a δία θεάων, a 211-ik versben a ξανθή Δημήτηρ kifejezéssel akarja pótolni; a 492-ik verset egészen kiveti. Iambe gúnyolódásait a 202—205-ik sorban interpoláltaknak tartja; a 407-ik vers (τοίγας ἐγὼ τοι, μήτηρ, ἐρῶ νημερτέα πάντα) nem eléggé epikus színezetű, eredetileg alkalmasint τοίγας ἐγὼ τοι, μήτηρ, ἀληθέα πάντ' ἀγορεύσω volt e helyen. A 413-ik versben (ἄκουσαν δὲ βίη με προσηνάγκασσε πάσασθαι) a magyarázatok kerültek a szövegbe, hol eredetileg talán πόλλ' ἀεκαζομένην δὲ βίη προὔτυψε πάσασθαι állott. A 438—440-ik vers már a benne előforduló κόρη alak miatt (κόρη helyett) és őli eredetű, tartalmuk is tudós interpolatorra vall. — A 473—477-ik verset az interpolator alkalmasint a következő módon írta:

ἤ δ' ἄρ' ἔειπε θεμιστοπόλοισ βασιλεῦσιν,
Τριπτολέμω τε Πολυδαίμω τ', ἐπὶ τοῖς δὲ Διοκλεῖ,
Εὐμόλοπον τε βίη Κελεῶ θ', ἡγήτορι λαῶν,
δρημοσύνην θ' ἱερῶν καὶ ἐπέτραδεν ὄρηα καλά.

Ugyanannak tulajdonítja a 480—482-ik verseket is, melyek az elbeszélés egyszerű folyását zavarják. A hymnus clausuláját már nyelvezeté miatt sem tartja eredetinek, legfeljebb a 490-ik, 493-ik és 495-ik vers lehet régibb költőtől.

A mi Hermann álláspontját a Pausanias által képviselt hagyományhoz illeti, Pausaniasban látja nyomait ama régibb recensiónak: a 108-ik vers eredetileg talán τρεῖς ὄσειε θεαί, κορήν ἄνθος ἔχουσαι-nak hangzott, mire Diogeneia, Pammerope és Saisara neve következett; az egyik névhez hozzá lehetett téve, hogy ἤ τῶν πραγμεσάτη ἦεν ἀπασέων. A 146-ik versben a Kallidike név a Saisara

vagy Pammerope név helyén áll. Végre a 419-ik vers, mely Pausaniasnál hiányzik, későbbi interpolatio épen úgy, mint a 424-ik.

Ez röviden Hermann nézetének foglalata; fő hibája Hermannak itt is az, hogy túlbecsüli a szöveg hagyományában mutatkozó eltéréseket és hogy nem veszi tekintetbe, hogy az ilyen aránylag későkorú költemények nyelvezetét nem szabad minden tekintetben az *Ilias* és *Odyssea* nyelvezetével összhangzásba hozni akarni.

Hermannál még sokkal tovább ment Wegener Fülöp a «Philologus» 35-ik kötetében (1876 p. 227—254) közzétett értekezésében: «Der homerische Hymnus auf Demeter», csak hogy ő nem a kézirati hagyomány eltéréseiből, hanem a szöveg ellenmondásaiból indul ki, melyeknek kifürkészésére talán még nagyobb gondot fordít, mint Jakob («Über die Entstehung der *Ilias* und der *Odyssea*» Berlin 1856) az *Ilias* és az *Odyssea* ellenmondásainak feltüntetésére és fructificálására.

Hymnusunkat három részre osztja; az első Persephone elrablását, a második Demeter tartózkodását Eleusisben, a harmadik Demeter kibekülését és visszatérését az Olymposra foglalja magában. Mindhárom részben a mythust tárgyaló két eltérő költemény van egy átdolgozó által oly módon erőszakosan összeolvasztva, hogy a legtöbb esetben teljes lehetetlenség az egyik vagy másik régi hymnust szó szerinti restituálni; csak azt lehet constataálni, hogy milyen motívumokat melyik régebbi hymnusból vett az átdolgozó. Mindjárt hymnusunk elején feltűnik Wegenernek, hogy Persephone játszás közben akadt a nárciszra a többi mezei virágok között (v. 5—7), holott a 8-ik vers szerint a föld Zeus parancsára szándékosan cselül hozta elő a nárciszot, hogy Persephonét (akár az Olymposról) olyan helyre csalja, hol Pluton könnyen elrabolhatta; ezen esetben pedig nem volt szükség arra, hogy kocsin rabolja el, a mint az a 18—20-ik versekben történik. Feltűnő továbbá, hogy a 3-ik vers szerint Pluton Zeus beleegyezésével rabolja el Persephonét, a 27—29-ik vers szerint pedig Zeus csak azért nem siet Persephone segítségére, mert messze tőle egy templomban ül és fogadja a halandók áldozatait. E szerint az átdolgozó egyik mintájában A) Zeus beleegyezésével rabolja el Pluton Persephonét, kit a nárciszszal olyan helyre csal, honnan egy hasadék vezet az alvilágba, minek következtében nem volt szük-

ség arra, hogy kocsin jöjjön és az egész földön végig alvilági birodalmának egy másik bejárásához vezesse. Ellenben a másik minta B) nem ismerte Zeus beleegyezését és a nárciszszal való cselt, hanem Zeus tudta nélkül kocsin raboltatta el Persephonét, épen mikor barátnőivel a réten virágot szedett. Evvel ki van mondva az is, hogy miképpen kelljen Hekate és Helios szerepét a két régebbi versio közt felosztani, — mert hogy fölösleges dolog, hogy Demeter kettőtől, Hekatétól és Heliostól tudja meg, ki rabolta el leányát, az Wegener szerint nem szenved kétséget. Hekate mint alvilági istennő csak annak lehetett tanúja, hogyan vitte le Pluton Persephonét az emiített hasadékban az alvilágba; ő tehát csak az A) hymnusban szerepelhet. Helios, a ki mindent lát és hall, a mi a földön történik, megint csak annak lehetett tanúja, hogyan vitte Pluton Persephonét kocsin az alvilág bejáratához; neki tehát csak a B) hymnusban van helye. Heliosnak Demeterhez intézett beszéde azonban nincs egészen rendben. Vége felé (v. 82 s. k.) vigasztalja Demetert, a mihez semmi joga, mert csak jelentenie kellett, hová lett Persephone, és aztán be sem várva, hogy milyen hatással van vigasztaló beszéde Demeterre, tovább hajt. Ezen furcsaságból összehasonlítva a 92-ik s. k. verseket (*νοσφισθισσα θεῶν ἀγορήν καὶ μακρὸν Ὀλύμπου ὄχουτ' ἐπ' ἀνθρώπων πόλις καὶ πάντα ἔργα*) azt lehet következtetni, hogy az egyik régebbi hymnus szerint Demeter megtudván leánya sorsát, felment az Olymposra Zeushoz és visszakövetelte tőle leányát, Zeus azonban vigasztalta őt (ő szerint Zeus szájába való Helios beszédének vége) és rá akarta bírni, hogy nyugodjék bele abba, hogy Pluton elvette Persephonét. De hiába. Demeter nem egyezik bele, hanem elhagyja az Olymposzt és *ὄχετ' ἐπ' ἀνθρώπων πόλις καὶ πάντα ἔργα*. Hogy pedig mindez az A) hymnusban volt elmondva, az előzőkből önként következik, ebben a hymnusban ugyanis Zeus Pluton pártján volt és így érdekében lehetett, hogy Demetert kibékítse vejevel, míg a B) hymnus Zeusa alighanem teljesítette volna Demeter kérését és elvette volna Plutontól Persephonét.

Hymnusunk második részében is felismerhetjük két régebbi hymnus contaminálását, a nélkül azonban, hogy képesek volnánk meghatározni, a második rész melyik motívuma állott eredetileg az első rész A) hymnusával, melyik a B) hymnussal összefüggésben. Az első motívum (I.) szerint Demeter vén asszony alakjában (v. ö. v. 94.

101 s k. 276 s k.) jelenik meg Keleos házában és beáll Metaneirához szárazdajkának, a másik (II.) szerint megtartja isteni alakját (v. ö. v. 188 s k.) és nem dajkának szegődik el — hogy is akarhatná Metaneira dajkának felfogadni az oly isteni külsejű nőt, mint Demeter? — hanem arra ajánlkozik, hogy meggyógyítja Metaneira kis gyermekét, Demophoont¹⁾, kit dajkája elbűvölt volt (v. 225—230). Érdekes, mit tud Wegener Demeter dajkalkodásáról mondani. Hymnusunkban Demeter, a dajka, a rábizott gyermeket halhatatlanná akarja tenni és azért éjjel a tűzbe tartja, úgy mint Thetis tette fiával Achilleussal. Míg azonban könnyen felfoghatjuk, miért akarta Thetis fiát a legnagyobb jóban részesíteni, a mit isten halandó embernek adhat, addig Demeter hasonló eljárásának semmi alapja. Wegener szerint ki lehet még mutatni, hogy hymnusunknak Demophoonról szóló része kevés változással egy Achilleust dicsőítő régibb epikus költeményből van átvéve, ugyanabból, melyből Apollodoros merítette Thetisről és Achilleusról szóló elbeszélését. A 236-ik vers οὐτ' οὖν σίτων ἔδων σὸ θήσαμένους γάλα μῆτρός csak Achilleusra illik, kinek nevét épen ezen körülményből akarták magyarázni, ὅτι τὰ χεῖλη μαστοῖς σὸ προσήνεγκε (így Apollodoros). A 249. 250-ik verset (Τέκνον Δημοφρόον, εἴσιν σε πυρός μένει οὐλοφ Κρόπται, ἐμοὶ δὲ γρόον καὶ κήδεα λυγρὰ τίθησιν) eredetileg nem mondhatta Metaneira; Metaneira egyszerűen kiragadta volna gyermekét dajkája kezéből, ellenben Peleushoz, mikor megleste feleségét a mint gyermeküket a pattogó tűz fölé tartja, nagyon illett az idézett versekben kifejezett resignatio, melylyel fájdalmas szívvel bár de mégis megnyugszik felséges neje akaratában. — A 251-ik s k. vers: γολωσαμένη (καλλιπέφανος Δημήτηρ) παῖδα φίλον, τὸν ἄελπτον ἐνὶ μεγάροισιν ἔτικτε, χεῖρεσσ' ἀθανάτησιν ἀπὸ ἔθεν ἤχε πέδονδε eredetileg nyilván Thetisről volt mondva, a hymnus költője

¹⁾ Dittmar is hasonlót állít, alighanem Wegener nyomán. V. ö. *Prolegomenon ad hymnum in Cererum Homericum Specimen*. Scripsit Franciscus Dittmar. Halis Saxonum 1882. p. 21: «Quae descriptio (v. 188 s kőv.) etsi non iam genuino loco legitur, sed olim de Cerere medica domum Celei intrante composita est (quod in ea commentatione quae est de hymni compositione, uberius demonstrabo)» stb. Végre Flander is (p. 14.) a Wegener által feltüntetett ellenmondások közül egyes egyedül azokat tartja fontosaknak, melyek a Demeternek Eleusisben, különösen Keleos házában való tartózkodására vonatkozó részben fordulnak elő.

csak Demeter nevét tette a Thetisé helyébe és beletette az ἄελπτος szót is, mely nem illethette Thetis és Peleus magzatát, de a Metaneira neve számára már nem bírt a versben helyet találni, minek következtében az az ügyetlenség állott be, hogy most a παῖδα φίλον, τὸν ἄελπτον ἐνὶ μεγάροισιν ἔτικτεν alanyaül nem Metaneira-t kell kiegészítenünk, a mint az értelem megkövetelné, hanem Demetert. — Végre az istennő jóslata, hogy a csecsemő halhatatlan hirnèvre fog szert tenni, sokkal jobban illik Achilleusra, mint az obscurus Demophoonra.

Hogy pedig a Demophoon-episod is két régibb daltól van összetékolva, melyek közül az egyik a másik utánzása (mert hogy két költő önállóan jött volna arra a gondolatra, hogy a Thetis és Achilleus mondáját átvigye Demeterre és Demophoonra, nem hihető), Wegener a 287-ik s k. versekből bizonyítja. Ugyanis míg a megelőző versekből az tűnik ki, hogy Metaneira érte rajta Demetert, a mikor Demophoont a tűzbe tartotta és ott nyomban elájult, addig az idézett helyen azt olvassuk, hogy Metaneira egyik leánya, a kit szintén felkeltett a csecsemő sirása, a hálószobába rohant, hogy anyját felébreszse: ἦ δ' ἔσσυτο πῶσσ' ἀπαλοῖσι μητέρ' ἀναστήσουσα θυώδεος ἐκ θαλάμοιο. E szerint nem Metaneira, hanem más valaki leste meg Demetert; hogy kiesoda, megtudjuk Apollodorosból, kinél egy bizonyos Praxithea (mint Bekker belátta, kétségkívül Keleos és Metaneira leánya) lesi meg Demetert. Csak most értjük meg igazán, hogy a 287-ik s k. versekben miért van csak Metaneira három leányáról szó, holott hymnusunk máskülönben négy leányát ismeri: azért, mert az átdolgozó által ügyetlenül felhasználott egyik régibb dalban nem Metaneira, hanem egyik (negyedik) leánya leste meg Demetert.

Hymnusunk harmadik szakaszában, mely az istenek kibékülését mondja el, Wegener ismét felismeri a hymnus első részének A) és B) motivumait. Zeus belátván, hogy Demetert másképpen nem bírja kibékíteni, Hermest elküldi Plutonhoz, hogy nyájas szavakkal felszólítsa, bocsássa el Persephonét. Itt nyilván az A) motivummal van dolgunk, melyben Pluton Zeus beleegyezésével rabolja el Persephonét; azért kéri és nem parancsolja Zeus, hogy bocsássa vissza Persephonét. De már a következő versekben B)-vel találkozunk. Hermes nem nyájas szavakka!, hanem kategorikus rövideggel fordul Plutonhoz, és ez szó nélkül engedelmeskodik;

e situatio azt tételézi fel, hogy Pluton Zeus beleegyezése es tudta nélkül rabolta el Persephonet.

Tovább folytathatnám még ezen analysist, de úgy hiszem, hogy az eddig recapitulált fejtegetésekéből is eléggé kitűnik, mily módszer szerint tárgyalta Wegener hymnusunkat. A módszer ugyanaz, mint a melyet Luehmann óta az Ilias é; Olysssei analysisénel szoktak alkalmazni a túlzók, kik még a fű növéseit is halalani akarják. A legesekélyebb ellenmondásnál eltérő motivumok szerint költött regibb dalok contaminálására gondoltuk, mintha azok a többnyire úgy is csak látszólagos ellenmondások nem lehettek volna már meg a mythusban vagy a mondában, a honnan a költő bona fide átvette költeményébe. Ezen tudósok sokat használt eszköze egyes helyek helytelen, lehetőleg szó szerinti interpretatiója. A mikor Demeter beszegődik Metaneirához dajkának, azt a megjegyzést teszi, hogy a meddig ő lesz a gyermek dajkája, nem fogja azt bántani semmi babona, mert ő kitűnő ellenszereket tud (παῖδα δὲ τοῖς πρόδρομα ὀποδείξουσα, ὃ; με κελύβεις, θρησκάσθ' οὐ μὲν ἔολπα, κακοφραδίῃσι τιθήνης οὐτ' ἄρ' ἐπιλοσίη δηλῆσεται οὐδ' ὀποσάμων· οἶδα γὰρ ἀντίομον μέγα φέρτερον ὀδοσάμω, οἶδα δ' ἐπιλοσίησ πολυπίμονος ἑσθλὸν ἐρυσμόν). Itt a κακοφραδία szó mint egyebütt is annyit jelent, hogy gondatlanság; Wegener eredeti jelentésében (gonoszság) veszi es erre az interpretatióra alapítja azon hypothesiset, hogy Demeter nem dajkának szegő lött be, hanem isteni alakjában megjelenik Metaneiránál es ajánlkozik, hogy meggyógyítja kis fiát, kiről azt hallotta, hogy dajkája megbabonázta. — Mi sem gátol abban, hogy a 287-ik es következő verseket úgy magyarázzuk, hogy Demophoon sirására egyik nővére anyjához sietett a halószobába, minthogy nem tudhatta, hogy máris a csecsemőnél van; Wegener ebből azt következteti, hogy nem Metaneira, hanem egyik leánya leste meg Demetert. Hasonló indokolatlan következtetések Wegenernek általunk föntebb idézett fejtegetésében lépten nyomon felkeltik az olvasó mocsolyát es arról győzik meg, hogy a *Liedertheorie*, melynek alkalmazása az első, második es harmadik homerosi hymnus tárgyalásánál jogosult, sőt okvetetlenül szükséges is, a Demeter-hymnus tagulásánál kudarcot vallott ¹⁾.

¹⁾ Flander is (p. 14—16) Wegener ellen nyilatkozik. Minthogy az

A legtöbb tekintetben Voss találta el az igazat¹⁾. Ő volt az első, a ki a költemény egységét hangsúlyozta es szerzőjének egy eleusisi papot tartotta, ki a 30-ik Olympias táján élt es e hymnust avval a szándékkal írta, hogy az eleusisi mysteriumok isteni eredetét kimutassa. Nézetének magvát, a költemény egységét es attikai eredetét a legtöbb újabb kutató is elfogadta. Kutatásaik eredményét a következőkben foglaljuk össze.

II. A hymnus tendentiája.

Mint minden homerosi hymnus tárgyalásánál, úgy itt is három kérdésre kell megfelelnünk: mi a hymnus tendentiája, ki szerzője, hol es mikor keletkezett? Mind a három kérdésre azon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy magából a költeményből megadhatjuk a feleletet, mely azonban természetes, hogy korántsem lehet minden tekintetben kielégítő.

alexandriai kornál régibb írónál Pluton mindenütt Zeus beleegyezésével rabolja el Persephonét, Wegener B) recensiója az alexandriai korból való volna, csakhogy legkevésbé sem valószínű, hogy az átdolgozó a mondának épen azon részeit hagyta volna ki, melyekkel az alexandriai költők kiczifrázták a monda régi állományát es melyek az ő korában sokkal inkább érdekelték az olvasót, mint a mythus eredeti egyszerűsége. Azt sem tartja lehetségesnek, hogy valaki oly vandalizmussal es ügytelenséggel egyesíteni akart volna két költeményt, es hogy az előtte fekvő minták egyes részeit rövidítette vagy kihagyta volna, holott ezen átdolgozásnál csak az a főczél lebeghetett szeme előtt, hogy az ő költeményét az előbbieneknél teljesebbé tegye.

¹⁾ ἝΥΜΝΟΣ Εἰς τὴν ΔΗΜΗΤΡΑ. *Hymne an Demeter*. Uebersetzt und erläutert von Johann Heinrich Voss. Heidelberg 1826. Az Erläuterungen első oldalán: «Diese Hymne ward für die Eleusinien gedichtet, nachdem die Eumolpiden, von thrakischem Geschlecht, dem alten Feste der Saatgöttin tieferen Sinn in räthselhaften Gebräuchen unterlegt hatten. Ihr Zweck ist, zugleich mit den würdigsten der allmählich entstandenen Sagen und Wahrzeichen die neuen Geheimnisse wie göttliche Ueberlieferungen zu beglaubigen. Der namenlose Verfasser lobte bald nach Hesiodus, gegen die dreissigste Olympiade, wahrscheinlich im Dienste der eleusinischen Demeter. Als Attiker wird er an vielen, mit der gangbaren Sängersprache Homers gemischten landschaftlichen Sprecharten erkannt. Nicht also Homer, wie Pausanias sich einbildete: wohl aber ein Homeride, wenn man darunter einen geistvollen Sänger in Homers Tonweise versteht. Denn unhomersch ist die Darstellung nur da, wo der priesterliche Zweck den Ton der Legende austimmen liess».

Hymnusunk *tendentiája* iránt nem nagy kétség foroghat fenn. Világos, hogy legnagyobb részét Persephone elrablásának elbeszélése foglalja el, de épen oly szembeszökő költőnk iparkodása, hogy a mythus minden egyes mozzanatát összefüggésbe hozza az eleusisi mysteriumokkal és azoknak egyes szertartásaival, hogy kimutassa, hogyan keletkezett az eleusisi Demeter cultusa és miért épen Eleusisben. Ezen tendenciában áll feldolgozásának egyedüli eredeti vonása. Mert hogy a mythushagyományozta eseményeket úgy adta a mint találta, már föntebb megjegyeztük, és még csak azt sem lehet róla Baumeisterrel (p. 280) mondani, hogy a mondai anyag feldolgozásánál legalább annyi önállóságot tanusított, hogy kihagyta a mythus azon vonásait, melyek Eleusisnek és lakosainak nem szolgáltak határozottan dícsőségükre. Baumeister szerint ezért hallgatta volna el, hogy hermionebeliek árulták el Demeternek Persephone elrablását, és azt, hogy azért kellett Persephonének akarata ellenére az alvilágban maradni, mert Askalaphos, Acheron és Gorgyra fia a mellett tanuskodott, hogy csakugyan evett a granátalmából. — Baumeister, úgy látszik, Askalaphos személyéről és a hermionebeliekről azért hiszi, hogy eredetileg benn voltak a költőnk által feldolgozott mythusban, mivel előfordulnak Apollodorosnál, ki hymnusunkat kétségkívül olvasta és legnagyobbrészt ennek nyomán adja elő Persephone elrablásának történetét. De épen azon körülmény, hogy Apollodoros a mythus eleusisi variánsát a mi hymnusunkból ismeri, figyelmeztethette volna Baumeistert arra, hogy nincs jogunk Apollodorosban azon mythusnak oly vonásait keresnünk, melyek hymnusunkban hiányoznak; valamint Förster is téved (p. 58), a mikor azt hiszi, hogy Apollodoros elbeszélésének egynémely pontja szorosabban csatlakozik a népmondához, mint a *hieratikus* eleusisi hymnus. Förster feltevését legfeljebb azon értelemben fogadhatjuk el, hogy szorosabban csatlakozik a *későbbi* attikai mondához, mely esetben természetesen nem szabad a hymnusnak Apollodorostól való eltéréseit a *hieratikus* költő rovására hozni. — Még csak Triptolemos személyét illetőleg sem tehetünk kivételt, melylyel legelőször a Pseudo-Orpheusnál, de Apollodorosnál is találkozunk. Abból, hogy hymnusunkban a földművelés már Persephone elrablása előtt ismeretesnek van feltüntetve és Triptolemos semmivel sem külön szerepet játszik Dioklesnél, Polykeinosnál és a többi

eleusisi fejedelmeknél, azt lehet következtetni, hogy a speciálisan eleusisi mythusban, melyet költőnk feldolgozott, Triptolemos nem játszotta azt a nevezetes szerepet, mint a *valamivel későbbi* attikai mondában¹⁾. Mert hogy az eleusisi Demeter mondájának legrégebb alakjának az ide vágó legrégebb irodalmi emlék, a homerosi hymnus által képviselt eleusisi mondát, nem pedig az attikait, kell tartanunk, ép oly kevéssé szorul bebizonyításra²⁾, mint azon állításunk, hogy költőnknek épen semmi oka sem lehetett Triptolemost annyira mellőzni, ha az általa feldolgozott mondában nevezetesebb szerepet játszott volna. A mi továbbá a hermionebelieknek szerepét illeti, valószínű, hogy a hermionebeli Lasosnak, Onomakritos ellenfelének a hermionei Demeterre írott hymnusból jutott Apollodorosba talán az attikai népmondának révén (Förster p. 58). Végre Askalaphos személye csak a későbbi, negyedik századbeli rationalismus szüleménye, mely nem bírta elképzelni, hogy Persephone saját vallomásával kényszerítette magát arra, hogy az évnék egy részét az alvilágban töltsse, és ezért az Askalaphos alvilági istenség denunciációjának következménye gyanánt tüntette ezt fel (Förster p. 59). Végre Baumeister azon

¹⁾ V. ö. még Francke Cunnót p. 26: «Solonis «fate carmen esse antiquius, una maxime res est qua indicet. Primus enim Epimenides, quem ad civitatem Atheniensium piaculis lustrandam ex Creta Solon arcessiverat, ut Eleusinia sacra cum rebus Atheniensium ita cum Cereris Proserpinaeque mysteriis Triptolemi cultum coniunxisse videtur. (Cf. Ribbeck Anfänge des Dionysoskultus in Attika p. 17. Strube, Studien über den Bilderkreis von Eleusis p. 52). Triptolemi autem honores mox adeo increvisse, ut ex ignoto Eleusiniorum reguló celebratissimus non solum Atticæ terræ sed etiam omni generi humano beneficiorum auctor fieret, et alia sunt testimonia et ille, quas Strubius l. c. p. 5. enumerat, vasorum comprobant picturæ, quippe quæ, quamvis ipsæ recentioris fabricæ sint, antiquissima tamen imitentur exempla. Iam vero, quoniam in hoc hymno tales Triptolemo redduntur honores nulli, argumento haud infirmo eo adducimur, ut coniciamus, compositum esse carmen antequam Eleusiniorum sacra ab Atheniensibus reciperentur, id est ante Solonis Pisistratiquæ ætatem».

²⁾ V. ö. «Karl Otfried Müller's Geschichte der griechischen Literatur bis auf das Zeitalter Alexanders». (Harmadik kiadás. Stuttgart 1875) p. 128: «Die alte heilige Sage der Eleusiner liegt hier in ihrer reinen und unverfälschten Gestalt vor uns, insoweit sie in einer dem geläuterten Geschmack zusagenden Weise in epischer Form sich darstellen liess».

feltevése sem valószínű, hogy Baubót is szántszándékkal mellőzte költőnk, mivel oesmány tréfái nem illettek az istennő magasztos személyéhez, milyennek hymnusunkban ábrázolva van. Ellenkezőleg valószínű, hogy Baubo csak később lépett Metaneira és Iambe helyébe.

Költőnk tehát az eleusisi Demeter mondájának egy variánsát minden nevezetesebb változtatás nélkül versekbe foglalta, míg elődje Pamphos egy nem lényegesen eltérő másik variánsát örököltette meg. Försterrel feltenni, hogy Pamphos a mondának inkább nemzeti tágabb értelemben vett attikai variánsát, Homerosunk pedig egy helyi eleusisi variánsát dolgozta föl (p. 33), semmi okunk; Pamphos és költőnk között tudunkkal legalább csak a Keleos leányaival való találkozás helyére nevezve és a leányok nevére nevezve van eltérés, míg azonban Keleos leányainak neve költőnk-nél semmi helyi vonatkozással nem bír, addig Suisara neve Pamphosnál nyilván összefügg Eleusis régi Suisaria nevével. Nem költőnk-nél, hanem Pamphosnál kellene tehát a mondának «particularistikusan színezett, specifikusan eleusisi» variánsát keresnünk, ha egyáltalában lehetségesnek tartanók Pamphosnak alig három négy töredékből ismeretes hymnusának jellegéről biztosat vagy csak valószínűt is állítani, és ha nem intene ovatosságra az a körülmény, hogy a Pamphos neve alatt járó poesis specifikusan attikai jelleggel bír, melylyel megegyeztethető ugyan az eleusisi Demeter dicsőítése is, de már alig fér össze ezen Athenben is ismeretes és részben modificált cultus eleusisi variánsának elmondása.

Fentebb említettük, hogy költőnk azon volt, hogy a mondának egyes vonásait összefüggésbe hozza az eleusisi mysteriumok egyes szertartásaival és hogy ez feldolgozásának egyedüli eredeti vonása. Az utóbbit nem úgy értjük, mintha ama vonatkozásokat költőnk fődözte volna fel és erőszakolta volna rá a mondára; ellenkezőleg bizonyosnak kell tartanunk, hogy ama szertartások tényleg a mondából keletkeztek, és hogy az eleusisi mysteriumok scenikus része, a *ἐρωμηνία*, Persephone elrablásának dramatizálásából állott; csak azt akarjuk hangsúlyozni, hogy a mi költőnk volt tudunkkal az első, a ki mint az alexandriai aetiologikus költők előfutára, öntudatosan kiemelte a monda és cultus közötti szoros összefüggést, ha nem is csak a végből szerzette költeményét,

melynek főreszt ezen esetben még is inkább az aetiologikus részek képeztek volna mint az anthologia, Persephone elrablása és visszatérése az égbe stb. — Kilencz napig bolyongott Demeter a földön étlen, szomjan, égő fáklával kezében (*ἐννημαρ μὲν ἔπειτα κατὰ χθόνα πόντια Διὸς Στρωφάτ', αἰθεμένας δαίδαας μετὰ χερσὶν ἔχουσα, Ὀδῆ ποτ' ἀμβροσίης καὶ νέκταρος ἰδρυπόσιοι Πάσσατ' ἀκηχεμένη, οὐδὲ χροῖα βάλλατο λουτροῖς*, v. 47—50), míg végre megtudta, hogy elrabolták leányát — és kilencz napig tartottak az eleusisi mysteriumoknál az asketikus előkészületek, melyeket itt a kykeon ivásával fejeztek be. A mi hymnusunkban Demeternek Hekatával és Heliossal való találkozására és a kykeon ivása között ugyan, úgy látszik, jó hosszú idő mulik el (v. 90—96 *χρῶσαμένη δὲ ἔπειτα κελαινερέε: Κρονίων: Νασπιθεῖσα θεῶν ἀγροῖν καὶ μακρὸν Ὀλορπον Ὀργετ' ἐπ' ἀνθρώπων πόλιος καὶ πῖνα ἔργα Εἰδὸς ἀμαλδύουσα πολὺν χρόνον, οὐδὲ τις ἀνδρῶν Εἰσορῶν γέγνωσκε βαθυζώνων τε γυναικῶν πρὶν ᾗτε δὴ Κελαιο δαίφρονος ἴκετο δῶμα*), minek következtében Gemss (p. 12) tagadja, hogy itt vonatkozás van a szertartásra; — de nem tekintve, hogy ezen esetben nagyon is feltűnő volna a véletlen találkozás Demeter kilencz napi bolyongása és a beavatottak kilencz napi előkészületei között, Preller feltevése sem lehetetlen (p. 90), hogy abban az időben, a melyben hymnusunk keletkezett, az eleusisi ünnepély egyes actusainak rendje még némileg eltért a később divó rendtől. — Hogy Demeter még nappal is égő fáklával kezében járja be a világot, sőt Helios előtt is így jelenik meg, szintén czéloz az isteni tisztelet szertartásaira. Az Iambe-episodban még több a vonatkozás. Maga Iambe emlékeztet a gúnyos beszédekre, melyekkel Demeter ünnepélyein faggatták (*ἀμβύζον* dobálták) az embereket; azon vers, mely elmondja, hogy Demeter *ἀλλ' ἀγέλαστος* *ἄπαστος* *ἐδητός* *ἰδὲ ποτήτος* sokáig ott űlt, nyilván a *πέτρα ἀγέλαστος-τα*, az Iambéval való találkozás rendes színhelyére czéloz; sőt Demeter egész alakja is, a mint ott űl szomorúan földre süttöt szemekkel közönséges széken (*πηχτὸν ἔδος*), fátyolt tartva areza elé, úgy látszik az eleusisi templomnak valamely fából való régi Demeter-szobrának (*ἔδων*) emlékét őrzi meg számunkra. A *παννοχημοδός*-ok szokására a 292-ik vers czéloz: *αἱ μὲν παννόχαι: κωδρὴν θεῶν ἰλάσκοντο*. Ezt az eleusisi templom építése követi (v. 270—274 és 293—304), mely alkalommal Demeter azt is kilátásba helyezi az eleusisbelieknek, hogy meg fogja őket tanítani

azon szertartásokra, melyekkel őt kiengesztelhetik (v. 273. 274 ὄργια δ' αὐτῆ ἐργῶν ὀποθήσονται, ὡς ἂν ἔπειτα Εὐαχέως ἔρδοντες ἐμὸν νόον ἰλάσκησθε). Ezen ígértét a 474—482-ik versekben teljesíteti a költő Demeterrel, melyekben kivált a δεῖξεν . . . ὄρημοσύνην ἱερῶν καὶ ἐπέφραδεν ὄργια πᾶσι kifejezés érdemel figyelmet. Ki ne ismerné fel már itt az eleusisi mysteriumok kettős felosztását, a különbséget a színi előadások (τὰ δρώμενα, τὰ δεκνόμενα) és a recitatio (τὰ λεγόμενα ἐπὶ τοῖς δρωμένοις) között? Különös figyelemre méltó még azon tény is, hogy költőnk nem csak a cultus egyes szertartásaira céloz, hanem olykor világosan ki is mondja, hogy a monda ezen vagy azon vonásából ezen vagy azon szertartás származik. Így a 205-ik versben Iambéról ἢ δὴ οἱ καὶ ἔπειτα μεθύστερον εὐαδεν ὄργη és a 211-ik versben δεξαμένη δ' οἰαίης ἐπέβη πολυπότνια Δηώ. Ide tartozik a 440-ik vers is, mely azt mondja Hekatéról, hogy ἐκ τοῦ οἱ πρόπολος καὶ ὀπάων ἔπλετ' ἄνασσα. Azt ugyan senki sem mondja világosan, hogy az eleusisi mysteriumokban Hekaténak is volt szerepe, de alighanem helyesen gyanítja Förster (p. 20), hogy ama Selene, kit Eusebios szerint az eleusisi ünnepélyeken felleptettek, csak más neve Hekaténak, mivel különben is gyakran feleserélük: ἐν δὲ τοῖς κατ' Ἐλευσίνα μυστηρίοις ὁ μὲν ἱεροφάντης εἰς εἰκόνα τοῦ θεμοῦργου ἐνακρουάσεται, θαλάσχος δὲ εἰς τὴν Ἥλιου, καὶ ὁ μὲν ἐπὶ βωμῷ εἰς τὴν Σελήνης, ὁ δὲ ἱεροκῆρὸς Ἐρμού (Eus. Praep. Ev. III 12, 4). Ha itt a θεμοῦργος alatt, úgy mint az orphikus költészetben gyakran, Zeust, Selene alatt pedig Hekatét értjük, együtt látjuk hymnusunk személyzetének egy részét: Zeust, Heliost, Hekatét és Hermest. A többi főszemélyeket, mint Persephonét, Demetert, Plutont stb. ki adta, nem tudjuk.

Mintán láttuk, hogy mily szoros összefüggés van a hymnus és az eleusisi cultus között, önmagától felmerül az a kérdés, nem-e az eleusisi ünnepélyek számára iratott hymnusunk? E kérdésre nehéz határozott feleletet adni. A tulajdonképpeni cultusban aligha lehetett helye hymnusunknak, mert tudtunkkal legalább a mysteriumok nem állottak összeköttetésben költői versenyekkel (μυστικὸὶ ἀγῶνες), a mint hogy egyáltalában nincs tudomásunk arról, hogy bárhol, akár Attikában, akár Attikán kívül, zenei és költői verseket rendeztek volna Demeter és Kore tiszteletére.

Ezek után nem fog talán valószínűtlennek látszani az olvasó előtt Welcker (*Ep. Cycl.* p. 392, 637-ik jegyz.) és Preller (p. 70)

azon feltevése, hogy a panathenai ünnepéken hymnusunkat elszavalták, ha nem is azon okból, melyet Welcker felhozott, hogy t. i. nem volt Athenéről terjedelmesebb hymnus, melyet elszavaltak volna (v. ö. Prellert i. h.). A panathenaeák ünnepe első sorban ugyan Athenének és Athenének ünnepe volt, de fölkarolta egész Attikát és a többi isteneket is; Attikának nemzeti ünnepélye volt annak emlékére, hogy amaz ország isteneinek csodás jötteit és polgárainak erénye által a műveltség és tekintély azon fokára emelkedett, mely később méltó büszkeségének tárgyát képezte. Ezen műveltség és tekintély dnyerésében azonban az attikaiak meggyőződése szerint az eleusisi Demeternek nem kisebb része volt, mint magának Athenének. Tőle kapta Attika és közvetítésével az egész görög világ legjelesebb anyagi és szellemi adományait, a földművelést és a mysteriumokat. Mindezekért méltán adhattak neki helyet első nemzeti ünnepélyükön. Az Athenre írt számos panegyrikus, Isokratestól kezdve Himeriosig és Libaniosig, első sorban pedig Isokrates panegyrikusa és Aristeides panathenaeikusa, mind megemlékezik Kore (Persephone) elrablásáról, Demeter eleusisi tartózkodásáról, a földművelés feltalálásáról stb.; Iacchos és az eleusisi nők a panathenai ünnepélyeken is szerepeltek (Aristid. Athen. Vol. I p. 24 ed. Dindorf: Ἰακχος δὲ καὶ αἱ Ἐλευσίναι τοὺς τῆς θεοῦ (Athene) χάρος διώκουσι). Nem felelhetett-e meg ezen rendes prózai magasztalásoknak olykor költeményeknek pl. hymnusunknak elszavalása, melyek az athéni népet nemzeti történetének csodáira emlékeztethették? kérdi Preller. Gutsche nemmel felel e kérdésre; nem hiszi, hogy hymnusunkat a panathenai ünnepélyeken rhapsódok elszavalták volna, azért nem, mert nincs a költeményben egyetlen vonatkozás sem Athen városára, sőt a 265—267-ik vers, melyekben az Athen és Eleusis közötti háborúra van célzás, nyíltan ellenkezik a panathenai ünnepélyek tendenciájával, mely Attika egyes városainak örök szövetségét tűzte ki dicsősítés tárgyául. Ezen ellenargumentumok azonban nem sokat nyomnak, kivált a második, mely Matthiaenek aligha helyes coniecturáján alapul (Ἀθηναίσις: a helyett hogy ἐν ἀλλήλοισι). Azért azonban még sem fogadhatjuk el Welcker és Preller hypothesisét. A panathenaeák ünnepe ugyanis csak Peisistratos alatt jutott némi jelentőségre és minden valószínűség szerint csak fia Hipparchos

hozta be a rhapsódok előadását ezen ünnepen, mely ezen idő óta négy napig tartott¹⁾.

Legvalószínűbb talán a Gutsche nézete (p. 61), hogy költeményünknek fő ezéja az eleusisi mysteriumokhoz jövő idegeneket a mysteriumok keletkezésének történetével és az istennő jószágával és igéreteivel megismertetni; ezen idegenek társas összejöveteleinél («non in ipsa re sacra sed in frequentia conventuum») szavalták volna el himnusunkat az ünnepet rendező papok beleegyezésével vagy talán épen parancsára.

El kellene vetni e hypothesisit, ha biztosnak tarthatnók, hogy himnusunk befejezése, kivált az utolsó sor (ἀόαρ ἐγὼ καὶ τὰς καὶ ἄλλης μνήσομαι ἀοιδῆς), eredeti. Ezen esetben ugyanis azt kellene feltennünk, hogy a mi himnusunk ép úgy mint a többi nagyobb homerosi himnusok, melyek hasonlóképpen végződnek, valamely költői verseny (μουσικός ἀγών) alkalmával szavaltatott el. Minthogy azonban az is lehetséges, hogy a himnusok ezen befejező sorai eredetileg nem voltak ott minden himnus végén, hanem csak később bizonyos uniformitas kedvéért bigyesztettek oda a grammatikusok által, ezen clausulát sem Preller, sem Gutsche hypothesisének sem támogatására, sem megdöntésére nem lehet biztossággal felhozni. — Ennek kapcsán Gutschenek egy másik hypothesisit tárgyalhatjuk (p. 57), melyből az következne, hogy himnusunk oly szoros összefüggésben állott az eleusisi papi családok egyikével és ennek révén az eleusisi mysteriumokkal, hogy majdnem ki van zárva azon gondolat, hogy himnusunkkal máshol is felléptek Eleusisen kívül. A késő ó-korból ugyanis három Demeter-himnusról van tudomásunk: a Pamphoséról, a Homeroséról és a Musaioséról; az utóbbiról azt mondja Pausanias (I 22), hogy καὶ ἔστιν οὐδὲν Μουσαιοῦ βεβαίως, ὅτι μὴ μόνον ἐς Δημήτερα ὕμνος Ἀρκαμίδεσσι. Musaiosnak ezen himnusa tehát a Lykomidák számára íratott, kiket a 144-ik Olympias óta (a Kerykek családjának kihalta után) a *δαδοφόρος* méltósága illetett, és a kikről tudjuk, hogy Orpheus és Pamphos is írtak nekik himnust Erosra, melyet a mystikus szer-

¹⁾ V. ö. Flach, Peisistratos und seine litterarische Thätigkeit. Tübingen, 1885 p. 23, 24. Ezt már Bergk (*Griechische Literaturgeschichte* p. 769) felismerte: «Dass es zunächst für Attika bestimmt war, ist wahrscheinlich, nur gewiss nicht für die Panathenäen, denn die Rhapsodenvorträge an diesem Feste gehören erst der Zeit der Pisistratiden-Herrschaft an».

tartások alkalmával elmondottak (Paus. IX. 27, 2: Ὀλγῆνος δὲ ὕστατον Πάμφωσ τε ἔπη καὶ Ὀρφεὸς ἰποίησαν. καὶ σφόδρα ἀμφοτέροισι πεποιημένα ἔστιν ἐς Ἔρωτα, ἵνα ἐπὶ τοῖς θρωμένοις Ἀρκαμίδασι καὶ ταῦτα ᾄδωσιν. ἐγὼ δὲ ἐπελεξάμην ἀνδρὶ ἐς λόγους ἰλθόντων δαδοφάουσι). Gutsche már most azt hiszi, hogy a másik két költő himnusa is eleusisi papi családoknak volt ajánlva, még pedig a homerosi himnus, mely Keleos családját magasztalja, a Keleidák családjának, a Pamphosé pedig az Eumolpos családjának. Ezen költemények természetesen nem voltak egyaránt régiek. Az egyik családnak volt egy régi himnusa, mely ősatyjuknak az istennő körül szerzett érdemeit dicsőítette; ezt a többi kiváló családok irigyelték és így maguknak is írtak a saját izlésük szerint való hasonló himnusokat, melyekben az események fonala naggyobbára ugyanaz volt és csak a főszereplők voltak mások. Egyben mégis megegyeztek ezen egymással vetekedő családok, abban, hogy nem restelték ezen himnusok szerzőinek a legrégebb és leghíresebb költőket, Musaiost, Pamphost és Homeroszt mondani. — Ezen hypothesis tarthatatlanságát belátta volna Gutsche, ha levonta volna belőle a kellő következményeket. Musaiosnak a Lykomidák számára írott himnusról maga Gutsche valószínűnek tartotta (p. 77), hogy csak a mysteriumokba beavatottak előtt volt ismeretes, és hogy azért nem idéz belőle Pausanias semmit sem, míg Pamphos és Homeros himnusaiból nem restel idézgetni. Nemde valószínű, hogy a Keleidák és Eumolpidák számára írott himnusokat is, ha voltak ilyenek, ép úgy titokban tartották volna és így Pausanias nem idézhette volna? Még csak nem is valószínű továbbá, hogy Pamphos himnusaiban Eumolpos és családja nevezetesebb szerepet játszott, pedig ez Gutsche szerint is okvetetlenül szükséges lett volna oly himnusban, melyet az Eumolpidák nemzetségük hírnevének gyarapítására írtak. Ellenkezőleg biztosan tudjuk, hogy Pamphos himnusaiban Keleos és családja ugyanazt a fontos szerepet játszotta mint Homeroséban, a mely szerepből Gutsche azt következtette, hogy a homerosi himnus a Keleidák nemzetségének volt ajánlva. És azután mily szerepet juttathatott volna Eumolposnak, kőről alig tudunk egyebet, mint azt, hogy költeményeiben azt állította, hogy Demeter az ő leányaira bízta a mysteriumok gondozását, a mit azonban aligha van jogunk Pamphosról is feltenni, ha csak nem akarjuk azt hinni, hogy Pamphos Eumolpos leányait jutalmaztatta meg azon jó bánásmódért,

melyben Keleos leányai részesítették Demetert. Végre az Orpheus-féle Argonautikából és himnuszokból megtanuljuk, hogy mit kell az alatt érteni, ha azt olvassuk, hogy egyik vagy másik mythikus időből való költőnek műve valaki számára íratott. Azon személy, a melyhez a költemény intézve volt, meg is van nevezve a szövegben; v. ö. az Argonautikát v. 7 *νῦν γάρ σοι, λυροεργέ, φίλον μέλος ἀείδονται θυμός ἐποτρύνει λέξαι*, v. 40 *ἄλλα δέ σοι κατέλεξ'*, 46 *πάντα μάλ' ἀτρεικώς ἀπ' ἐμῶν στέρνων δεδάγκας*, v. 49 *πέσῃ ἀφ' ἡμετέρης ἐνοπίης*, v. 308 *καί τότε τοι Μουσαίς, φίλον τέκος Ἄντιοφίημος*; v. ö. továbbá a himnuszok élén álló *εὐχὴ πρὸς Μουσαίων* első sorát: *μάνθανε δὴ, Μουσαίς, θυγατρὶν περισέμνην*. Hol van a homerosi Demeter-himnuszban az ily megszólításnak csak nyoma is? Vagy talán azon feltevással akarunk magunkon segíteni, hogy ama megszólításokat az küszöbölte ki, ki a sokáig csak szóbeli hagyomány útján ismeretes himnusz legelőször leírta és különféle elterő recenzióit egybeolvasztotta? De hol van Gutschke ezen utóbbi feltevésének¹⁾ csak legkisebb alapja is?

III. A himnusz szerzője.

A himnusz szerzőjére és keletkezésének korára nézve még több nehézséggel kell megküzdeni a kutatásnak. Hogy Homeros után élt, aligha szorul bizonyításra, de hogy Hesiodosznál is fiatalabb, nyelvi indiciumokon kívül mutatja az a körülmény, hogy Hesiodosznál mythosunk sokkal egyszerűbb, és a Hesiodoszból kölcsönzött kifejezések egész sora²⁾, valamint talán az is, hogy him-

¹⁾ «Ei igitur, qui literis fabulam mandavit, diversas, ut ita dicam, Hermannii recensiones versatas esse putó, ex quibus uná, quam pro precípua habebat, addidit, quae propria erant reliquarum, id potissimum agens, ut omnium sacrarum consuetudinum in hymno daret exemplar et quasi explicationem.» *Gutschke* p. 57.

²⁾ v. 2. 3. *ἦν Ἀἰθωνεὺς Ἥραϊον, δάκνεν δὲ βαρβάρητος εὐρύσια Ζεὺς*, Th. 913. 914. (Hesiodosznál *ἦν Ἀἰθωνεὺς Ἥραϊον ἢ παρὰ μητρὸς, εἶποι δὲ μητίετα Ζεὺς*; — 44. *ἐτήτυμα μνησθεσθαι*, Opp. 10. *ἢ μνησθήμην** (απαλ. u. vers. u. a. helyén). — 60. *ῥέϊκε ἡκόμου*, Th. 625. 634. (ἡκόμος 'P.). — 79. *εὐακρὴν κακλήσαι ἀκούειν*, Th. 921. 946. 948. 999. (*εἰ ποιήσαι ἀκούειν*)* — 88. *τοὶ δ' ὅπ' ὀμοκλήε*, Scut. 341.* — 103. 215. *Σεμιστοπόλιον βασιλῆος*, fr. 23. 1. Gœttl.* — 110. *καλλιθέη δ', ἦ τῶν προγενεστάτη ἦν ἀπασίων*, Th. 79. *καλλιθέη δ', ἦ δὲ προγενεστάτη ἐστὶν ἀπασίων*. — 152. *ἰδέηρι δάκτυλον*, Th. 86, Opp. 36. — 168. 223. *ἀπὸ θραπέηρι δόλῃ*, Opp. 186. (δολεῖν). — 183. *βαδονοῖσι . . . ποσσίν*, Th. 195. (ποσσίν ἢ πο βαδονοῖται). — 258. *νίχιστον ἄσπερον*, Opp. 281 (ἀσπερον)* — 279. *κατινέουθεν*

nusunknak Homerosnál elő nem forduló kilenczven szava közül¹⁾ nem kevesebb mint tizenkettő fordul elő Hesiodosznál. Ez a nagyobb

δραμος, Scut. 269.* — 287. *πέσ' ἀπαλοῖσι*, Th. 3.* — 311. *λιμοῦ ὅπ' ἀργαλῆς*, Scut. 43. (νέουσι ὅπ' ἀργαλῆς). — 315. *πελοήρατον εἶδος ἔχουσαν*, Th. 908 (nom.)* — 336. *μαλακοῖσι παρασφάμενος ἰπέσσων*, Th. 90. (μ. παρασφάμενος ἰπ.)* — 352. *χαμαιγενῆων ἀνδρώπων*, Th. 879.* — 473. *Σεμιστοπόλιος βασιλεύσων*; v. ö. 103. — 285. *εὐστρώτων λεγέων*, Th. 798. *στρωτοῖς ἐν λεγέσσι*. Ezen összekapcsolást Windischből veszem, De Hymnis Homericis Maioribus. Lipsae 1867. p. 61. Buecheler kiadásának jegyzeteiből még a következő példákat idézhetem: 3. *βαρβάρητος . . . Ζεὺς, Ζηνὶ βαρβαρῆτος* Th. 388.* — 11. *σέβας δὲ τι πᾶν ἰδέσθαι . . . ἀθανάτους τε θεοὺς ἢ δὲ θνητοὺς ἀνθρώπων*, — *σεβῆμα δ' ἔχ' ἀθανάτους τε θεοὺς θνητοῦς τ' ἀνθρώπων* Th. 558.; — 4. *αἶμα βαλλέσσης*, Cert. Hes. p. 318, 14 ed. Gœttl.; — 38. *ἔχλατον δ' ὄρεων κερυφαί*, — *ἔχλα δὲ κῆρυκός κέρυφας*; Ὀλύμπου Th. 42.; — 56. *Περαιφόνην*, Th. 913.* — 83. *ἀπλητον ἔχων κότον*, — *ἀπλητον κοτόσσα* Th. 315.; — 86. *ὡς τὰ πρῶτα δάκρυα θαμῆος ἐτύθη*, — *ὡς τὰ πρῶτον ἀπ' ἀρχῆς ἔπλετο θαμῆος* Th. 425.; — 88. 89. *ὡς ἐκὼν ἵπποισιν ἐκέλετο τοὶ δ' ὅπ' ὀμοκλήε βίμασιν εἶρον ἔσον ἄμα*, — *σμερδαλέων ἵπποισιν ἐκέλετο τοὶ δ' ὅπ' ὀμοκλήε βίμασιν ἔφερον ἔσον ἄμα* Scut. 341.; — 100. *ἔξετο . . . ἐν σαῖ*, — *ἐν σαῖ ἔξόμενον* Opp. 593.*; — 113. *χαμαιγενῆων ἀνδρώπων*, Th. 879.*; — 135. *πάντες Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες* Opp. 81.*; — 144. *ἔργα διδάσασθαιμα*, — *ἔργα διδάσασθαι* Opp. 64.; — 151. *δάμω τε προύχουσι ἰδὲ κρήδεμνα πόλης εἰρύεται*, — *ἢ: θύβη; κρήδεμνον ἔχει βύεται τε πόλις* Scut. 105.; — 166. *καὶ ἤβης μέτρον ἔσται* Opp. 132.*; — 175. *κορυσσόμενα φρένα φορῶν*, — *κορυσσόμενον ἦτορ εἶσοδῆς* Opp. 593.; — 179. *καθρὴν θεῶν*, — *καθρὴ θεῶν* Th. 442.*; — 182. *κατὰ κρήτην κακαλυμμένη*, — *κατὰ κρήτην δὲ καλύπτρη* Th. 574.; — 197. *ἔδα κατινέουθεν*, — *ἔδα κατινέουθεν*; Scut. 34.*; — 217. *ἰπὶ γὰρ ζυγῶν εὐχένη κέεται*, — *καὶ ἰπὶ ζυγῶν ἀλγένη εἶναι* Opp. 815.*; — 224. *εὐστρώτων*; Δημήτριος Opp. 300.*; — 260. *ἀθανάτων κέν τοι καὶ ἐγγύραον ἦματα πάντα*, — *ἀθανάτους νόμην καὶ ἐγγύρας ἦματα πάντα* Th. 305.*; — 269. *θνητοὺς τ' ὄνειρον*, — *θνητοὺς μὲν ὄνειρον* Th. 871.; — 276. *κάλλος ἄητο*, Scut. 78.; — 310. *καὶ νό κε πάμπαν ὄλισσε γένος μερόπων ἀνθρώπων*, — *Ζεὺς δ' ὄλισσε καὶ τοῦτο γένος μερόπων ἀνθρώπων* Opp. 180.; — 368. *θεοῖσιν . . . ἰάσασθαι*, — *θεοῖσιν τε ἰάσασθαι* Opp. 338. — 373. *νομήσας*, Scut. 462.*; — 378. *μετὰ χειρὶ φέησι*, Th. 283.*; — 403. *θεοὶ θνητοῦς τ' ἀνθρώπων*, — *θεοὶ θνητοῦ τ' ἀνθρώπων* Th. 535.; — 404. *ἑκατάτης δόλο*, — *δόλον ὄρενας ἑκατάτης* Th. 889.; — 408. *ἄλλων οὐρανόωνων*, — *πάντων οὐρανόωνων* Th. 919. — Az Okeanidák katalogusa (418—423) majdnem egészen Hesiodoszból van véne (Th. 349—361). — 444. 445. *ἰπέδεσθαι δὲ τιμᾶς θωσόμεν ἢς κεν ἔσται μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσι*, — *τιμῆν δὲ ἑκατον ἐξέμεν ἦν τὸ πάρος γε μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν* Th. 393.; — 453. *μήδεσι Δημήτριος*, — *διὰ μήδεα πατρὸς* Th. 398.; — 456. *βριβόμεν σταγύων*, — *βριβόμενα σταγύων* Scut. 289.*; — 464. *ὕπὸ ζῶσφι ἠρόμενοι*, Th. 729.; — 482. *αἶσαν ἔχει*, — *ἔχει αἶσαν* Th. 422.; — 483. *πάνθ' ὑπεβόηχον*, — *ὑπεβόηχον πάντα* Th. 175.; — 485. *ἔδα δὲ ναυτάουσαι*, — *ἔδα δὲ ναυτῶν* Th. 775. 486.; — 487. *μέγ' ὄλβιος ὄντιν' ἔσθαι προφρονέος πλοῦνται*, — *ἢ δ' ὄλβιος ὄντινα Μεδοῖσι πλοῦνται* Th. 96.; — 488. 489. *πέμπουσιν . . . Πλοῦτον*, — *Δημήτριον μὲν Πλοῦτον ἐγγίνατο* Th. 969.

¹⁾ Windisch p. 61. 62 a következőket sorolja föl: ταυίσουρος 2, 77

homerosi hymnusok közt talán az egyedüli, melyről ki lehet mutatni, hogy szerzője jól ismerte, sőt utánozta Hesiodost, még pedig nemcsak a Theogoniát és az Ἐργα καὶ Ἡμέραι-t, hanem a jóval későbbi Scutumot is, mely ép úgy mint a mi hymnusunk mintegy közép állást foglal el a régi görög eposznak két főképviselője között. Ezen utánzásban is nyomát lehetne felismerni annak, a mi különben is valószínű, hogy hymnusunk szerzője nem »Homerida«, közönséges rhapsódus volt, hanem az istentisztelettel szorosabb viszonyban álló és a mythus iránt talán némileg ex professo is érdeklődő férfiú, ki beható tanulmány tárgyává tette a görögök legrégebb és legbecesebb cosmo- és theogoniájának egyikét, Hesiodos theogoniáját, melynek révén, úgy látszik, ismerkedett meg a Hesiodos neve alatt járó egyéb költeményekkel is, még pedig nem csak az Ἐργα καὶ Ἡμέραι-val, melynek komoly etnikus tartalma vonzhatta, hanem a mesékben gazdag Eoiával is.

Költőnk nyelvezetéből a legfontosabb következményeket Voss vonta. Gondosan összehasonlította hymnusunk nyelvezetét a Homeroséval és a tragikus költőkével és ezen összehasonlítás alapján azon eredményre jutott, hogy költőnk attikai születésű volt, és hogy csak ezen feltevésből lehet megmagyarázni azt a számos attikai szót, alakot és szólásmódot, melyek hymnusunk ión epikus dialectusát tarkázzák. Vossnak hypothesisét sokan elfogadták, így Baumeister is, ki (p. 278) a Voss által felhozott apróságokból azt

(Th. 364, Scut. 35); — πολυώνυμος 18, 32 (Th. 785); — ἕχθρο 38 (Th. 42, 835); — λουτρόν 50 (Opp. 751); — ἀριστοπέλοσ 103, 215, 473 (fr. 23, 1 Gaell.); — ἔχθρο 168, 223 (Opp. 23); — ἀριστοπέλοσ 168, 223 (Opp. 186); — ὄργη 205 (Opp. 302); — κτενέουδον 279 (Scut. 269); — χρακρονός 352 (Th. 879); — φερύβριος 450 (Th. 693). — Ezekhez járul még: τανύπελοσ 89 (Th. 523); — ἐρόισα 109 (Th. 245); — γυνή 240 (Opp. 235, 331); — εὐφρο 277 (Th. 557); — εὐφρο 294 (Th. 931); — κωνόπιλοσ 319 (Th. 406); — ἀραγαπῶ 439 (Opp. 58). — Francke Cümónál p. 11—12 olvasható egy »Index formarum et vocabulorum quae partim apud Hesiodum partim in ceteris hymnis inveniuntur, apud Homerum desiderantur«. Ebből kiemelem a következőket: Ἡροπίος 24, Th. 377 Hérosz; — Ἐκάτη 25, Th. 411; — ἀπλοσ 83, Scut. 147 stb. Th. 153 stb.; — εἰρος 174, εἰρ; Opp. 460; — κλωνός 272, 298, Hes. fr. 19 Dind.; — α γερῶν (311) genetivusi forma Homerosnál nem fordul elő, Th. 393, 396; — εἶδον 327 (εἶδον 427), Baumeister szerint Homerosnál az imperf. többesszámú harmadik személye nem fordul elő, v. ő. Opp. 139; — κηλόγιστο 458, κηλόγιστο Scut. 65; — Πά 459, Th. 467.

következteti, »ut genus scribendi agnoscere possis mixtum ex epica gravitate et urbanitate Attica.« Preller volt a legelső, ki Voss ellen fellépett (p. 381—384: *Die angeblichen Atticismen des Homerischen Hymnus auf Demeter*). Szerinte »atticismusnak nevez Voss minden szót, vagy valamely szó különös használatát, melyet Homerosnál nem talál és mely legelőször vagy főkép az attikai dramatikuskoknál fordul elő. Világos, hogy az atticismus szó ezen használata önkényes, még pedig annál inkább az, mert atticismus alatt Voss nem csak egyes íróknak előszeretétét érti bizonyos szók és alakok iránt, hanem a tájszólást is (landschaftliche Sprachart). Az ilyen atticismusok képezik Voss azon feltevésének főargumentumát, hogy hymnusunk szerzője attikai születésű volt. De ki merne az ily rövid költeményt illetőleg, melynek története oly kétes, bizonytalan praemissákból oly határozott következményeket vonni, mikor egyrészt oly kevéssé ismerjük a Homeros utáni eposzt, másrészt pedig épen semmi tudomásunk sincs a régebbi attikai nyelvjárás esetleges tájszólásairól? Kivált mikor tudjuk, hogy a drámairók, ha egyetmást felvettek is hazai nyelvjárásuk sajátosságai közül, ép oly mértékben vagy még inkább függenek egy határozott költői nyelv traditiójától, melynek történetéről csak nagyon határozatlan itéletet hozhatunk, mivelhogy ismerjük ugyan a homerosi szójárást, de nem ismerjük, vagy csak nagyon tökéletlenül ismerjük a későbbi eposét és a lyráét.« Kimutatja továbbá Preller, hogy Voss nem volt sem eléggé pontos, sem eléggé óvatos az atticismusok kikutatásában. Nem akarja ugyan állítani, hogy hymnusunkban egyáltalában nincsenek atticismusok (ilyen például ἐρώ a 406-ik versben, melyhez hasonló ἐρωί a Bacchosra írt hymnusban v. 30., továbbá κόρη a 438-ik versben, mely különben gyanús), de azt hiszi, hogy azt a keveset, a mi van, nagyon könnyen meg lehet magyarázni a hymnus történetéből, és hogy a dictiónak, valamint egyáltalában az egész költeménynek alapja tisztán epikus. Szerzője hazájára egyáltalában nem lehet belőle következtetést vonni. — Preller fejtegetésének eredménye kétségkívül helyes, bár egyrészt túlságosan sokat concedált, mikor elismerte hogy ἐρώ és κόρη atticismusok¹⁾, más-

¹⁾ A codexben ἐρωί áll, mely Hesiodosnál is (Opp. 202) kétszótagúnak van mérve, κόρη pedig Sapphónál (fr. 62 Bgk.) és Alkaiosnál (fr. 14 Bgk.) is előfordul.

részt nem volt tekintettel mindazon példára, melyeket Voss hypothesise mellett fel lehet hozni. Megtették ezt később Gutsche, Francke és Dittmar. Gutsche ugyan nagyjában csak ismételte a Voss által felhozott példákat és még Preller czáfolására sem volt tekintettel¹⁾, de már Francke komolyabban vette a dolgot, bár ismét túlzásokba esett. Azt állítja, hogy a Voss által legelőször kimutatott és a Baumeister által nagyrészt ismételt atticismusok között εἰργηται (v. 102) és Ἄτιδη (v. 347) az egyedüliek, melyek számba jönnek és a melyekhez legfeljebb még az ᾠδή (v. 494), τιμή (v. 132) és αἶεν τῶνος (v. 250) alakokat és constructiókat lehet hozzáadni. De ezekből, úgymond, ép oly kevéssé lehet költőnk attikai származására következtetni, mint a νεογῶς (v. 144), εὐήροτος (v. 106), κορυήτιος (v. 108), γλήχων (v. 209), θυσίη (v. 312) szavakból azt, hogy ión volt, a φαιολίς (v. 51), φέρρος (v. 278), σχήσεισθα (v. 366) és κόρη (v. 439) alakokból azt, hogy aeol, vagy a τιμάχοος (v. 268), λιμός (v. 341) és ἦρος (v. 455) alakokból azt, hogy dór származású volt. Ezen okoskodás azonban egészen félszeg. A νεογῶς szóról csak Pollux mondja, hogy ἀλλὰ καὶ τοῦτο Ἴωνικόν (Poll. 2,8), a γλήχων szó Phrynichos szerint attikai alak βλήχων helyett (Bekk. Anecd. I p. 30 βλήχων οἱ δὲ Ἴωνες γλήχων), de az Arist. Pac. 711-hez (IV. 3. p. 88. ed. Dindorf) való scholiasta szerint γλήχων a közönséges alak, melynek βλήχων csak attikai variansa (βλήχωνά φασιν Ἀττικοὶ διὰ τοῦ β, οὐχὶ διὰ τοῦ γ); θυσίη Herodotosnál (IV 60) de Aischylosnál is (Sept. 701 θυσία) előfordul; az εὐήροτος és κορυήτιος szavakról pedig épen nem mondja meg Francke, hogy miért

¹⁾ «Atticum vero esse hymni poetam, qui tanquam in sinu gestabat Homeri carmina, quum ex totius carminis ratione fit veri simile tum ex nonnullis formis, quas Vossius collegit (v. 10 ὄχρισον, v. 240 λάτρα, v. 40 γαίται ἀμβροσίαι, v. 205 ἑορταίς, v. 308 μάτην, v. 407 ἔρω, v. 440 κόρη, v. 454 ἦρος, v. 497 ᾠδή, v. 253 πῆδονδε, v. 242 ποιεῖν ἀθάνατον, v. 132 τιμή pro voce ὄνος, v. 142 et 144 ἐπιτηρεῖν servandi notione usurpatum).» Leginkább túlzott e tekintetben Schürmann, kit Flach vakon követett; v. ö. Flach p. 24: «Die Atticismen sind auch sorgfältig behandelt bei Schürman a. O. s. 47 f.; es sind dies σμῆνός, ἀλωκῶπις, Πελουδέκτης, ἰαχίη, Δηός, λουτρῶν, φαιολίς, ἀγλαόδιωρος, ζέα, ἐχάσπαρος, φιλοστέφανος, δεσπόσυρος, προκατέγω, ἄλφι, γλήχων, πολυπόνη, ἄελπιος, κακοφραδίη, ἐπιλυσιή, ἔρυσμός, λάτρα, ἄργια, ἔλαιός, εὐατρωςτος, πολυπείρων, κωνόπιπλος, Ἄτιδης, δεσπόζω, κόκος, τίμουν, παντοδαπός, ἔγρημάχη, κόρη, παρεῖρηται, ἔρρος, ᾠδή. Den attischen Ursprung haben auch betont Preller und Welcker Cycl. Ep. I. S. 392.»

lehetne belőlük a költő ión eredetére következtetni. Hasonlóképen áll a dolog a dór és aeol nyelvjárásból felhozott példákra nézve: φαιολίς igaz, hogy csak Sapphónál fordul elő, de már φέρρος Alkaioson kívül Pindarosnál és a tragikusoknál is; a σχήσεισθα-hoz hasonló ἔχεισθα alak Sapphón kívül Theognisnál, κόρη alak (κόρη helyett) Sapphón és Alkaioson kívül az attikaiaknál is, τιμάχοος az Aphroditére írt homerosi hymnusban is (v. 158), λιμός mint nőnemű szó a dór szójárásán kívül úgy látszik más szójárásokban is előfordult csak a szorosabb értelemben vett attikaiban nem; végre az összevont ἦρος alak Sapphón és Alkaioson kívül Stesichoros és Ibykos töredékeiben is megvan. Szóval minden tekintetben felületes Francke eme conclusiója (p. 25), hogy: «Maneat igitur illud, quod Prellerus, ni fallor primus indicavit: mixtum quendam huius poetae esse sermonem, qui cuius fuerit non satis possit intelligi.» Leghelyesebben Dittmar járt el (p. 17—18 De Atticæ originis indiciis a viris doctis ex sermone repetitis). Összeállítja hymnuskon azon szavait, melyek legelőször attikai íróknál fordulnak elő. Ezek a következők: νάρκισσος (v. 8 és Soph.), χλευή (v. 202 és Aischylos), γλήχων (v. 209 és Aristoph.), ἔργια (v. 273 és Aischylos), ᾠδή (v. 494 és a tragikusok); — σμῆνός (v. 486 és Solon), οὐράνιος (v. 55 és Euripides), εὐαργίς (v. 274, 369 és Solon), μάτην (v. 308 és Solon); — ἐπιτηρεῖω (v. 244 és Aristoph.), δεσπόζω (v. 365 és Aischylos), προσαναγκάζω (v. 413 és Aristoph.). Ezekre nézve azonban helyesen jegyzi meg, hogy «in talibus vocibus deest nobis norma iudicandi propter tot deperdita litterarum monumenta ex quibus rhapsodi artem atque usum epicæ poesis discere potuerunt.» És előtte már Förster is kimondotta (p. 38), hogy nem lehet költőnket azért mert olyan szavakat használ, melyek tudunkkal legelőször Pindarosnál és a tragikusoknál fordulnak elő, a Peisistratidák idejébe helyezni, mivelhogy az ily szavak valódi korát a ránk maradt irodalom hézagosa miatt teljes lehetetlenség meghatározni. A szólásmódok közül Dittmar állítása szerint a következőket hozták fel a költő attikai származásának bebizonyítására: τιμή az ἄρ jelentésében (v. 138, Homerosnál ὄνος), ποιεῖν ἀθάνατον (v. 242, Hom. τιθένα), πῆδονδε (v. 253, Hom. χαμάζει), az alakok közül pedig a következőket: ὄχρισον (v. 19, ἔχρισον helyett), λάτρα (v. 240, Hom. λάθηρη), κόρη (v. 440, Hom. κόρηρη), ἦρος (v. 455, Hom. ἔαρρος), ᾠδή (v. 494, Hom. ἀοιδή). De ezek közül is szerinte csak a λάτρα, κόρη,

ἦρος és ᾠδῆ alakokra lehet némi joggal hivatkozni. Az ἔχοισιν alak ugyanis kétes (kiadásomban is ἔχουσιν-t irtam a 275-ik vers szerint), τμή Homerosnál sines távol az ἄρ jelentésétől egy két helyen (Δ 410, I 319, Ω 57) és különben is nagyon kétes, vajjon τμή ἄρ épen az attikai nyelvjárás sajátja volt-e¹⁾; a ποιεῖν ἀθάνατον-féle kifejezéssel összehasonlítható Homerosnál ζῆστον ἐποίησαν (α 235), τὰ μοι θεοὶ ἔλβια ποιήσειαν (ν 42) és μάρτυρον σε θεοὶ θέσαν οὔτε δόνανται ἄφρονα ποιῆσαι καὶ ἐπίφρονά περ μάλ' ἔδοντα (δ 11, 12). A mi pedig azt illeti, hogy hymnusunkban a homerosi χαμάζε²⁾ helyett πῆδονδε-t olvasunk, azon nincs mit esodálni, mert hymnusunkban (v. 455) a πῆδον szó is előfordul, melylyel különben Pindarosnál találkozunk legelőször, úgy hogy itt sines nyoma atticizmusnak. Mindössze tehát a λάθρα, κόρη, ἦρος és ᾠδῆ alakok maradnak hátra, melyek Dittmar meggyőződése szerint talán a költő attikai eredete mellett bizonyítanának, ha a régi hymnusban eredetiek volnának, minthogy azonban nagyon is egyedül állanak és a versek is, melyekben előfordulnak, nem mentek az interpolatio gyanujától, a mit más alkalommal akar kimutatni, azt hiszi Dittmar, hogy nem ingathatják meg azon meggyőződésében, hogy a hymnus költője ión ember volt, ki attikai dolgokról is ión nyelvjárásban írhatott. És ama néhány alak tényleg nem sokat bizonyít: λάθρα φίλων γονέων helyett alkalmasint λάθρη ἐὼν γονέων a helyes olvasás, a κόρη alak Sapphónál és Alkaiosnál is előfordul, ἦρος a 455-ik versben talán interpolált helyen áll, különben pedig már Hesiodosnál (Opp. 462) és Mimnermosnál (2, 2) előfordul ἔαρ, illetőleg ἔαρος szintén a vers élén kétszótagúnak mérve és ki tudja, nem kell-e a mi helyünkön is az összevonatlan de synizesissel

¹⁾ V. ö. Franckenek nem épen valószínű magyarázatát is p. 18: «Nomen τμή hic usurpavi pro Homericis illis ἄρος, notavit Vossius. Quem, etiam hac in re hominem Atticum deprehendentem, num sequamur, in suspensio relinquam. Nescio enim an verbum τμή eo quo apud Hom. usitatum est sensu satisfactionis accipientis: ita explicare possumus: ne, inquam non pretio emtam sed vi ereptam secum duxerant, vendentes penam sive multam, quam parentibus meis solvere debebant, ipsi auferrent. Cf. 159, l' 286, γ 57.»

²⁾ V. ö. különben Francke hibás jegyzetét p. 15: «Verbum (πῆδον) tragicis comicisque usitatissimum apud Homerum non legitur nisi in forma πῆδονδε.»

olvasandó alakot helyreállítani; végre az ᾠδῆ alak hymnusunknak felette gyanús eredetű clausulájában fordul elő. É: még ha hozzáteszszük az εἰργαζεῖ (v. 102) és Ἄιδῃ (v. 347) alakokat is, melyekre Francke oly nagy súlyt fektet, továbbá az αἴων τῶς constructiót a tárgy participiuma nélkül (v. 250), melyben ugyanaz szintén némi nyomát látja az atticizmusnak, még akkor sem változik az eredmény. Azért azonban még sem lehet Dittmarral azt következtetni, hogy a költő nem volt attikai származású, hanem ión ember¹⁾. Az eposi szójárást a dór költők ép oly ügyesen kezelték mint az attikaiak, mint maguk az iónok.

Szóval a hymnus nyelvezetéből nem lehet sem költőnk attikai származása mellett, sem az ellen argumentumokat meríteni, de hogy költőnk Attikából, még pedig valószínűleg Eleusisből való és talán az eleusisi Demeter papja volt, a hymnus egész tendenciája látszik bizonyítani²⁾. Kevesébbet nyom Gutschke azon megjegy-

¹⁾ Ezt alighanem Bergk nyomán mondja Dittmar. V. ö. Bergk görög irodalomtörténetét I. p. 769: «Aber deshalb braucht der Hymnus nicht nothwendig von einem attischen Dichter verfasst zu sein. Man hat zwar gerade hier Spuren des attischen Dialektes zu finden geglaubt, allein dies beruht nur auf unsicheren und unbegründeten Voraussetzungen. Man darf nicht unbedingt den Maastab der Homerischen Sprache anlegen; wie alle diese Hymnen mehr oder minder in Worten und Wortformen den Charakter einer jüngeren Periode zeigen, so entfernt sich auch hier die Sprache mehrfach von dem hergebrachten epischen Stile. Jedenfalls gehört der Dichter dem ionischen Stamme an, und war, wie seine Arbeit bezeugt, mit den örtlichen Verhältnissen Attika's wie der Lokalsage wohl vertraut.» Fick «Die ursprüngliche Sprachform der homerischen Hymnen» (a Bezenberger által szerkesztett «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen» kilencedik kötetében 1885 p. 201) azt mondja hymnusunkról, hogy «ist sicher für das Fest der Demeter zu Eleusis bestimmt gewesen; ob freilich der Verfasser ein Attiker oder ein Parier gewesen, ist nicht auszumachen, für unsere Betrachtung auch gleichgültig. Für Paros hat man [ki?] die Erwähnung der Iambe (192 ll.) und von Paros geltend gemacht, beides beweist wenig.» Ezért Fick i. m. p. 235—246 ó-attikai (sőt a mennyire lehetett eleusisi) tájszólásra is álteti át a Demeter-hymnust! Hogy mit lehet Fick teoriájáról tartani, azt legjobban Ludwig mutatta ki *Aristarch's Homerische Textkritik* (Lipsze, 1884—85) című művének második kötetében.

²⁾ Nem helyeselhetem Bergk felfogását (*Griechische Literaturgeschichte* I. p. 769): «Dass in diesem Hymnus Beziehungen auf den Cultus, namentlich den geheimen Dienst der eleusinischen Göttinnen vorkommen,

zése ¹⁾ (p. 55), hogy nem is valószínű, hogy a rhapsódok valamely helyi mondát énekeltek volna meg, mely iránt másutt aligha érdeklődtek az emberek és melyet a hely színén is csak nem szalhattak el örökké.

IV. A hymnus kora.

Hymnusunk korát illetőleg eddig csak azt határozhattuk meg nyelvezetéből, hogy Hesiodosnál fiatalabb. Nézzük már most, mit következtethetünk a későbbi írók idézeteiből és utánzásából, hymnusunk tartalmából és verseléséből.

A későbbi íróknak hymnusunkra való vonatkozásait Gutsché tárgyalta aránylag leggondosabban (p. 74—79: Hymni aetas e scriptorum testimoniis queritur). Sophoklesen kezd, ki Ant. 1120. köv. talán a Demophoonról szóló mondára ezélos és Oed. C. 683 a nárciszról, mely hymnusunkban is előfordul (v. 8), mint Demeter és Persephone virágáról emlékezik meg: *Νάρκισσος μεγάλην θεαίν Ἀρχαῖον σπεράνωμα*; de helyesen jegyzi meg Færster p. 31, hogy ebből még nem tűnik ki, hogy Sophokles hymnusunkat ismerte. Több joggal Euripidesre hivatkozhatott volna Gutsché. Euripidesnél ugyanis az orphikus előadásból vett vonásokon kívül olyanok is vannak, melyek a hymnusunkban előadott mythussal egyeznek, mint pl. az, hogy Demeter az által áll boszút Zeuson és a többi isteneken, hogy terméketlenséggel sújtja a földet és az is, hogy Persephone elrablását Kisázsziába helyezi (Helena v. 124). Hogy pedig hymnusunkból ismerte Euripides a monda ezen változatát, azt az ilyen reminiscenciákból lehet következtetni mint h. 310

erklärte sich einfach aus der Natur des Stoffes, ohne dass man befugt wäre, das Werk einem priesterlichen Sänger beizulegen; auch mag der Verfasser ältere religiöse Dichtungen gekannt und benutzt haben, namentlich einen Hymnus des Pamphos.»

¹⁾ V. ö. még Gutsché következő megjegyzését p. 55: «Pocum Eleusinia loca, Rarium et Thriasium campum, quos laudibus effert, ipsum vidisse eo consentaneum est, quod eius descriptio ad locorum conditiones, quas docti viri his temporibus Levsinae agnoverunt, omnino quadrat.» Honnan tudja ezt Gutsché nem mondja; de nem is érdemes kutatni, mert a hymnus helymeghatározásai oly általánosak és semmit sem mondanak, hogy ezekből épen semmit sem lehet költőnk származására nézve következtetni.

ἔλασσε γένος μερόπων ἀνθρώπων és Eur. 1329 λαῶν φθίρει γενεάν; — h. 304 πόθῃ βαθυζώνοιο θυγατρὸς és Eur. 1337 πένθει παιδὸς ἀλάστορ; — v. ö. még h. 308 és Eur. 1327, h. 311, 312 és Eur. 1333 és 1337. (Færster 52). — Hogy Apollodoros a Βιβλιοθήκῃ-ben Persephone elrablását nagyrészt hymnusunk szerint beszéli el, már fentebb láttuk, említésre méltó azonban még azon számos szó szerinti egyezés hymnusunk és Apollodoros között, melyek közül a főbbeket Færster idézi (p. 57): h. 3 ἤρπαξεν νέσφιν Δήμητρος, Ap. ἤρπαξεν αὐτήν κρόφα; — h. 91 χλωσαμένη... νοσφισθεῖσα θεῶν ἀγορήν καὶ μακρὸν Ὀλομπον, Ap. ἀρριζομένη θεοῖς ἀπέλιπεν οὐρανόν; — h. 101 γρηῖ παλαιγενεῖ ἐναλίγκιος, Ap. εἰκασθεῖσα γυναικί; — h. 203 πολλὰ παρασκώπτουσα ἑτρέφετο πόντιαν ἀγνήν μειδῆσαι γελᾶσαι τε, Ap. σκώψασα τὴν θεὸν ἐποίησε μειδιάσαι; — h. 235 ὁ δ' ἀέθετο δαίμον ἴσος, Ap. παραδόξως αὐξανομένην τοῦ Δημόφροντος; — h. 239 νόκτας τε κρόπτεσκε πορὸς μένει, Ap. τὰς νόκτας εἰς πῦρ κατατίθει; — h. 244 ἐπιτηρήσασα... σκέψαστο, Ap. ἐπιτηρήσασα, τί πράξει θεά; — h. 248 πορὶ ἔνι πολλῷ (vagy πορὸς μένει σὺλφ) κρόπτει, Ap. εἰς πῦρ ἐγκρομμέμενον; — h. 260 ἀθανάτων κέν τοι... παιδα φίλον ποιήσα, Ap. βουλομένη αὐτὸν ἀθάνατον ποιήσαι; — h. 372 ῥοιῆς κόκκον ἔδωκε φαγεῖν, Ap. ῥοιῆς ἔδωκεν αὐτῇ φαγεῖν κόκκον; — h. 373 ἵνα μὴ μένοι ἡματα πάντα αἴθῃ παρ' αἰδοῖς Δημήτερι, Ap. ἵνα μὴ πολὺν χρόνον παρὰ τῆ μητρὶ καταμείνη. — Az alexandriai költők közül Kallimachosról legbiztosabb, hogy utánozta hymnusunkat, ha nem is a Demeterre írott hymnusában, melynek egyes helyei azonban szintén emlékeztetnek hymnusunkra ¹⁾, úgy nagy mértékben Aἴτια című aetiologikus költeményének azon részében, melynek tartalmát Ovidiusból (Fasti IV 417—620) rekonstruálhatjuk magunknak. Færster szerint (p. 77—78) Kallimachosra a homerosi hymnus tanulmányozása volt legnagyobb befolyással; «azt követi nemesak komoly hangulatában, hanem a cselekvés menetében és legtöbb motívumában is: így a virágszedés terjedelmes kifejtésében, azon feltevésben, hogy Hades mindjárt a rablás után minden ellenállás nélkül szállott alá az alvilágba, hogy Demetert itt Persephone játszótársainak, ott magának Persophenének kiáltása tette figyel-

¹⁾ Kall. h. in Cer. 12 οὐ πικρὸν οὐδ' ἀπ' ἔδα: πρὸν χρόνον οὐδὲ λείπεισσι és v. 16 ἀσταλάξαι ἀπορίας τε καὶ οὐ πάγος οὐδὲ λείπεισσι; v. ö. h. 49, 50 οὐδὲ πο- ἀμβροσίαι; καὶ νέκταρος ἰθυστοῖσι πάσαι; ἀκαχημάτῃ οὐδὲ γὰρ βέλλεται λουτροῖς és v. 206 ἀλλ' ἀφλαστοῖσι ἀπαστοῖσι ἐθαύνη: ἡδὲ ποιήσασσι.

messé, hogy Eleusisben a *πέτρα ἀγέλαστος* mellett későbbi vendégbarátjának, Keleosnak leánya, illetőleg leányai látták meg legelőször, hogy csak Metaneira kiváncsisága miatt nem lehetett fia hallhatatlan, hogy az éj képviselője — a Homerosnál szereplő Hekate helyébe Kallimachos kora astronomikus hajlamainak engedve Heliket tette — utasította Demetert Helioshoz, kitől megtudja, hogy ki rabolta el leányát; végre abban is egyezik a két előadás, hogy itt is, ott is Hermest küldik az alvilágba, hogy hozza vissza Persephontét.¹⁾ — Hátra van még a Nikandros Alex. 130-hoz való scholiasta, ki nyilván szintén ismerte a némelyek által interpoláltnak tartott Iambe-episodot²⁾; Philodemos Cicero, kortársa, ki hymnusunk 440-ik versére czéloz³⁾; Pausanias, kiről már ismételve szó volt, Proklos (Chrestomathiájában Photiosnál Bibl. p. 319b), kiről Förster azt hiszi (p. 81), hogy magából hymnusunkból meritett, csak hogy a *πικρὸν ἔδος*-t, melyen Demeter *ἀγέλαστος* (v. 200) ült (v. 196), összetévesztie a *πέτρα ἀγέλαστος*-szal; végre Hephaestion scholiastája, kiből Eustathios meritett⁴⁾.

¹⁾ Τῆς Κόρης ἀρπαγῆς ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος ἢ μήτης αὐτῆς ἢ Ἀφρῆ περιελαττωμένης γυνώσκου αὐτῆν, ἀπεδόχην δ' ἐν τοῖς οἴκοις τοῦ Ἑπιπέδωντος, ὃς ἦν υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος ἐξ Ἀλόπης τῆς Κερκυραίας, ὑπὸ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Μετανείρας, ἧς Μετανείρα παρέβηκεν αὐτῆ τράπεζαν καὶ ἐκέραιεν αὐτῆ οἶνον, ἢ δὲ αὐαὶ οὐκ ἐδέξατο, λέγουσα μὴ θεμιτὸν εἶναι πίνειν αὐτῆ οἶνον ἐπὶ τῇ εὐλίῃ τῆς θυγατρὸς, ἀλλ' αὐτὴν κικεύουσα ἐκλείπει κατασκευάσαι, ὅτι δεξιανὴν ἔπαιεν Ἰάμβη δὲ τὴν δεξιὰν τῆς Μετανείρας ἀενοῦσαν τὴν εἶναι ὄρασα γελουμένης λόγου καὶ παύρηματ' αὐτῆ πρὸς τὸ γελῆσαι τὴν εἶναι ὄρασαν [ἔβλεπε δὲ τὰ φηθέντα ὑπ' αὐτῆς] ἰαμβικῶς μέτρον βεβαιωθέντα, ὅπως αὐτῆ πρῶτον εἶπεν, ἣ ἦε καὶ τὴν προσεγγυρίαν εὐχόμεν ἰαμβίαι λέγεσθαι Ἰάμβη δὲ θυγατὴρ Ἥρας καὶ Πανός, Θρηῖσσα δὲ τὸ γένος, ὅτι δὲ διὰ γλῶσσης ἔπαιεν ἢ Δημήτηρ τὸν κικεύουσα καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν τῆς Ἰάμβης ἐγέλασεν ἢ ἐπὶ ἐν τοῖς αἰῶσι Ὀμηροῦ ἀνεκταρμένους ἕμοις λέγεσθαι. V. ö. Förster p. 80. 81: «Vielleicht geht das Scholion, welches den homer. Hymnus nicht nur citirt, sondern auch in Wortlaut Benützung desselben verrät, auf das ὑπόμνημα des Didymeer Theon (Steph. Byz. s. v. κορύπη) zurück. Mit geringen Anslasungen ist dasselbe herübergenommen in d. Schol. z. Eur. Or. 952, benützt auch im Et. M. p. 463, 24 (Gud. p. 209), übersetzt mit Fiktion des Philochoros von Natal. Com. III. 16.»

²⁾ Philodemos περί εὐσεβείας (Vol. Her. II 2, tab. 91): λέγουσα δὲ τινος καὶ τὴν ἑκάστην ὁπάειν Ἀργέμβος εἶναι, Δημήτηρ δὲ λέτρην Εὐροπίδος, Ὀφραῖος δ' ἐν τοῖς ἕμοις πρῶτον καὶ ὄρασα, Σοκολῆς δὲ πρῶτον. — V. ö. Hymn. 440 ἐν τοῦ οἰ πράξεις καὶ ὄρασαν ἐπιτεῖ ἄνασσα.

³⁾ V. ö. Gemss p. 7. 8. A scholiasta szerint (p. 169 ed. Pauw) ἐκείνη δὲ οὕτως (az Iambe) ἢ ἀπὸ Ἰάμβης τῆς κελεῖσθαι ἀρπαγῆς, ὅτι ἢ Δημήτηρ

Mindezen hasonlatosságokból és utánzásokból azonban legfelebb azt lehet következtetni, hogy Appollodoros és Nikandros scholiastája ismerték már az Iambe-episodot, vagyis hymnusunk azon részét, melynek valódisága a leghevesebb támadásoknak volt kitéve; hymnusunk korára nézve nem lehet belőlük következtetni. Nem sokkal jobban állunk a következő utánzásokkal, melyeket Buecheler közölt kiadásában. Legszembetűnőbb az *orphikus költők* utánzása; v. ö. h. 272 ἐπὶ προῦχοντι κολωνῷ és Arg. 379* σκοπιῆς προῦχοντα κολωνόν; — h. 296 πολοπειρονα λαόν és Arg. 33* πολοπειρονας οἴματος (Arg. 1066 πολοπάρωνα λαόν); — h. 300 δαίμωνος αἵτης és Arg. 1193*; — h. 337 μαλακοῖσι παραφάμενος ἐπίσσει és Arg. 1098; — h. 365 ὄρασα ζῶσι τε καὶ ἔρπει és τὰ τε ζῶσι τε καὶ ἔρπει Arg. 1013*; — h. 425 ἄνθεα δρέπομεν χεῖρας ἔρποντα és Arg. 1197 ὡς ποτε Περσεφόνην τέρην ἄνθεα χεῖροι δρέπονσαν; — h. 17 πολυδέμων és Orph. h. 18, 11; — h. 340 ὑπὸ κούθηα γαίης és Orph. h. 29, 4*; — h. 424 Παλλάδα τ' ἐργεμάχην és Orph. h. ad Mus. 38*; — h. 431 ἐν ἄρμασι χροσαίοισι és Orph. h. 55, 18* τὸν ἄρμασι χροσασιεύατοισι; — h. 4 Δήμητρος... ἀγλαοκάρπον és Orph. fr. 209, 1ed. Abel Δημήτρος ἀγλαοκάρπον; — h. 256. 257 νήδες ἄνθρωποι καὶ ἀρράδμονες οὗτ' ἀγαθοῖσι Αἴαντι ἐπερχομένοι προσηνόμενοι οὗτε κακοῖσι és Orph. fr. 76 ed. Abel θηρῆς τ' οἰωνοὶ τε βροτῶν τ' ἀλιτήρια φύλα, ἄχθεα γῆς, εἰδῶλα τετυγμένα, μηδ' ἀμὰ μηδὲν εἰδότες, οὗτε κακοῖσι προσερχομένοι νοήσαι ἐρράδμονες οὐδ' ἀποθεῖν μάλ' ἀπιστρέφει κακότητος, οὗτ' ἀγαθοῖσι παρσόντος ἐπιστρέφει τε καὶ ἔρπει ἔθρως, ἀλλὰ μάτην ἀδαήμενος, ἀπρονόητοι. — Az alexandriai költők közül a következőknél találunk reminiscentiákat: *Nikandrosnál*: ἀγαλλίδι ἢ δ' ὑακίνθω (Athenaiosnál XV. p. 682 E,

περίλυτος αὐτῆ ἐπὶ τῇ ἀρπαγῇ τῆς εὐσεβῆς θυγατρὸς καὶ πλανουμένη, παρεφένθη τῷ νόματι Κελεῖσθαι καὶ τῇ αὐτοῦ γυναικὶ Μετανείρῃ καὶ τούτου ἢ Σεράπανα, ἢ καὶ Ἰάμβη καλουμένη, ὃς ἔπειτα, παρεφένθη τῇ Δημήτρει ὀρχησαμένη καὶ ἄρματι ἐν τούτῳ τῷ ῥόδῳ προσηνόμενος. Eustathios (ad Od. l. p. 1684) következőképpon adja elő a dolgot: ὅτι δὲ ἴλασθαι τινος ἔδοντο ἰαμβίαι, ὅλα δὲ ἰστορήσας ὡς Δημήτηρ λυπούμενη ἐπὶ ἔρρασι τῆς Κόρης παρεφένθη Κελεῖσθαι καὶ τῇ γυναικὶ Μετανείρῃ ἐν τῇ Ἀποκρίσει Σεράπανα δὲ τῆς Ἰάμβης παρεφένθη αὐτῆν ὀρχουμένη τούτῳ μέτρῳ. Ügyetlen a Gemms megjegyzése p. 8: «Ex Eustathii verbo, ἢ ἰστορήσας concludi potest illum hymnum Homero non tribuisse auctori, nisi forte putamus eum non ex hymno ipso, sed ex alio fonte, fortasse ex scholiis ad Hephestionem hausisse». Ez: utóbbi annál bizonyosabb, mert mint Gemms maga kimutatja, Eustathios az Iambe-ról szóló többi adatait is Hephaestion scholiastájából meritette.

v. ö. h. 7 ἀγαλλίδας ἤδ' ὑάκινθον), — κακοφραδῆς Ther. 348 (κακοφραδῆσαι h. 227); — *Theokritosnál*: ἐπεὶ οὐ σέ γε φημι κακῶν ἐξ ἔρμηναι οὐδὲ κακοῖσιν ἑοικότα φέροναι αὐτόν, οἶόν τοι μέγα εἶδος ἐπιπράπει (Theokr. 25, 38; v. ö. h. 213—214 ἐπεὶ οὐ σε κακῶν ἅπ' ἔολπα τοκῆων ἔρμηναι ἀλλ' ἀγαθῶν ἐπὶ τοι πρέπει ὄμμασιν αἰδέως), — ἀπ' ὀφθαλμῶν δὲ κακῶν πῶρ ἐρχομένοις λάμπουσι (Theokr. 18, 19; v. ö. h. 278—279 τῆλε δὲ φέγγος ἀπὸ χροῶς ἀθανάτοιο λάμπει θεῶ); — *Apollonios Ithodiosnál*: IV 869 ἤματα δ' αὐτὲ ἀμβροσίη χρίσκει (h. 237 χρίσκει ἀμβροσίη); — *Moschosnál*: τῶν ἧ μὲν νάρκισσον εὐπνοσον ἧ δ' ὑάκινθον ἧ δ' Ἴον ἧ δ' ἔρπυλλον ἀπαίνοντο (1, 65 ed. Ahrens, v. ö. h. 6—8 ἄνθεα τ' αἰνυμένην ῥόδα καὶ κρέκον ἧδ' Ἴα καλά . . . καὶ ἀγαλλίδας ἧδ' ὑάκινθον νάρκισσον θ'), — ἧ δ' ἀπὸ μὲν στρωτῶν λεγέων θόρε δειραίνουσα (Eur. 16 és h. 285 καὶ δ' ἄρ' ἀπ' εὐστρώτων λεγέων θόρον). — Még régibb időből való *Theognis*: ἐπὶ ζυγὸν ἀόχενι κείται (v. 1357, és h. 217 ἐπὶ γὰρ ζυγὸς ἀόχενι κείται, de v. ö. Hes. Opp. 815 καὶ ἐπὶ ζυγὸν ἀόχενι θεῖναι) és Solon: τῶσιν καρπὸν ἄροτρα μέλει (13, 48 és h. 308 πολλά δὲ καρπὸν ἄροτρα). De sokkal fontosabbak ezeknél az egyezések a mi hymnusunk és a többi nagyobb homerosi hymnusok között. Az *Apollonra írt hymnusokkal* a következő helyeken egyezik D (a Demeterre írt hymnus): 29 δέγμενος ἱερά καλά παρά θνητῶν ἀνθρώπων és A (az Apollonra írt hymnusok) II 96 δέξεται ἱερά καλά περικτιόνων ἀνθρώπων; — D 28 πολυλλιστῆρ ἐνὶ νηφῆ és A II 179 ἐν νηροῖσι πολυλλίστοισι; — D 134 ἦτις δὴ γαί' ἔστι καὶ οἴτινος ἐγγεγάασιν és A II 290 τίς δῆμος; τίς γαῖα; τίνας βροστοὶ ἐγγεγάασιν; — D 256 γήριδες ἄνθρωποι καὶ ἀφράδμονες és A II 354 γήπιοι ἄνθρωποι, δουατήμονες; — D 317 καὶ τὸ μεσηγὸν διεδόραμεν ὄκα πόδεσσιν és A I 108 ταχέως δὲ διήγυσε πᾶν τὸ μεσηγόν; — D 429, 430 γαῖα δ' ἔναρθεν χώρησεν τῆ δ' ἔκθορ' ἀναξ és A I 118 μεῖδιγες δὲ γαί' ὑπένερθεν' ἐκ δ' ἔθορε πρὸ φάωσός; — D 485 és A I 5* παραί Διὶ περπιεραζόνφ. A 96-ik vershez Buecheler a πρὶν γ' ὅτε δὴ kifejezést csak hymn. Ap. I. 49-ből idézi, de a 195-ik vershez való jegyzetéből megtudjuk, hogy ugyanazon kifejezés Od. φ. 43-ban is előfordul. — Az ἄελλπος szó a mi hymnusunk 219-ik versében és az Apollon Pythiosra írt hymnus 91-ik versében fordul elő. — A *Hermesre írt hymnussal* (II) a következő helyeken egyezik hymnusunk: D 85 és H 172* ἀμφὶ δὲ τρυγῆ; — D 89 ταυόπτεροι ὄσσι' οἰωνοὶ és H 213 οἰωνὸν δ' ἐνόσι ταυοσίπτερον; — D 141 παῖδα νεογνόν és H 406 ὄδε νεογνός ἐὼν καὶ γήπιος; — D 158 ἀπονουφίσσασιν és H 562 ἀπονουφισθῶσι; — D 211 δεξαμένη δ' ὄσις ἐπέβη és H 173 κᾶτῷ τῆς

ὄσις ἐπιβήσομαι; — D 230 οἶδα δ' ἐπηλοσίης πολυπήμονος ἐσθλὸν ἐρησμόν és H 37 ἧ γὰρ ἐπηλοσίης πολυπήμονος ἔσσεαι ἔχμα; — D 437 γηθοσύνας δ' ἐδέχοντο παρ' ἀλλήλων ἔδιδόν τε és H 312 δὸς δὲ δίκην καὶ δέξο. — Az *Aphroditéra írt hymnussal* való egyezéseket Dittmar állította össze p. 19—20: «Ac primum quidem epitheta notabilia haec habent communia: 5 βαθύκολποι: de nymphis (h. Ven. 258), 8 κολοκώπει: κόρη (νόμφης κ. h. Ven. 284), 352 χαμαιγενέων ἀνθρώπων (h. Ven. 108, sed praevit Hesiodus Th. 978), 285 λέχος εὐστρωτων (h. Ven. 157), 268 τιμάχος de dea (h. Ven. 31). Nec solum in singulis vocibus solitariis sed etiam in formulis invenimus concentum: 275 μέγεθος καὶ εἶδος (* h. Ven. 82), 397 πάντεσσι τετυμένος ἀνθρώποισι (igy) (h. Ven. 206), quin etiam in locutionibus prorsus singularibus 188 sq. μελάθρου | κῆρε κάρη (h. Ven. 173) denique 194 κατ' ὄμματα καλὰ βλασῶσα (h. Ven. 156). Ex his autem vocibus notabilibus omnino non inveniuntur nisi his duobus locis εὐστρωτος, τιμάχος, μελάθρου κῆρε κάρη, ὄμματα καταβάλλειν, epitheton κολοκώπειs praeterea tantum in hymnis Orphicis (24, 1. 60, 10, 79, 2).» Hozzátehető még D 329 ἀλλ' οὔτις πείσαι δόνατο φρένας οὐδὲ νόημα és h. in Ven. 33 τάων οὐ δόναται πεπιθεῖν φρένας οὐδ' ἀπατήσαι. — Ezen számos találkozás, mely gyakran egészen sajátóságos kifejezésekre is kiterjed, nem lehet a véletlen műve; vagy a Demeterre írt hymnus szerzője utánozta az Apollonra, Hermesre és Aphroditéra írt hymnusokat vagy megfordítva. A nehézség csak abban áll, hogy nehezen lehet meghatározni, ezen két lehetőség közül melyik a valószínűbb. A Hermesre írt hymnusra nézve ez épen lehetetlen, az Aphroditéra írtól bizonyos ugyan, hogy a Demeter-hymnus volt a minta, melyet utánoztak és nem megfordítva¹⁾; de ezen hymnus keletkezési idejéről

¹⁾ V. ö. Dittmar értekezését p. 20, 21: «In h. in Cer. v. 188 sqq. haec legimus:

ἧ δ' ἄρ' ἐπ' οὐδὸν ἔβη πρὸς καὶ βα μελάθρου
κῆρε κάρη, πλῆσεν δὲ θυράς τελευαίς θεῖαις.
τῆν δ' αἰδέως τε σέβας τε ἴσι γλωσσὸν δέας εἰλεν.
εἴς: δὲ αἰ κλισμῶς καὶ ἐθρῖσασθαι ἄνωγεν.

Agitur de Cereris in regiam introitu, Ceres igitur limen ingressa est et trabes totigit conclavis (in quo Metaniram ad postem sedisse antecedentibus versibus narratum est) foresque divino fulgore implevit. Illa autem reverentia et stupore pallidoque metu capta ei sellam suam concessit. — Quae descriptio etsi non iam genuino loco legitur, sed olim de Cerere medica domum Celei intrante composita est . . . tamen huic conditioni

meg épen semmit sem tudunk. A mi az Apollonra írt hymnusat illeti, csak egy helyről lehet némi valószínűséggel következtetni, hogy e hymnus szerzője ismerte és utánozta a Demeter-hymnust; a δέξιμος ἱερά καλά παρά θνητῶν ἀνθρώπων kifejezés a Demeter-hymnus 29-ik versében nem oly specialis viszonyról van mondván és ennél fogva eredetibb mint az, melyet a Pythoi Apollonra írt hymnus 96-ik versében olvasunk: δέξιμα ἱερά καλά περιεττόνων ἀνθρώπων. Az Apollon-hymnus azon része, melyben e vers áll, a Kr. sz. e. 588-ik esztendő előtti időből való, a Demeter-hymnust tehát még régiebbnek kell hogy tartsuk, ha hajlandók vagyunk az imént érintett találkozásnak bizonyító erőt tulajdonítani.

Mindenesetre szükséges lesz egyéb argumentumok után is nézni. Gutsche egy egész fejezetben kutatta, hogy mit lehet a hymnuskban elmondottakból keletkezési korára nézve következtetni (hymni ætas ex rebus in eo commemoratis queritur, p. 66—74). Kimutatja, hogy a társadalom hymnuskban nagyjában úgy van előadva mint Homerosnál. Az állam szervezete mindkettőnél ugyanaz, több király uralkodik egymás mellett a város fölött; népgyűlést csak a végből hínak egybe, hogy kihirdessék parancsai-

eandem non solum optime convenire sed etiam omni ex parte praeclare satisfacere nemo negabit. — Conferamus nunc cum hymni Veneris locum, ubi mira illa et singularis locutio μελάερον κῆρι κάρη ἱερίων invenitur, v. 172 sqq.:

ἑσταμένη δ' εὖ πάντα περὶ χροῖ ὄτα δαΐων
ἔστι περ κλισίῃ εὐποιήτου δὲ μελάερον
κῆρι κάρη γάλλος δὲ περιεττόνων ἀπικαμπῶν
ἀμύροτον, ὅταν τ' ἔστιν εὐστειράνου κῆρις ἱερίων.

Venus igitur concubito cum Anchise in eius tentorio (v. 156 sqq.) peracto postquam illi suavem somnum immisit (v. 170) vestibus rursus inuenta ad tugurium adstitit — nonne est in tugurio? — caput autem trabem tecti tetigit et pulchritudo divina a genis eius splendebat. Habemus in hac narratione complura perturbata et inepta: primum qui vocem κλισίη vulgari significatione tugurii accipiunt, non video, quomodo ἔστι περ κλισίη explicare velint; deinde vero, unde subito illud μελάερον in simpliciter tugurio, quod in domibus locum habet, in tentorio ne cogitari quidem potest. Totus denique locus ex imitatione eius, quem supra descripsimus, haud dubie profectus est. Quare siquidem hymnus Veneris pro uno carmine eodemque paucis interpolationibus exceptis satis integro recte habetur, inferioris esse ætatis debet illa corte hymni Cerealis parte, qua Cereris in regiam Eleusiniam introitus depingebatur.*

kat, közbeszólásnak vagy ellentmondásnak semmi helye. Az istenek, kiknek itt is Hermes és Iris hirnökeik, emberi alakban vannak ábrázolva, szükségük is ugyanazok mint az emberekéi, még gyakran szoktak fürödni is (v. ö. az 50-ik verset). Számos részlet emlékeztet kivált az Odysseára; így pl. a 27-ik vers szerint Zeus távol van az Olymposból és áldozatokban gyönyörködik, — ugyanazt olvassuk az Odysseában (α 26) Poseidonról. Úgy mint Odysseus (beszélgetéseiben Athenével és Eumaiossal), úgy Demeter is azt füllenti, hogy Kréta szigetéről való és nem átalja rászedni azokat, kik vendégszeretően fogadják. Kivált a Nausikaa-féle episoddal nagy a hasonlatosság hymnuskban: a király leányai, úgy mint Nausikaa, épen midőn a városon kívül házi munkájukat végzik, találkoznak egy szegény emberrel, ki hozzájuk fordul segítségért és kit anyjuk a királyné szívesen fogad; férje a király itt is nem egyedül uralkodik a város fölött; Persephone úgy mint Nausikaa társnőivel játszik. Más tekintetekben azonban különbözik hymnusk az *Odysseától*. Mindkét költemény ismeri ártatlan emberek rabszolgaságba hurcoltatását, de míg az *Odysseában* mindannyiszor azt kérdezik, olyan emberek országában vannak-e, kik rosszul bánnak az idegenekkel, addig Demeter nem tartja szükségesnek, hogy ily kérdést intézzen Keleos leányaihoz, mivel tudja, hogy mindenütt vannak törvények és azok fölött őrködő (θεμιστοπόλοι) királyok.

Abból, hogy a 103-ik versben οἶαί τε τροφοί εἰσι θεμιστοπόλων βασιλέων-ban a praesent olvassuk, talán azt lehet gyanítani, hogy azok, kiknek számára hymnusk iratott, ismertek királyok dajkái, bár az is lehet, hogy ezen hasonlatra nem szabad nagyobb súlyt fektetni, mint a következőkre: ὥσει θεῶ ἐκγεγαῶτα (v. 237) és θεοῖσι δὲ ἄντα ἐφέκει (v. 241). A babonát, mely az ἐπηλυσιή és τομαίων kifejezésekben (v. 228) nyilatkozik, Homeros még nem ismeri; Hekate személyével is legelőször Hesiodosnál találkozunk.

Ismerte-e Homeros a hymnuskban foglalt mythust, nem dönthető el, minthogy nála egyáltalában ritkán szerepelnek az alvilági istenségek. Lehet azonban, hogy rá ezévoz I 569, hol Hadeshez és Persephonéhoz könyörögnek, és E 654, A 445 stb., bár Hadesnek κλυτόπωλος epithetonja nem okvetetlenül kell, hogy a mi mythusunkra vonatkozzék, minthogy Homeros a többi isteneket sem képzei magának kocsí nélkül.

Miután csak ritkán volt Homerosnak alkalma a szántóföldek isteneiről megemlékezni, azon sem lehet csodálkozni, hogy Demeter az Iliasban nem gyakran, az Odysseában pedig épen csak egyszer (ε 125) fordul elő. Különben soha sem nevezi Demetert és Persephonét közös néven (τῶ θεῶ, διώνουμοι θεαί, ἑρόβωμοι, αἰ σερναί, πότνιαι, δέσποιναι, αἰ μεγάλαι θεαί), és nem is említi őket soha együtt, úgy mint Archilochos (Δημήτηρ ἄγνῃ καὶ Κόρη) vagy Herodotos (VIII. 58: τῆ μητρὶ καὶ τῆ κόρη). Hades is (Ζεὺς χθόνιος, Demeternek ἀΐσκασιγγητος καὶ ἑρόσπορος) legelőször Hesiodosnál fordul elő Demeterrel szoros kapcsolatban (εὐχέσθαι δὲ Διὶ χθονίῳ Δημήτερι θ' ἄγνῃ), ki egyszersmind az első költő, ki Persephone elrablásáról megemlékezik, bár ez nem zárja ki azon lehetőséget, hogy mythusunk már Homeros idejében el volt terjedve. Hymnusunkban különben is van elég, a miről nem szabad kétségbe vonnunk, hogy ősrégi eredetű, minthogy a rokon népek szokásaival egyezik. Így pl. az évnek három részre való felosztása (v. 399, 446, 464 és λ 191) az indusoknál is divott és valamint Persephone nyolcz hónapot az Olymposon, négyet pedig az alvilágban tölt, úgy Bacchosnak is négy, Apollonnak pedig nyolcz hónap volt szentelve Delphiben. Az a szokás is ősrégi, hogy az emberek rabolják feleségeiket; megvolt a rómaiaknál és a lakedaimonbelieknél is, az istenek egybekelése tehát az emberekéhez egyenlően van előadva hymnusunkban.

Feltűnő azonban, hogy Demeter (v. 73) mikor tanakodik magában, hogy ki rabolhatta el leányát, arra a lehetőségre is gondol, hogy halandó ember, «quod certo non potuit narrari nisi in perantiquis fabulis aut in narrationibus libere postea a poetis fictis». Ezen okból, és azért mert Demeter bár a 121-ik versben azt mondotta, hogy igazat fog szólni, mégis valótlán dolgokat mond el magáról, azt hiszi Gutsché, hogy hymnusunk meséje sokkal régibb Xenophanes, Aischylos és Pindaros idejénél. A költők ugyanis vagy csak azért tulajdonítottak az isteneknek hazugságokat, mert ebben semmi rosszat sem láttak — így Homeros — vagy azért, mert a régi mesés isteneket megvetették és az emberek minden gyarlóságaiban részesítették. Ily szándékból azonban aligha mondottak efféle egy Demeter dicsőítésére irt hymnusban Solon, Aischylos és Sophokles korában, melyet épen a legmélyebb vallásosság jellemez. De még később sem valószínű, hogy az eleusisi papok

megengedték volna, hogy istentelen emberek olyasmit mondjanak legfőbb istennőjükről, mit az emberekben méltán rosszaltak. — Hymnusunk meséje régiségének egy más bizonyítékát abban látja Gutsché, hogy Demeter nem előbb nyeri vissza isteni hatalmát, míg vissza nem tér az istenek közé az Olymposra, honnan igazgatják az istenek a földet.

Mindezeknél fogva azt hiszi Gutsché, hogy hymnusunk meséje nagyon régi ugyan, de valamivel Homeros után (?) keletkezett. Hogy képzésére Homerosnak is nagy befolyása volt, annak nyomát abban lel, hogy hymnusunkban, úgy mint Homerosnál, Demeter tulajdonképpen székhelye az Olympos, míg a görögök legrégebb helyi mondáiban az Olympos elő sem fordul, hanem magának az illető helynek hegyein és berkeiben laknak az istenek.

Egész terjedelmében idéztem Gutsché eddigi fejtegetéseit, azon reményben, hogy egyik-másik olvasó talán talál benne valami hasznavehető megjegyzést; én nem találtam. Fölösleges fáradság volna részleteit ezáfolni, csak egyet akarok megjegyezni Gutsché azon argumentumára vonatkozólag, melyet Demeternek az Olymposhoz való viszonyából meritett, azt, hogy Demeter előbb nyerte vissza isteni hatalmát (v. 471) és csak azután tért vissza az Olymposra (v. 484).

Fontosabbak azon argumentumok, melyeket az eleusisi mysteriumok fejlődésének története nyújtott Gutschének. Maguknak a mysteriumoknak keletkezési idejét sűrű homály fedi ugyan — a monda a mythikus időkbe helyezi — de egyes szertartásaik korára nézve mégis nyerünk némi felvilágosítást épen hymnusunkból. Ismeretes az a fontos szerep, melyet később Iacchos az eleusisi Demeter cultusában játszott. Neve először az orpheusi költészetben, Sophoklesnél (Antig. 111) és Herodotosnál (VIII 15) fordul elő; tisztelete már Platon idejében oly nagy mérvet öltött, hogy Platon Phaidrosában (p. 264) a mysteriumok főképviselőjének mondja, a mennyiben úgy mint Apollonnak a μαντική-t, úgy Bacchosnak a τελεστική-t tulajdonítja. Ezen reformot alkalmasint az orphikus tan követőinek kell tulajdonítani, kiknek költészetében legelőször találkozunk Iacchossal; és minthogy hymnusunkban nyoma sincs ezen istenségnek, nem szenved kétséget, hogy hymnusunkat az orphikus tanoknak az eleusisi cultusba való benyomulása előtt irták. Doellinger azon feltevése, hogy a hymnus köl-

tője szántsándékkal hallgatta el a cultus amaz újabb fejleményét (Juden- und Griechenthum p. 158), legkevésbé sem valószínű. Csak azt tudnók, mikor vették fel Iacchos az eleusisi cultus istenei közé! Gutsché minden habozás nélkül a Solon előtti időbe helyezi (p. 71: «Commutata vero sunt iam ante Solonem, quod Orphicorum auctoritate ingravescente Liber, Ἰακχος, a Ceryeum et Eumolpidarum gente in mysteria inductus est dearum assessor (πάρθερος Aristid. p. 30)», és Förster Gutschere hivatkozva hasonlóan állít (p. 39. 40): «Unbestreitbar bleibt das hohe Alter der orphischen Poesie in Attika, aber erst kurz vor (vergl. Gutsché l. l. p. 25), oder zur Zeit des Solon dringt orphischer Einfluss auch in die Eleusien ein, und dieser gestaltet, zum Theil im Anschluss an attische Volkssage, auch den Mythos vom Raube in eigenthümlicher Weise um, indem er nicht nur den Iacchos, den παράθερος der Demeter und Kora, sondern auch den attischen Nationalheros Triptolemos in denselben hineinragt, und mit diesem die Stiftung des Ackerbaus besonders hervorhebt». Feltűnő azonban, hogy Förster (p. 49) az orphikusok fő költeményét, mely a Demeter és Persephone mythusát tárgyalja, Peisistratos és Onomakritos idejébe helyezi, tehát valanivel későbbre, mint az orphikus tan legnagyobb sikereinek egyikét, az eleusisi mysteriumok átalakítását, a mely ki tudja nem-e épen azon költészet befolyásának eredménye. Akár hogy vesszük azonban a dolgot, tény, hogy Iacchos fellépésének korát a Peisistratos és Sophokles kora előtt való időben sehogyszem vagyunk képesek pontosan meghatározni, minek következtében a terminus a quo sem határozható meg, melyet hymnusunk datálásánál nem szabad túllépnünk.

Még egy argumentuma van azonban Gutschének és Försternek, melyre támaszkodva hymnusunkat kévéssel Solon kora elé helyezik. A 265—67-ik versekben ezélést látnak az Athen és Eleusis között viselt háborúra, mely Eleusis legyőzésével végződött nem sokkal Solon ideje előtt; minthogy pedig hymnusunk szerzője a háború befejezéséről mit sem tud, hanem ellenkezőleg azt mondja, hogy örökké fog tartani a harc a két város között, minthogy továbbá még csak nem is ezélez Eleusis bukására, kell hogy ez előt vagyis Solon ideje előtt keletkezett legyen. Ezen hypothesis több nehézségbe ütközik, még ha az argumentum ex silentioból is

akarunk következtetni¹⁾. A versek, melyekre Gutsché hivatkozik, a ránk maradt egyetlen codexben a következőképpen hangzanak:

ὄρῃσιν δ' ἄρα τῶγε περιπλομένων ἐνιαυτῶν
παίδες Ἐλευσινίων πόλεμον καὶ εὐλοπὴν αἰνήν
αἰὲν ἐν ἀλλήλοισι συναδέλφους ἔματα πάντα.

A hely egész összefüggése pedig a következő: Mihelyt észreveszi Demeter, hogy Metaneira megleste őt, mint edzi fiát a tűzben, a fiút a földre dobja és haragosan kifakad a kíváncsi anya ellen: Esztelenek vagytok ó emberek, és nem látjátok előre sem a jót, sem a rosszat. Te is nagy bajt okoztál esztelenségemben. A Styxre mondom, halhatatlanná tettem volna fiadat, soha meg nem vénült volna és örök tiszteletben részesítettem volna; így azonban meg kell halnia, de a tiszteletet megadom neki, mivel már egyszer karjaimban aludt. Most következnek a fentebb említett szavak, melyekben bizonyára a Demophoonnak ígért tiszteletéről volt szó. A legtöbb kiadó a kétségkívül elrontott helyet azzal akarta helyre ütni, hogy felvette Fontaine javítását: τῶγε a helyett hogy τῶγε, és az Ἰλγενὲν συναδέλφους a helyett hogy συναδέλφους'. De micsoda ígért az, hogy az eleusisbeliek, ha majd megnő Demophoon, örökös háborút viselnek egymás közt? És mennyiben válik ez Demophoon tiszteletére? Az említett módon tehát a hely nem volt még egészen helyreütve; azért vette fel Baumeister a Matthiae coniecturáját, melyre maga is rájött, Ἀθηναίους-t a helyett hogy ἐν ἀλλήλοισι, és azt hitte, hogy a költő arra a háborúra ezélez, melyet mythikus időkben az eleusisbeliek Eumolpos vezérlete alatt az Erechtheus által vezérelt atheneiek ellen viseltek és a mely avval

¹⁾ Wilamowitz-Moellendorf (Aus Kydathen, Berlin, 1880. p. 125) hymnusunkból azt következteti, hogy Athen aránylag későn hódította meg Eleusist: «Gewährleistet wird es uns zunächst dadurch dass ein verhältnismässig recht junges episches Gedicht, der Demeter-hymnos; noch das selbständige Königreich Eleusis voraussetzt, wie es auch Thorikos als selbständigen Ort kennt und Athen geflissentlich ignoriert, den Demophon arglos als eleusinischen Königsohn behandelt und überhaupt auf eine Fülle von einheimisch Eleusinischen Sagen deutet, wie sie nach der Amexion nirgend angetroffen wird. Hier ein künstliches Zurückschrauben der Erzählung in verschollene Zeiten und überwandene Verhältnisse anzunehmen ist nichts als eine Verlegenheitsausrede, mit der es sich nicht verlohnt zu rechnen.»

végződött, hogy Eleusis elvesztette politikai önállóságát. Azon körülmény, hogy a monda mit sem tud arról, hogy Demophoonnak egyáltalában volt szerepe e háborúban, és hogy valamennyi régi forrásunk nem Demophoont, hanem Eumolpost mondja az eleusisbeliek vezérének, továbbá az, hogy e feltevés értelmében Demeter ezen háborút, melyben Eleusis elvesztette függetlenségét, mintegy Demophoont megtisztelő adományáról szól, mindez Baumeister szerint, de csak is szerinte, mit sem nyom. Hozzájárul még, hogy ha ezen coniecturát elfogadjuk, az αὐτὸν ἤματα πάντα kifejezés sem jelenthet annyit, hogy *mindörökké*, hanem csak a *sokáig* felette túlzott æquivalense. Csak az utóbbi nehézséget hárítja el Gutschenek Færster által helyeselt ama feltevése, hogy a harc Eleusis és Athen között évszázadokig folyt és csak kevéssel Solon előtt ért véget Eleusis bukásával, miből az következik, hogy hymnusunk keletkezését, mely ezen catastropháról mit sem tud, a Solon előtti időbe kell helyezni: «Atque sæpius utrimque esse dimicatum inde licet conicere, quod Solon Cræso interroganti respondet: Tellum, felicissimum omnium virum, in pugna contra Eleusinos commissa mortem occubuisse (Herod. I. 30). Eleusis igitur non diu ante Solonem in Atheniensium ditionem videtur recepta esse, quum istam laudem non de fabulis sed de proximis inde annis sumtam esse probabile sit; tum demum fortasse, bello composito, Athenienses parva Eleusinia sibi condiderunt». Feltéve azonban, de meg nem engedve ¹⁾, hogy Tellost Solon idősebb kortársának kell tartani és el kell ismerni, hogy az ő idejében is volt még viszály Eleusis és Athen között, mi jogosít fel bennünket arra, hogy ezen háborúban mást lássunk, mint Eleusis lázadását Athen ellen, mikor mind a régi szerzőnk Euripidestől kezdve megegyezik abban, hogy ama mythikus háborúban az atheneiek győztek és Pausanias (I 38, v. ö. Demosth. in Androt. p. 601, Lys. in Andoc. p. 204) világosan mondja, hogy ama mythikus háborúnak vetett véget a béke, melynek értelmében az atheneiek lettek a város uraivá ²⁾, de a mys-

¹⁾ V. ö. Wilamowitz-Möllendorf, *Aus Kydathen* 1880. p. 124: «Schon war das übrige Attika geeinigt, da bestand noch neben ihm, an Macht ihm wol gewachsen, der Priesterstaat von Eleusis . . . Erst nach langen harten Kämpfen ward dieser Staat Attika einverleibt, auf dem Wege des Vertrag und verhältnissmässig spät, wol erst im siebenten Jahrhundert.»

²⁾ Különben azt, hogy ezen béke Eleusisre nézve előnyös volt és

teriumok gondozása megmaradt Eumolpos és Keleos családjainál. Gutschke okoskodása szerint tehát hymnusunkat az Eumolpos és Erechtheus előtti időbe kellene helyezni! Sokkal valószínűbb ennél a Goettling és Gemss. nézete. Goettling (De loco quodam hymni Homericæ in Cererem commentatio. Jena. 1853) a codex olvasásától csak annyiban tér el, hogy συναξίσουσ' helyett ἀλώσουσ'-t olvas, az így reconstruált szöveget pedig a következőképpen magyarázza: «Component igitur Eleusini in huius (Demophontis) honorem omnia certamina pugnasque eruent omnes quæ et sibi erunt inter se et quæ sibi cum aliis populis erunt mutua per dies festos Cerealiorum quæ ego (Ceres) instituum».

Hogy az eleusisi mysteriumok ünneplése alatt minden ellenségeskedést be kellett szüntetni, bizonyítja többek közt Aischines De Falsa Leg. p. 454.: καὶ τοῖς σπονδοφόροις τοῖς τὰς μυστηριώτικας σπονδὰς ἐπαγγέλλουσι μόνοι τῶν Ἑλλήνων Φωκαῖς οὐκ ἐσπέισαντο és Aristides Eleus. Or. p. 420 Dind.: μόνοι δ'οἱ μυστηριώτικες σπονδαὶ τοῦνομα ἔσωσαν καὶ μόνοις Ἐλευσινίοις ὄρισανεν ἡ Ἑλλάς. Ezen időbe esett alkalmasint a Demophoon tiszteletére rendezett βαλλητός játék, melyről v. ö. Hesychiost: Βαλλητός, ἑορτὴ Ἀθήνησιν (ez hibás adat) ἐπὶ Δημοφῶντι τῷ Κελεοῦ ἀγομένη, és Athenaiost IX p. 406 D: τίς δ'αὐτῆ ἢ λιθίνῃ βαλλητός; Ἐλευσίην γὰρ τῆ ἡμέρῃ οἰδὰ τινα πανήγυριν ἀγομένην καὶ καλουμένην βαλλητόν, περὶ ἧς οὐκ ἂν τι εἴποιμι, μὴ παρ' ἐκάστου μισθὸν λαβῶν. Hogy pedig ὥραι annyit is jelent, mint ünnep, Pindaroson kívül (Isth. II 23: ὄντε καὶ κάρουες ὥραν ἀνέγων, σπονδοφόροι Κρονίδα Ζηνὸς Ἀλκίαι) kivált Aristophanes bizonyítja Thesm. 979: ἄγε νῦν ἡμεῖς παίσωμεν, ἅπερ νόμος ἐνθάδε ταῖσι γυναῖξιν, Ὅταν ἔργα σεμνὰ θεῶν ἱεραῖς ὥραις ἀνέχωμεν, ἅπερ καὶ Παύσων σέβεται καὶ νηστεύει, Πολλάκις αὐταῖν ἐκ τῶν ὥρων Ἐς τὰς ὥρας ἐνσπευγόμενος τοιαῦτα μέλει θάρ' ἑαυτῷ. Hozzátehetette volna még Goettling, hogy a ὥραι szó ezen jelentésben a hymnusok szavajárásától sem idegen; v. ö. H. Hom. XXVII, 11. 12: καὶ σὺ μὲν οὕτω χαῖρε, πολυστάφυλ' ὦ Διώνουσα, Δὸς δ'ἡμέας χαίροντας ἐς ὥρας αὐτίς ἰκέσθαι, hol Baumeister helyes fejtegetése szerint (p. 360) a ὥρα szó «de reditu festi diei» használtatik. Nem sokat nyomnak az ellenvetések, melyeket Baumeister hozott fel Goettling coniectu-

több fontos privilegiumot biztosított a városnak és nemességének, kimutatta Wilamowitz-Möllendorf az ülézett munkában.

rája és magyarázata ellen (p. 312): «*ᾠρας festos dies esse posse concedo; sed ἤματα πάντα hic languent neque φόλοπις αἰνήν de factionibus politicis dictum credo*». Goettling ugyanis azért, mert eleusisi polgárháborúról mit sem tudunk, a φόλοπις αἰνή-t pártviszályokra magyarázza, minthogy azonban ilyenekről sem olvastunk sehol semmit, jobb lesz mégis polgárháborúra gondolni, melyre inkább illik a πόλεμος καὶ φόλοπις αἰνή kifejezés. Abban is igaza van Baumeisternek, hogy a szövegből bajos kiolvasni azt, hogy a fegyverszünet azokra a háborúkra és viszályokra is kiterjedt «*quæ sibi cum aliis populis erant communia*», ezen nehézségen azonban azon feltevés által segíthetünk, hogy Demeter jóslása tényleg csak az eleusisi pártviszályokra vonatkozó és hogy hymnusunk keletkezésekor az eleusisi Demeter cultusa nem volt annyira általános görög nemzeti cultus, hanem inkább csak helyi jelentőséggel bírt, minek következtében természetesen általános fegyverszünetről, mely nem csak az eleusisbelieket kötelezte, szó sem lehetett. — Ily értelemben vettem fel Goettling coniecturáját kiadásom szövegébe. Hasonlít Goettling magyarázatához a Creuzeré (*Symbolik* IV. p. 282) és a Gemssé (p. 38), kik szintén a βαλλητός nevű ünnepi játéokra vonatkoztatják e verseket, de megtartják a τῶρε olvasást és elfogadják Ilgen coniecturáját συναξισός. Helyesen mondja azonban Baumeister, hogy πόλεμος καὶ φόλοπις αἰνή alatt csak nem lehet játékokat érteni, és Gemss utalása a Lobeck által (*Aglaophamus* p. 679) említett vérengző játékokra e nehézséget el nem hártja, nem csak azért nem, mert az ilyen vérengző játékok mégis csak kivételesen fordultak elő, a mi ellenkezőnek Demeter jóslásának ἤματα πάντα szavaival, hanem azért sem, mert a Demophoon tiszteletére rendezett ünnepi játék, a λιθὴνη βαλλητός, csak afféle jámbor λιθεβολία volt, milyent Homerosnál találunk leírva *Od.* VIII 190—192 (v. ö. *Ovid. Fast.* II 367).

E szerint hymnusunk 265-ik s következő verseiből sem lehet következtetni hymnusunk keletkezési idejére.

Még csak az van hátra, hogy hymnusunk nyelvezetéről és verseléséről mondjuk el az újabb kutatók nézeteit, a mennyire hymnusunk korának meghatározásánál számba jönnek. Az eredmény azonban, sajnos, itt sem áll arányban a fáradságos munkával. Witzens János (*Bemerkungen zur Prosodie der homerischen Hym-*

nen, Bécs 1876) már azért sem juthatott említésre méltó eredményhez, mert nem törődve avval, hogy az egyes homerosi hymnusokat több száz esztendő választja el egymástól, úgy tárgyalja őket még a digammára vonatkozólag is, mintha mindannyian egy szerzőtől valók volnának. Windisch Ernő (*De hymnis Homericis maioribus*, Lipese 1867) csak a digamma kérdésének tárgyalásába becsátkozott és természetesen itt is azon szempontból indult ki, hogy a költő nem gondolt egyébre mint arra, hogy minden szólásmódban és szóban Homeroszt, még pedig éppen Homerosnak ránk maradt műveit, a lehető legpontosabban utánozza. Gutschke (p. 61—66) mindenfelét összebeszél hymnusunk verseléséről és nyelvezetéről a végből, hogy kimutassa «*utate et loco quo carmen compositum sit, diversas formas auditas esse, poetamque modo epica potuisse, modo utatis vel loci consuetudine uti*». Francke előbb az «*Adversaria miscella*» cím alatt összeállítja (p. 19 s k.) hymnusunkból a példákat az anaphorára, a constructio ad intellectumra, a parenthesisre, az anticipatorra, az anacoluthiára, a brachylogiára, a tmesisre, továbbá azon helyeket «*quibus præpositiones aut nomini cui adnexæ sunt postponuntur aut inter nomen et adiectivum intericiuntur*». Végre a metrikáról szóló fejezetben (p. 22—25) Bekker (*Homerische Blätter*) és Witzens nyomán tabellarikus összeállításokat közöl a caesuráról, a spondeusokról, a hiatusról és a digammáról. A legnagyobb pontossággal azon Dittmar járt el dissertatiójának «*Quæstiones metricæ*» című negyedik fejezetében (p. 21—39), mely szól: *A) De caesuris. 1. De usu caesurarum universo. 2. De caesuris impositis vel debilitatis. 3. De interpunctione sive de caesuris auctis. — B) De numerorum ratione sive de singulorum pedum forma. — C) De hiatus. — D) De digamma. — E) De productione brevium syllabarum finalium.*

Bármily hálával is tartozunk azonban az ily kutatásoknak, melyek nagyon elősegítik az epikus költészet technikájának alapos ismeretét, mégis meg kell vallani, hogy azon kérdések eldöntését, melyek bennünket első sorban érdekelnek, éppen nem segítik elő. A legtöbb dologra nézve ugyanis hymnusunk megegyezik az epikus verselés általános szabályaival, melyeket Homerosból vettek le a kutatók; és ha itt-ott találunk is eltérést, a mint hogy pl. hymnusunkban aránylag gyakrabban fordulnak elő spondaicus versek és a caesura a harmadik láb második szótagja után mint

Homerosnál, míg a homerosi hiatusnak egy pár ritkább nemét nem találjuk meg benne, az ilyen apróságokból, melyek a későbbi epos történetében biztos chronologiai támpontokat nyújthatnak, a régi eposra nézve mitsem lehet következtetni.

A digammára vonatkozólag azonban Dittmar kutatásai sem kielégítőek; Flach értekezését a digammáról Hesiodos után nem ismeri s így nem esoda, hogy nem a helyes oldalról fogta fel az egész kérdést, ép oly kevéssé, mint Fick Ágost, a ki bár ugyanazon folyóiratban tette közzé a homerikus hymnuszok nyelvezetéről szóló értekezését (*Die ursprüngliche Sprachform der homer. Hymnen* a Bezenberger szerkesztette *Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen* kilencedik kötetében 1885 p. 195—246) még sem ismerte Flach értekezését (u. o. II. p. 1—77).

Hymnusunkban a következő helyeken¹⁾ kell kiírni a digammát, s lehet is a nélkül, hogy csak egy betűt is változtatnánk a hagyományozott olvasáson:

Férqon: 65 ἢ *Férq̄w*, 93 πίονα *Fέρq̄α*, 199 τι *Fέρq̄w*

Fε: 37 τόφρα *Foi*, (46 οὐδέ *Foi*), 51 δεκάτη *Foi*, 52 ἦντετό *Foi*, 53 καὶ ῥά *Foi*, 164, 191, 445 δέ *Foi*, 488 τέ *Foi*, 195, 205 δὴ *Foi*, 440 ἐκ τοῦ *Foi*, 253 ἀπὸ *Fέθεν*, 338, 349 ὄφρα *Fε*, 373 ἀμφὶ *Fε*, (207 θεμιτόν *Foi*)

Fεκάτη: 52 *Foi* *Fεκάτη*, 59 ἔφῃ *Fεκάτη*

Fιδ: 105 δέ *Fιδόν*, 167, 222 σε *Fιδούσα*²⁾, 385 δέ *Fιδούσα*, 427 θαῦμα *Fιδέσθαι*, 135 τι *Fοῖδα*, 321 ἀφθίτα *Fειδώς*, 275 μέγθος καὶ *Fειδος*³⁾, 333 πρὶν *Fιδο*⁴⁾. Végre a 195. és 202-ik versben is alkalmasint *κεδνὰ Fιδοῖα*-t kell írni *κεδν' εἰδοῖα* helyett.

Fέπος: 53 ἀγγελέουσα *Fέπος*, 65 ἢ *Fέπει*, 112 ἰσάμεναι *Fέπεα*, 247 ὀλοφυρομένη *Fέπεα*, 117 ἦμέν *Fέπει*, 323 ἔμδν *Fέπος*, 336 παραφάμενος *Fεπέσσιν*

Fεσ: 176 ἐπισχόμενα *Fεανῶ*.

Fεζ: 241 ἄντα *Fεφοῖκε*⁵⁾

¹⁾ Zárjelek között azon helyek állanak, melyeken a hagyományozott olvasás szerint nem lehet olvasni a digammát, de melyeken nem is a digamma kedvéért változtatták a kiadók.

²⁾ Fick p. 199 mindkét helyen σὶ γιδούσα-t ír.

³⁾ Fick p. 199 μέγθος τι καὶ εἶδος-t ír.

⁴⁾ E hely talán nem ide való, mert πρὶν eredetileg hosszú.

⁵⁾ Fick p. 199 σούσιν δ' ἄντ' εἰοῖκε-t akar helyette írni.

Fάναξ: 26 Ἥελός τε *Fάναξ*, 312 τὸν γε *Fάνακτα*, 357 δὲ *Fάναξ*

Fισος: 235 δαίμονι *Fισος*

Fαχ: 81 μεγάλη *Fιφάχουσαν*, 104 δώματα *Fηχήμεντα*, 419 Μελίτη

*Fιφάχη*²⁾

Fέκηλος: 451 ἀλλὰ *Fέκηλον*

Fριζα: 12 ἀπὸ *Fριζης*

Ezen 51 helyhez 12 tétől¹⁾, melyek közül egy hely (46) talán főlöszleges coniecturának köszöni létét és ennek következtében alig jöhet számításba, még a következő 17 hely²⁾ járúl, hol a digammán kezdődő szó vagy a vers elején áll, vagy pedig mássalhangzóra végződő bosszú szó vagy *νὸ ἐφελκυστικόν* után következik: 20 *Fιφάχησε*, 76 *Fειδήςσει*, 94, 157 *Fειδος*, 152 *Fειρόαται*, 162 *Fεῖπωμεν*, 191 *Fεῖψε*, 229, 230 *Fοῖδα*, 238 *Fηδῶ*, 259 *Fιστω*, 399 *Fοικήσεις* (mindez a vers elén); — 57, 68 οὐκ ἴδον = οὐ *Fιδόν*, 88 ὡς *Fειπών*, 146 *Φουατρών Fειδος*, 208 πίνειν *Fοῖνον*, 274 εὐχαίμως *Fέρδοντες*, 275 ὡς *Fειπούσα*, 445, 463 *κόρυφν Fέπος*; — 10 *πάσι Fιδέσθαι*, 17 ἄρουρος *Fάναξ*, 139 σφίσι *Fεργάζομαι*, 339, 350, 409 ὀφθαλμοῖσι *Fιδούσα*, 347 *καταφθιμένοισι Fανάσσων*. Ezen 75 hely 495 versben áll, úgy hogy 6¹/₅ versre jön egy hely, hol a digammát ki lehet írni, míg pl. a Hermes-hymnuszban csak 7¹/₄ versre jut egy ilyen hely. Evvel szemben azonban 27 olyan hely van, hol a digammát nem lehet kiírni, kivéve ha a hagyományozott olvasáson akarnánk változtatni, a mit azonban nem szabad tennünk. Flach természetesen helyesli, hogy Hermann v. 144 *καὶ κ' ἔργα διδασκασίμω*-ban ki akarta vetni a *κα* particulát, és hogy Hoffmann v. 118 ἢ δὲ *Fέπεσσιν*-t (ἢ *δ' ἐπέσσων* helyett), v. 199 οὕτε *Fέπει*-t (οὐτ' *ἔπει* helyett) és v. 320 *φωνήσασα Fέπεα*-t (*φωνήσασ' ἔπεα* helyett) akart írni. Ama 27³⁾ hely tehát a következő: 6 ἦδ' ἔα, 35 ἔτι δ' ἤλπετο, 37 οἱ ἐλπὶς⁴⁾, 49 νέκταρος ἠδουπότοις, 66 θάλας εἰδέει, 75 Δήμετερ

¹⁾ Flachnál p. 25 ἀπὸ *Fριζης* hiányzik, de fel van említve 205 εὐδύνω = *εἶδεν*. De *εὐδύν*-ben már vocalisálódott a digamma.

²⁾ Flach ὡς *Fειδόν*-t (v. 172) *εὐδύναι Fειῶ*-t (v. 313) és *ὀφθαλμοῖσι Fειῶ*-t (v. 335) is ide számítja, de hisz *εἶδον* nem *Fειδόν*, hanem *εἶδω* helyett áll, *εἶς*-nak eredeti alakja pedig nem *Fεις*, hanem *σεφίς*. A 286-ik versben is *ἔσοσα Fειῶ*-t akar írni Flach, ki a digamma megszűntésére *μητρος ἔς*-t (388) és *ἔσασα ἔς*-t (466) is felhozza példának.

³⁾ Flachnál, kívül különben 49 νέκταρος ἠδουπότοις hiányzik, 28 hely.

⁴⁾ Hiányzik Ficknél, ki még ide számítja: 284 *ἐπείκουσαν ἑταῖρῶ* és 485 *ἐφείτων* a helyett, hogy *ἐπιφείτων*.

ἄνασσα, 117 καὶ ἔργα, 118 ἢ δ' ἐπίεσσιν, 140 ἀφ' ἡλίου (Fηλιε?) ἔργα, 144 καὶ κ' ἔργα, 174 πόρτις εἶαρος, 199 οὐτ' ἐπέε, 206 μεληγδῆος οἴνου, 213 ἄπ' ἑολπα, 227 οὐ μιν ἑολπα, 246 δεῖπασ' ὧ περι, 302 ἔμιν οἴκαδ' ἑκαστός, 315 πολοῦρατον εἶδος, 320 φωνήσας' ἐπεα¹⁾, 351 μῆδεται ἔργον, 406 μήτηρ ἐρέω, 418 καὶ Ἴάνθη, 430 ἔκδορ' ἄναξ, 438 ἦ λθ' Ἐκάτη, 440 ἐπλετ' ἄνασσα, 458 δ' ἴδον, 492 Δηρὶ ἄνασσα.

Ilyen körülmények közt, mikor 51 helyen ki kell írni a digammát, 29 helyen pedig nem lehet, nehéz megmondani, kiejtette-e még a költő a digammát, vagy pedig nem. Flach két szempont segítségével akarja a kérdést eldönteni. Először kimutatja, hogy 23 (helyesebben 27) olyan hely, melyen ki kell írni a digammát, Homerosból van átvéve, és így tulajdonképpen mit sem bizonyít hymnusunk digammája mellett²⁾. Ha ezen 23 (27) helyet az 51-ből levonjuk, már csak 24 (27) hely bizonyít a digamma mellett, míg 29, azaz a többség ellene bizonyítana.

Igaza van azonban Flachnak, mikor azt mondja, hogy mégis csak kényes dolog ama 23 helyet az epikus apparatushoz számítani, annál kényesebb, mert akkor a többi hymnusoknál is érvényesíteni kellett volna ezen szempontot, a mit pedig Flach mindannyiszor elvből perhorrescált. Nagyobb hasznát vesszük Flach második szempontjának: «Hartel szerint III. p. 70 a homerosi költeményekben a digamma 359-szer képez positiót az arsisban, 215-ször nem képez positiót a thesisben (359 : 215 = 1½ : 1), míg Hesiodosnál Rzach szerint (*Hesiod. Unters.* p. 57) a viszony a következő 36 : 35 = 1 : 1. Homerosnál a digammának 3554, Hesiodosnál 359 hatása között 359 illetőleg 36 positió-képzés van, vagyis úgy Homerosnál, mint Hesiodosnál 9⁵/₆ hatásra egy positió-képzés esik. Az Aphrodite-hymnusban 51 hatás között 4 positió van az arsisban, egy a thesisben (v. 139, 162, 184, 277), a viszony tehát 10¹/₅ : 1, a Hermes-hymnusban 28 hatás között egy positió

¹⁾ Hiányzik Fiecknél.

²⁾ Még tovább megy Fick, a ki p. 199 azt állítja, hogy «Scheinbare Anzeichen des Van finden sich meist nur in epischen Formeln, vorwiegend in den letzten Versfüßen: 93, 235, 240, 321, 427, 451. Durch die Versstelle ist der Hiatus entschuldigt in 52 (in ganz junger Partie), 104 (zugleich epische Formel), 342. (ebenso) 357.»

van (v. 234), tehát 28 : 1; a Demeter-hymnusban 51 hatás között 5 positió (v. 117, 207, 323, 333, 336), tehát 10¹/₅ : 1, vagyis az arány épen oly kedvező, mint az Aphrodite-hymnusban. Ezen számok azt bizonyítják, hogy a harmadik hymnust a digamma dolgában nem lehet az ötödikkel egy sorba helyezni, vagyis, hogy az ötödik hymnusban a digamma annyival régiesebben van használva mint a harmadikban, hogy alig szabad feltennünk, hogy a digamma a mi hymnusunk keletkezésének idejében egészen eltűnt. Ugyanazon eredményhez jutunk, ha a digamma elhanyagolását a thesisben összevetjük a positió-képzéssel az arsisban. A negyedik hymnusban két helyen van a thesisben a positió elhanyagolva (v. 256, 278), a harmadikban tizenöt esetben (v. 154, 179, 180, 218, 239, 241, 266, 306, 343, 428, 466, 493, 500, 535, 574) szemben egy positióval, az ötödikben 11 esetben (v. 66, 75, 140, 206, 227, 302, 315, 388, 406, 492) szemben öt positióval. Ezen argumentumok vettek rá engem, hogy kiadásomban a Demeter-hymnusban én is kiírom a digammát. A szóösszetételek és a hiatusok mitsem változtatnak ezen eredményen: Ἄφιδωνεύς (v. 2), ἀφεικής (v. 120), θεοφεικέλιος (v. 159), ἄφαπτος (219; v. ö. h. h. I 91) és ἀφεκάξεν (v. 344) már az epikus apparatushoz tartozik és így nem bir bizonyító erővel. A hiatusok is többnyire rendesek: v. 28 πολολλίστω ἐνὶ νηῖ, 35 ἦ κέλιου, ἔτι, 170 πλησόμενα ἕδατος, 237 ἀμύροσση ὠσεῖ, 286 εἰλούσα ἐφ' ἐγκάτθετο, 293 παλλόμενα: ἄμα, 178 ἢ ἔλαρον; — παλατινῆν ἐναλίγκιος (v. 101) és Παρθενίῳ φρέσσι δῖον ὕδρ. (v. 90) szintén nem áll egyedül az epikus költészetben; σέβας τε ἰδέ-βεν (v. 190) a hiatus a caesurában áll es ἰδέ-εῖ előtti amúgy sincsen helye az elisionak. Egy pár más hely végre el van rontva: 76 μέγα ἄζομαι (μέγα σ' ἄζομαι Ruhnken), 115 πλὴν ἔνθα (így Hermann a codex olvasása πλὴν ἔνθα helyett, πλὴνασαι ἔνθα Voss), 248 πορὶ ἐνὶ πολλῷ (πορός μένει οὐλῷ Scheidewin, ἐν πορὶ πολλῷ Hermann).

Mit következtethetünk már most a digammából hymnusunk keletkezési korára vonatkozólag? Hoffmann¹⁾ a digamma többé vagy kevésbé gyakori előfordulását véve alapul, a görög epikus költészetet hat korszakra osztotta, melyek közül az ötödikbe helyezte a mi hymnusunkat és az Odyssea negyedik énekének végét (Od. δ 457—544.)

¹⁾ *Quaestiones Homericae* II. Clausthal 1818. p. 252—256.

Flach is azon meggyőződést vallja, hogy minél gyakrabban lehet valamely hymnusban restituálni a digammát, annál régebb korba kell helyezni a hymnust. Pedig ez egészen téves combinatio. Flach különben a legelső szokott lenni, a ki megengedi, hogy a költők azon dialektusnak is engedtek befolyást az eposi nyelvezetre, melynek körében felnevekedtek; miért nem alkalmazza ezen elvet a homerosi hymnusok költőire is?

Az Aphrodite-hymnusban a legtöbb helyen helyre lehet állítani a digammát, a Demeter-hymnusban aránylag sokkal ritkábban, és mégis azt tapasztaltuk, hogy az előbbinek szerzője utánozta az utóbbiét. És ha még hozzátesszük, hogy az első Olympiasok táján működő genealogikus epikusok mint Eumelos, Asios, stb. a digammát kétségkívül nem ismerték, be fogjuk látni, hogy a digammából hymnusunk keletkezési idejét még csak megközelítőleg sem határozhatjuk meg, annál kevésbbé, mert arra is tekintettel kell lennünk, hogy hymnusunk alkalmasint nem rhapsódikus előadások számára készült, mint a többi homerikus hymnusok, pedig valószínű Flach kutatásai után, hogy a digamma a rhapsódok által előadott költeményekben tartotta fenn magát legtöbbször.

Mikor íratott tehát hymnusunk? A mint eddigi kutatásainkból kitűnt, az Aphrodite-hymnus előtt és mielőtt még orphikus elemek hatoltak be az eleusisi mysteriumokba. Hogy mikor történt ez, nem tudjuk, mindenesetre jóval Solon előtt, kinek nyelvezete sokkal fiatalabb színezetű¹⁾ mint a mi hymnusunké. De hogy a Hesiodos és Solon közötti hosszú időközben hová tegyük, az iránt egészen a sötétben tapogatózunk. Míg Schuster szerint (*De Vet.*

¹⁾ I. Forster p. 38. 39.: «Mit grösserem Rechte könnte derselbe (hymnusunk) in die Zeit des Solon gesetzt werden, insofern auch dessen Sprache trotzdem sie im allgemeinen die ältere, epische ist, bereits einzelne jüngere, seiner Heimat Attika angehörige Formen aufweist, welche sogar denen des Hymnus völlig entsprechen (dem contrahierten $\eta\sigma\epsilon\varsigma$ h. 455 entspricht $\eta\sigma\epsilon\upsilon\varsigma$ Sol. fr. 13. 19, dem $\phi\delta\delta\acute{\iota}$ v. 494 dieselbe Form fr. 1. 2, der Form $\kappa\acute{\omicron}\rho\alpha$ v. 439 entspricht $\delta\sigma\alpha\varsigma$ fr. 36. 4 und $\kappa\acute{\omicron}\rho\alpha$ fr. 4. 9). Doch auch dieses Argument ist nicht entscheidend. Bei genauerer Prüfung erweist sich die Sprache des Hymnus doch älter als die der solonischen Gedichte. Die älteren Endungen des Genetivs $\epsilon\omega$ (bei Solon nur in wenigen Formen: $\pi\acute{\omicron}\nu\tau\alpha\varsigma$ $\epsilon\pi\alpha\rho\gamma\acute{\omicron}\tau\epsilon\iota\varsigma$ fr. 13. 19. $\eta\lambda\acute{\iota}\omicron\iota\alpha$ $\mu\acute{\epsilon}\nu\alpha\varsigma$ fr. 13. 23), der Dative $\omega\iota\varsigma$ (im II. ist $\omega\iota\varsigma$ noch einmal so häufig als $\omega\iota$, $\eta\iota$ (incl. $\omega\iota\iota$) mehr als dreimal so

Orph. theog. indole atque origine. Lipsiae 1869 p. 79) költőnk nem sokkal Hesiodos után élt¹⁾, addig Voss (*Mythol. Br. Th. III. p. 2. Th. V. p. 67*), Probst (*De Hymno Homero in Cererem.* Köln 1850 p. 10) és Schürmann (*De Hymni in Cererem Hom. aetate atque scriptore.* Monasterii 1850) a 30-ik Olympias tájára helyezik, és Welcker (*Gr. Gött. II. p. 546*) ezt a legkésőbbi terminusnak mondja. Baummeister (p. 280), Windisch (p. 67) és Flach (p. 2 és 24)²⁾ a Peisistratidák korába helyezik, mikor az epikus költészet új lendületet nyert. Francke (p. 27) a Hesiodos és Solon közötti korba, Wilamowitz-Moellendorf (*Homericische Untersuchungen.* Berlin 1885. p. 208) legkésőbb a hetedik század első felébe, Gutsche (p. 79) és Dittmar (p. 40) Solon és Pindaros elé az első cyclicusok idejébe, Mommsen Tycho (*Die Praepositionen $\sigma\upsilon\upsilon$ und $\mu\epsilon\tau\acute{\alpha}$ bei den Nachkommen e Epilern.* Leipzig 1879 p. 6) a többi hymnusokkal együtt a 7-ik vagy, minthogy e hymnus a többinél

häufig als $\omega\iota$ (incl. $\eta\iota$); bei Solon stehen 9 $\omega\iota\varsigma$ gegen 14 $\omega\iota$ und 3 $\omega\iota$ gegen 2 $\eta\iota$) und $\omega\iota\iota$ sind im Hymnus verhältnissmässig noch viel häufiger als bei Solon; $\omega\iota\iota$ im Hymnus v. 375 $\epsilon\pi\alpha\ \chi\eta\sigma\iota\omega\upsilon\varsigma\ \eta\eta\sigma\iota\omega\upsilon$ noch erhalten, fehlt bei diesem ganz, dagegen sind Contractionen in der Coniugation bei Solon schon häufiger als im Hymnus. Formen wie $\omega\delta\omega$ fr. 4. 17 und 32 fehlen in diesem noch ganz.» Érdekes ezzel szemben, hogy Fick (i. m. p. 210., 211.) éppen nyelvi indokokból Solon és Aischylos közé legkorábban a hatodik század második felébe teszi hymnusunkat, mivel szép számmal fordulnak elő benne az $\omega\iota\varsigma$, $\omega\iota$ végű rövidebb dativusi alakok. «denn erst dann drangen die Dative auf $\omega\iota\varsigma$, $\omega\iota$; ($\omega\iota\iota$ és $\omega\iota\omega$, $\eta\iota\omega$ helyett) in die Dichtersprache ein.» Solon azon verseit, melyek ezen teoriájának ellentmondának, vagy «emendálja» vagy elveti Fick.

¹⁾ De v. ö. Forster p. 37: «Schuster . . . welcher sich jedoch für diese Ansicht mit Unrecht auf F. Ranke Hes. scut. p. 360—362 beruft. Dieser liest nur den grösseren Theil der homer. Hymnen zu derselben Zeit wie Hesiods Scutum entstanden sein, setzt aber den Verfaesser dieses *aliquanto post Homerum et Hesiodum.*»

²⁾ A görög lyra történetében (*Geschichte der griechischen Lyrik.* Tübingen 1884. p. 56) Flach szintén a hatodik századba vagy legfeljebb a hetedik század végére helyezi és majdnem biztosnak tartja, hogy Attikának a hatodik század előtt nem volt költészete. Ez azonban — feltéve, hogy hajlandók vagyunk ezen állítás helyességét elfogadni — csak az orphikus költészetre nézve állhat, és minthogy a mi hymnusunk, melyben az orphikus tanok befolyásának semmi nyoma, ennél okvetellenül régebb, az attikai költészet eszéit is kénytelenek vagyunk régebb korba tenni.

régibbnek látszik¹⁾, még a 8-ik századba, Fœrster (p. 39) és Flander (p. 2) a Chr. előtti 7-ik századnak inkább első mint második felébe. Szóval *quot capita tot sensus*. Én részemről szintén a Fœrster nézetét pártolom, nem azért, mintha az általa felhozott argumentumok meggyőztek volna állításának helyességéről — hanem azért, hogy az Aphrodite-hymnust, melynek nyelvezete jó régi korra vall, ne legyünk kénytelenek nagyon késő korba helyezni.

---

¹⁾ Mommsen ezt a τ : suffixum gyakoriságából (V. 292. 349. 375) következteti. A többi hymnuszokban csak $\nu\sigma\tau$: fordul elő; III. 36 Hesiodosból van véve.